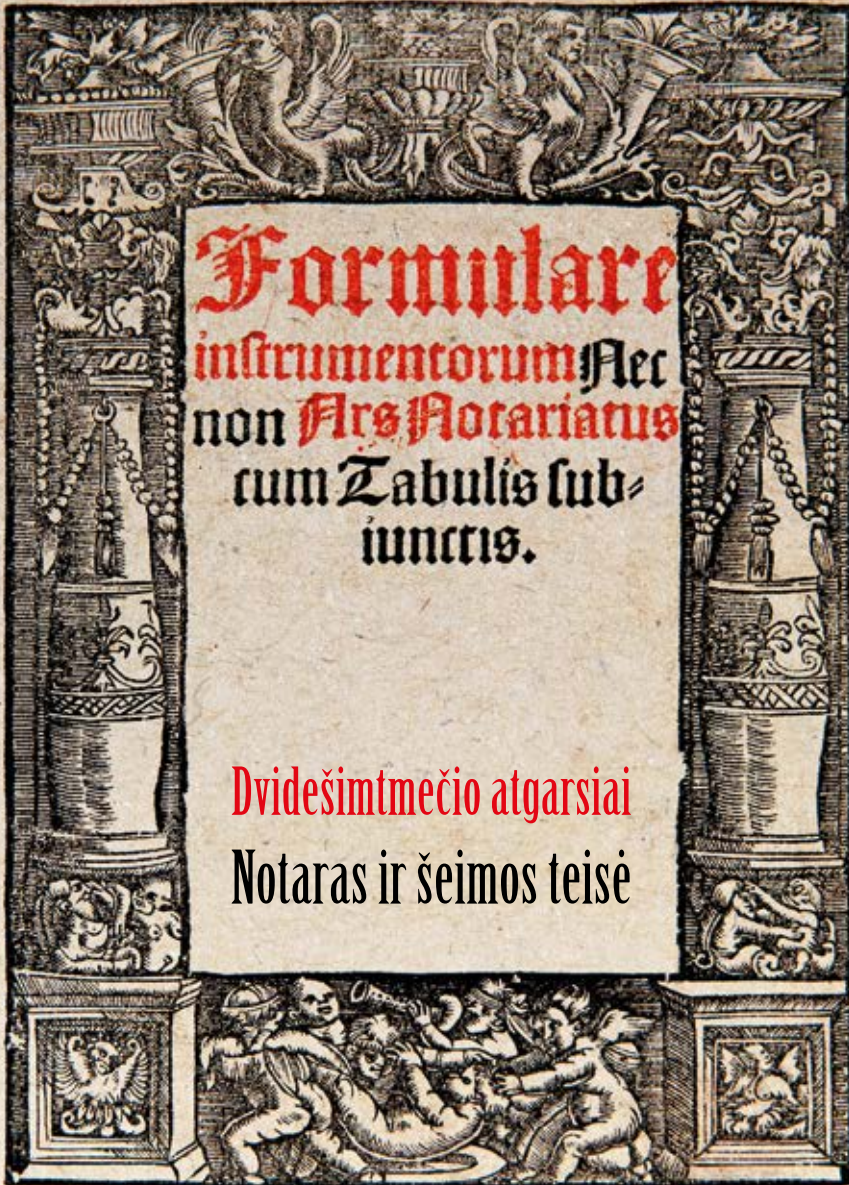

NOTARIATAS

Nr. 15 / 2013

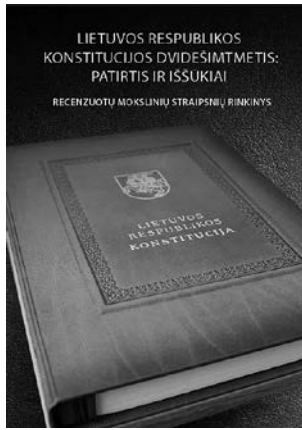

“LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS DVIDEŠIMTMETIS: PATIRTIS IR IŠŠŪKIAI”

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra ir Lietuvos notarų rūmai drauge parengė ir spaustuvėje „Druka“ išleido leidinį “Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai”. Šį recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinį sudarė prof. dr. (HP) Egidijus Kūris ir dr. Elena Masnevaitė.

Leidiny s skirtas teisės mokslininkams ir studentams, visiems besidomintiems Lietuvos valstybės ir teisės istorija.

2012 metų spalio 25 d. sukako 20 metų, kai Lietuvos piliečiai referendume priėmė dabartinę Lietuvos Respublikos Konstituciją. Tyrimai ir svarstymai, kurių pagrindu yra parengti šiame rinkinyje spausdinami straipsniai, buvo pristatyti Vilniaus universitete 2012 m. gegužę surengtoje mokslinėje konferencijoje.

Leidiny s pristatytas 2012 m. lapkričio 23 d. Lietuvos notarų rūmuose surengtoje diskusijoje, kurioje dalyvavo Vilniaus universiteto ir kitų aukštųjų mokyklų teisės srities mokslininkai, Seimo nariai, valstybinių institucijų atstovai, teisės profesionalai, notari, žurnalistai. Savo prisiminimais apie darbą kuriant Konstitucijos projektą dalijosi buvę darbo grupės nariai Stasys Stačiokas, Vytautas Sinkevičius ir Juozas Žilys. Apie Konstitucijos aktualumą ir sąsajas su kasdienybe, Konstitucijos įgyvendinimo iššūkius diskutavo profesoriai Vytautas Nekrošius, Egidijus Kūris ir politikos apžvalgininkas Algimantas Šindeikis.

Knygą PDF formatu galima nemokamai parsisiųsti iš Lietuvos notarų rūmų svetainės internete www.notarurumi.lt skilties “Leidiniai”.

Diskusija Notarų rūmuose

TURINYS

ĮŽANGA	5
--------	---

AKTUALIJOS

Jean-Paulis Decorps. NOTARIATAS – ATEITIES PROFESIJA	6
Tilmanas Götte. EUROPOS SĄJUNGOS NOTARIATŲ TARYBOS VEIKLA, TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO NAUDA IR TARYBOS ĮNAŠAS STIPRINANT PAGRINDINIUS LOTYNIŠKOJO NOTARIATO PRINCIPUS	10
Frankas Molitoras. LOTYNIŠKOJO NOTARIATO ATEITIS IR PERSPEKTYVOS EUROPOS SĄJUNGOJE	16
Richardas Bockas. VOKIETIJOS NOTARIATO VEIKLA TRANSFORMACIJOS LAIKOTARPIU	19

ŠEIMOS TEISĖ

Lietuvos Notarų Rūmuose – Konferencija apie šeimoms teisę	23
Egidija Stauskienė. TEISMO VAIDMUO ŠEIMOS TEISINIŲ SANTYKIŲ BYLOSE	24
Darius Bolzanas. UŽSIENIO TEISMŲ SPRENDIMŲ ŠEIMOS BYLOSE PRIPAŽINIMAS IR LEIDIMAS JUOS VYKDYTI LIETUVOJE	31
Vygantas Malinauskas. PRIGIMTINIAI IR TEISINIAI SANTUOKOS INSTITUTO ASPEKTAI	38

ANALIZĖ

Egidijus Kūris. APIE NOTARIATO IR ADVOKATŪROS ĮSTATYMŲ PATAISŲ PROJEKTUS	42
---	----

STRAIPSNIAI

Dalija Svirbutienė. ASMENS VEIKSNUMO NUSTATYMO TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI	56
Eglė Atutienė. NOTARO FUNKCIJA ARBITRAŽE IR JO VAIDMUO ŠALIMS SUDARANT ARBITRAŽINĮ SUSITARIMĄ	61
„LIETUVOS NOTARIATO ISTORIJA“	66

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmų darbuotojai:

Justas Čiomanas (teisininkas konsultantas)
Sandra Vencloviėnė (teisininkė konsultantė)
Sandra Vitkauskaitė (teisininkė konsultantė)
Eglė Čaplinskienė (teisininkė konsultantė)
Aleksandras Matonis (atstovas viešiesiems ryšiams)
Laima Mikiparavičienė (konsultantė)
Dangyra Bružienė (specialistė)
Egidija Tiesnesienė (valdytoja)
Dalia Jūrevičienė (sekretorė)
Dalia Remeikytė (specialistė archyvarė)
Irena Zacharevičienė (buhalterė)

Edita Birulienė (kalbos redaktorė)

Vertėjos: Jūratė Kibirkštytė, Lina Rimkuvienė ir
Eglė Žilinskaitė

Viršelyje panaudota Vilniaus universiteto
bibliotekos rinkiniuose saugomo leidinio „Formulare
instrumentorum: nec non Artis notariatus cum tabulis
subjunctis“, išleisto 1523 m., nuotrauka.
Leidinyje panaudotos Lietuvos notarų rūmų,
Olgos Posaškovo ir Martyno Ambrazo, R. Paknio
leidyklos, spaustuvės „Druka“ iliustracijos.

Tiražas 600 egz.
ISSN 1822-8127

Olimpiečių g. 4, Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

Rengė spaudai ir spausdino UAB „Druka“
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
Tel. (8 46) 380458
Faks. (8 46) 380459
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt

© 2012 Lietuvos notarų rūmai
© 2007 Notarų herbo autorius Arvydas Každailis

Vos prieš kelis mėnesius paminėjome Notariato įstatymo, įteisinusio Lietuvoje modernias lotyniškojo notariato tradicijas, dvidešimtąsias metines. Naujajame „Notariato“ numeryje grįžtame į iškilmių dieną – 2012 m. gruodžio 1-ąją, į Vilniuje vykusią tarptautinę konferenciją. Publikuojame Tarptautinės notariato sąjungos prezidento J.-P. Decorps, buvusio ir esamo Europos Sąjungos notariatų tarybos prezidentų T. Göttes ir F. Molitoro bei Vokietijos Koblenco notarų rūmų prezidento R. Bocko pranešimus. Šie tekstai ne tik apibūdina lotyniškojo notariato prigimtį ir dabartinę būklę pasaulyje bei ES šalyse, bet ir nagrinėja šios teisinės profesijos ateitį bei iššūkius. Žurnalo puslapiuose publikuojamose nuotraukose prisiminsime notariato dvidešimtmečio renginių akimirkas. Leidinyje publikuojame ir kito mokslinio renginio atgarsius. 2012 metų spalį konferencijoje, kurią suren-

gė Notarų rūmai, Apeliacinis teismas ir Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas, diskutuota apie šeimos teisę. Profesorė E. Stauskienė rašo apie teismo vaidmenį šeimos teisiųjų santykių bylose, dr. D. Bolzanas – apie užsienio teismų sprendimų šeimos bylose pripažinimą ir leidimą juos vykdyti Lietuvoje, o Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas Vygantas Malinauskas – apie prigimtinius ir teisinius santuokos instituto aspektus. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesorius E. Kūris pateikia motyvuotas išvadas dėl praėjusios kadencijos parlamente užregistruotų įstatymų pataisų projektų, numatančių galimybę dalį notarinių veiksmų atlikti advokatams. Vilniaus rajono notarė Dalija Svirbutienė analizuoja notarų kasdiniame darbe svarbią asmenų veiksnio nustatymo temą. Notaro asesorė Eglė Atutienė rašo apie dar mažai nagrinėtą temą – notaro vaidmenį arbitraže.

Linkime malonaus ir prasmingo skaitymo,

Jūsų „Notariatas“

UINL prezidentas Jean-Paul Decorps (nuotr. M. Ambrazo)

Jean-Paul Decorps

Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) prezidentas

NOTARIATAS – ATEITIES PROFESIJA*

Man didelė garbė būti pakviestam į Vilnių drauge su jumis švęsti 20-ųjų Lietuvos Respublikos notariato įstatymo metinių ir dalyvauti tarptautinėje konferencijoje daug pasakančia tema „Teisė, atsakomybė, patikimumas“.

Džiaugiuosi ir dėl to, kad man tai puiki proga sugrįžti į miestą (aš čia lankiausi ir 10-ųjų metinių proga), garsėjantį savo turtinga istorija, barokiniu senamiesčiu – jis yra vienas didžiausių ir geriausiai išsilaikiusių Europoje ir yra įrašytas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą.

Man taip pat džiugu vėl susitikti su daugybe draugų, tarp kurių – prezidentai Tilmanas Götte ir Frankas Molitoras, kurie, nuoširdžiai dirba notariato labui.

Be to, man tai puiki proga trumpai pristatyti pagrindines mūsų politikos kryptis ir veiksmus, kurių imamės mūsų politikai įgyvendinti. Prieš tai šiek tiek priminsiu apie mūsų organizaciją.

Mūsų sąjunga – tai tarptautinė nevyriausybinė organizacija, vienijanti 83 šalis (1948 m. ją įkūrus – 19 šalių). Ji apima 300 000 notarų, du milijonus darbuotojų, o kasmet patvirtinama 400 milijonų dokumentų.

Sąjungos veiklą vykdo keturios pagrindinės institucijos:

– Direktorių taryba, sudaryta iš 28 narių (iš 21 šalies), kuri yra vykdomasis organas ir kuriai aš turiu garbės pirmininkauti;

– Generalinė asamblėja, kurią sudaro visų šalių na-

rių notariatų prezidentai. Kiekvienas prezidentas turi po vieną balsą – tiek Kinija, tiek Monakas ar Andora. Tai įstatymų leidžiamasis organas, atsakingas už svarbiausius sprendimus (pavyzdžiui, prezidento ir Direktorių komiteto rinkimus, naujų šalių notariatų priėmimą, statuto pakeitimus).

– Generalinė taryba – mokslinis organas. Ją sudaro ne daugiau kaip 160 narių (narių skaičius padaugin-tas iš dviejų). Ši taryba rūpinasi notariatui aktualiais reikalais – tiek susijusiais su statusu, tiek su notarų veikla.

– Komisijos, kurias dažniausiai sudaro Generalinės tarybos nariai. Komisijos gali būti dviejų tipų:

- žemynų komisijos – jų yra penkios: Afrikos, Šiaurės ir Centrinės Amerikos, Pietų Amerikos, Azijos ir Europos;
- tarpžemyninės komisijos aptaria bendrus profesijos klausimus, kaip antai Tarptautinio bendradarbiavimo, Žmogaus teisių, Deontologijos, Socialinės apsaugos, temų ir kongresų komisija.

Sąjungos politika labiausiai orientuota į dvi svarbiausias idėjas, dvi pagrindines kryptis.

I. Pirmoji politinė kryptis: kontinentinės teisės skatinimas

Pasaulyje vyrauja dvi pagrindinės teisinės sistemos: **kontinentinė teisė**, arba lotyniškoji teisė, arba romanų–germanų teisė ir **brodriji teisė**, arba angloamerikiečių teisė.

* Pranešimas perskaitytas 2012 m. gruodžio 1 d. tarptautinėje konferencijoje „Teisė, atsakomybė, patikimumas“, skirtoje LR Notariato įstatymo 20-osioms metinėms.

1. Šios sistemos iš esmės skiriasi, jose viskas priešinga

– Jų šaltiniai: vienos – kontinentinės teisės – šaltinis yra kodeksas, įstatymai ir teisės aktai, kitos – angloamerikietiškos – šaltinis yra teismo precedentai.

– Įrodymų hierarchija: kontinentinėje teisėje rašytiniai įrodymai yra viršesni nei liudininkų parodymai, o patvirtintas dokumentas yra viršesnis už privačiai pasirašytą dokumentą. Angloamerikietiškoje teisėje visi įrodymai turi vienodą galią. Liudininko parodymai gali būti naudojami prieš raštiškus įrodymus.

– Baudžiamasis procesas: kontinentinėje teisėje jis yra tardomasis, t. y. teisėjas turi objektyviai išnagrinėti bylą ir nuspręsti, ar asmuo turi būti patrauktas atsakomybėn. Angloamerikietiškoje teisėje procesas yra kaltinamasis. Teisėjo vaidmuo yra įrodyti, kad kaltinamasis yra kaltas, o advokatai turi jį ginti.

– Profesijų organizacinė struktūra: kontinentinėje teisėje profesijos aiškiai reglamentuotos ir joms priskirtos konkrečios funkcijos: notari, advokatai, teismo antstoliai. Angloamerikietiškoje teisėje yra viena profesija – advokatas, kuris angliškai priklausomai nuo šalies vadinamas *lawyer* arba *solicitor*.

2. Šių skirtumų pasekmės

• Kontinentinė teisė yra formalesnė. Joje pirmenybė teikiama saugumui. Nustatomos privalomos išankstinės taisyklės, kad būtų galima patikrinti ir sukontroliuoti prieš pasirašant sutartį.

• Kita, angloamerikietiška, teisė yra liberalesnė. Čia svarbiausia – efektyvumas. Suteikiama tam tikra veiklos laisvė, daug kas sprendžiama sutartiniais šalių santykiais.

Galima būtų pagalvoti, kad angloamerikietiška teisė labiau atitinka šiuolaikinės visuomenės raidą. Liberalizmas – tai rinkos ekonomikos, saviregulavimo, gero valdymo minimaliai reglamentuojant viešpatavimas.

Tačiau ši politika pasirodė esanti ribota: taisyklių nebuvimas arba jų stoka privedė prie džiunglių įstatymų, stipresniojo, turtingesniojo arba gudresniojo įstatymo. Būtent jie primeta savo požiūrį ir naikina silpnuosius: neteisėti susitarimai, dempingas, nesąžininga konkurencija – visos priemonės galimos.

Katastrofiškus pernelg liberalios politikos padarinius galima iliustruoti dviem pavyzdžiais: 2008 m. rizikingų paskolų krize ir milijonais jos sužlugdytų žmonių arba naujesniais įvykiais – banko bazinių palūkanų klastojimu Didžiojoje Britanijoje. Sąrašas vis ilgėja.

Kodėl visapusiškas liberalumas patyrė tokią aki-vaizdžią nesėkmę? Tai yra esminės painiavos tarp dvejų panašių sąvokų – laisvės ir liberalizmo – pasekmė. Šios sąvokos sutapatina, ir kai kalbama

apie liberalizmą, daug žmonių galvoja apie laisvę. Tačiau šie du žodžiai yra absoliučiai priešingi: liberalizmas – tai taisyklių nebuvimas, o laisvei reikalingos taisyklės, ji turi būti apibrėžta, nes vieno individo laisvė baigiasi ten, kur prasideda kito individo laisvė.

Todėl kontinentinei teisei, pagrįstai taisyklėmis ir normomis, šiandieną akivaizdžiai sekasi, jeigu taip galima sakyti.

Kadangi žinome, jog notariatas yra šios teisinės sistemos kertinis akmuo – kur kontinentinė teisė, ten ir notari – galime būti užtikrinti dėl mūsų profesijos plėtros (šiuo metu maždaug dešimt šalių pasiprašė priimamos į mūsų sąjungą, kadangi jose buvo sukurti, atkurti arba modernizuoti notariatai).

Beje, reikėtų pabrėžti, kad šiandieną kontinentinė teisė pasaulyje tapo daugumos teise, nes ji taikoma 5-ose Didžiojo aštuoneto (G8) šalyse, 21-oje iš 27-ų Europos Sąjungos šalių ir 15-oje iš Didžiojo dvidešimtuko (G20) šalių. Ja remiasi du trečdaliai žmonių 120-yje šalių, kurių BVP sudaro 60 proc. pasaulio BVP. Norėčiau pastebėti, kad net Indijoje taikomas lotyniškojo tipo notariato įstatymas, o Jungtinės Amerikos Valstijos domisi notaro profesija (praėjusį kovą, Harvardo ekonomikos profesoriams pateikus ataskaitas apie notariato naudą, buvome nuvykę į Majamį pristatyti mūsų profesijos Amerikos teisininkų asociacijai (*American Bar Association*)).

Tai reiškia, kad notariatui pučia palankūs vėjai, ir tai leidžia prieštarauti Pasaulio bankui, kuris skelbia kasmetines ataskaitas *Doing Business*. Dėl didelio jų šališkumo jomis visiškai negalima pasitikėti, ir tą būtina pabrėžti kovojant su šia žalinga ir netikslia propaganda.

Visa analizė iš esmės pagrįsta transakcijos greičiu, tačiau neatsižvelgiama į šio perdėto skubėjimo pasekmes teisinių ginčų, atsirandančių dėl kontrolės nebuvimo, sąnaudoms.

JAV teisinių ginčų sąnaudos (1 100 000 advokatų) sudaro 3 proc. šalies BVP, o tai prilygsta tokių šalių kaip Vengrija ar Čekija biudžetui.

Todėl nedvejodami smerkime šių ataskaitų, rengiamų dešimties anglosaksiškų advokatų kontorų, įsikūrusių Vašingtone – o tai jau nurodo turinio kryptį, iniciatyva, objektyvumo trūkumą.

Aišku, mes neturime nurodyti, kad viena sistema yra geresnė nei kita. Kiekviena jų atitinka tam tikrą kultūrą, visuomenės sanklodą ir jai būdingus socialinius santykius.

Tačiau mums nepriimtina, kad kai kas nori primesti teisinę sistemą valstybėms, kurios pačios to nepasirinko, arba kad kai kas nori primesti teises taisykles, kurios neatitinka valstybių norų. Keletas pavyzdžių:

1) Europos Komisijos elgesys mūsų profesijos atžvilgiu. Komisija norėtų mus priskirti amatininkų ir

prekeivių kategorijai pagal „Profesinių kvalifikacijų direktyvą“, o tai rodo visišką mūsų profesijos neišmąnyumą;

- 2) *Doing Business* atskaitose notariatas vertinamas kaip lėta, brangi ir nereikalinga profesija;
- 3) kai kurios pasaulio finansų institucijos finansavimui teikti nustato sąlygą pasirinkti tam tikrą teisinę sistemą arba nustato sąlygą dėl kompetencijų, būdingų notariatui, nebuvimo, kaip antai Serbijoje ir Makedonijoje;
- 4) norima panaikinti patvirtinto dokumento reikavimą kuriant komercines bendroves pagal OHADA teisę.

Šiomis aplinkybėmis, man rodos, natūralu, kad mes negalime leisti taip su mumis elgtis – turime reaguoti ir savo ruožtu parodyti angloamerikietiškos teisės trūkumus ir lotyniškosios teisės privalumus.

Derėtų priminti, kad dabartinis kontinentinės teisės ir notariato pakilimas realiai parodo, ką reiškia mūsų profesija.

Mes tai stengiamės daryti ir UINL, įgyvendindami keletą prioritetinių veiksmų antorojoje mūsų politikos kryptyje.

II. Antroji politikos kryptis: nustatyti notariato plėtros prioritetus

1. Pirmasis prioritetas – pirminis ir tęstinis mokymas. Tai jau nuo seno įgyvendina notarų akademijos, įkurtas pasaulinio notariato universitetas, kurio pirmoji laida sėkmingai pasveikinta Romoje lapkričio 19–23 d. Šiuo tikslu organizuojamos atskiros bendradarbiavimo komisijos misijos – tai puikūs šios politikos pavyzdžiai.

XXI a. būdinga paaštrėjusi teisinių profesijų konkurencija. Kompetencija – vienas iš notariato privalumų konkurencinėje kovoje. Taigi kompetencija turi būti stiprinama.

2. Tačiau mes turime rūpintis ir kitu privalumu – klientų ir valdžios institucijų pasitikėjimu, todėl antrasis mūsų prioritetas – **etikos ir deontologijos laikymasis.**

Etikos ramsčiai – nešališkumas, nepriklausomumas ir neutralumas, ir tai yra vienas svarbiausių mūsų statuso aspektų. Už bet kokią nukrypimą nuo šių normų turi būti baudžiama, todėl kuriant ar modernizuojant notariato įstatymus mes labai rūpinamės, kad egzistuočių deontologijos kodeksas ir labai griežtos drausminės taisyklės.

3. Trečiasis prioritetas – parodyti socialinį notaro vaidmenį, kaip variantą, pridėtinę vertę, kurią gauna piliečiai ir valstybė.

Bet kokia profesija pasmerkta išnykti, jei nebus tokios socialinės naudos, jei nebus suvokiama, kad vykdoma visuomenei naudinga misija. Tokiu atveju profesija tampa antraeile, paskui marginaline, o galiausiai išnyksta bendro abejingumo fone. Todėl turime plėtoti keturias veiklos sritis:

a) pirmoji sritis – plėtoti notaro patariamąją veiklą

Visuomenėje, kurioje teisiniai tekstai tampa vis klaidesniu mišku, piliečiams reikia pagalbos, kad pasirinktų jų padėčiai tinkamiausius teisinius sprendimus. Notaras įgaliotas paaiškinti ir taikyti įstatymus bei padėti jų laikytis kitiems. Jis yra teisės mokytojas. Jo kaip patarėjo prievolė jį įpareigoja įsitikinti, ar klientas puikiai suprato jo pasirašomo dokumento galią.

b) antroji veiklos sritis socialinėje plotmėje – plėtoti notariato indėlį kovojant su visuomenėje vis dažniau pasireiškiančia tendencija imtis teisminių priemonių

Notaro vaidmuo šioje srityje gali būti dvejopas: konfliktų prevencija, užtikrinama atliekant patikrinimus iki sutarties pasirašymo, siekiant išvengti ginčų, ir dalyvavimas sprendžiant konfliktus alternatyviais būdais – arbitražu, sutaikinimu ir mediacija.

c) paskutinė veiklos socialinėje plotmėje sritis – liudijimų išdavimas, tai yra dokumentų, įrodančių teisę į žemę, kad ir kokia tai būtų teisė – nuosavybės, nuomos, koncesijos, ar tiesiog naudojimo – išdavimas

Ši veikla atitinka esminį ekonomikos poreikį – apsaugoti naudojimąsi žeme, visų pirma žemės ūkio paskirties, taip kovojant su maisto produktų trūkumo rizika, siekiant išvengti, kad žemė nebūtų masiškai supirktą tarptautinių kompanijų neišmokant žemės naudotojams kompensacijų dėl to, kad jie negali įrodyti teisių į žemę, ir siekiant išvengti, kad būtų sunaikinti miškai arba daliai gyventojų panaikinta prieiga prie vandens.

4. Ketvirtasis prioritetas – sukurti tikrus partnerystės santykius su tarptautinėmis organizacijomis, visų pirma – įvairiomis Jungtinių Tautų agentūromis, siekiant, kad būtų įtvirtintas notaro ekonominis vaidmuo. Todėl, bendraudami su Pasaulio banku, FAO, IFAD ir UN-HABITAT, organizuojame tokias tarptautines konferencijas:

- * konferencija dėl liudijimų išdavimo įvyko Afrikoje, Uagadugu; joje buvo iškelta mintis dėl supaprastinto saugaus liudijimo. Kitoje konferencijoje Meksikoje 2013 m. sausį nagrinėsime liudijimo išdavimo būdus iš Amerikos žemyno perspektyvos;
- * kitoje mūsų tarptautinėje konferencijoje Honkonge liepą bus aptariama dokumentų cirkuliavimo tema. Bus siekiama dviejų tikslų:

- iš techninės pusės užtikrinti dokumentų saugumą, naudojant apsaugotą notaro antspaudą, siekiant išvengti vis dažniau pasitaikančių sukčiavimo atvejų;
- iš teisinės pusės supaprastinti formalumus, kad būtų galima naudoti papildomus dokumentus, pasiūlant to pageidaujantiems notariatams nariams prisijungti prie chartijos, kurios tikslas bus atsisakyti apostilės arba dokumento patvirtinimo, kai jų reikalaujama, jei dokumentas parengtas notaro, priklausančio prisijungusiam notariatui.

5. Paskutinis, bet ne nesvarbiausias prioritetas – didinti šalių, susipažinusių su lotyniškuoju notariatu, skaičių, kaip kad tai buvo įgyvendinta Kinijoje.

Darydami tai, siekiame dviejų tikslų:

- sustiprinti notariato įtaką pasaulyje, kadangi kuo mūsų daugiau, tuo mes stipresni. Įkuriant sąjungą 1948-aisiais, mūsų buvo 18. Dabar mūsų – 83, o dar apie dešimt šalių užmezgė kontaktus, kad sustiprintų ryšius su mūsų organizacija.

- stiprinti kontinentinės teisės įtaką pasaulyje, kad būtų užtikrintas didesnis investicijų saugumas, o kartu – ir ekonominė plėtra bei socialinė pažanga.

III. Baigiant būtų galima pasakyti, kad pagrindinis mūsų sąjungos politikos tikslas – visame pasaulyje parodyti notariato ekonominę ir socialinę naudą, kuri taip pat atitinka esminius šiuolaikinės visuomenės poreikius:

1) **piliečiams, t. y. vartotojams**, šis poreikis yra trejopas:

- teisinio saugumo poreikis. Tik teisinis saugumas gali privatiems asmenims suteikti teisinę taiką ir socialinę harmoniją, taigi daugiau pasitikėjimo ateitimi, daugiau optimizmo;
- **poreikis išvengti konfliktų**, sutrukdyti visuomenėje vis dažniau pasireiškiančiai tendencijai imtis teisminių priemonių, kadangi įsitraukti į teisminį procesą, kurio nei trukmė, nei sąnaudos, nei rezultatai nėra žinomi, yra sunkiai pakeliama;
- **poreikis lengvai gauti teises paslaugas neginčio atveju**, tai yra gauti patarimų žodžiu ir pagalbos rengiant dokumentus. Šį poreikį viso pasaulio notariatai patenkina dviem įsitvirtinusiomis politikos kryptimis: teritorinio tinklo sukūrimu – tai padidina geografinį teisės prieinamumą ir padeda palaikyti vietos veiklą;
- privalomo tarifo taikymu. Tarifus nustato valdžios institucijos, ir tai turi du privalumų:
  - perskirstomi ekonominiai ištekliai – tai padeda nepasiturintiems gauti notarų paslaugas mažiausia kaina,

- sukuriami sveika notarų konkurencija, pagrįsta ne paslaugų kaina (kas pasiūlys žemiausią kainą), bet kokybe – tai sukuria sveiką notarų varžymąsi tarpusavyje, kuris naudingas vartotojams;

2) **valstybės atžvilgiu** poreikis irgi yra trejopas:

- **teisinio saugumo poreikis**. Tik teisinis saugumas gali suteikti įmonėms pasitikėjimo, o tai reiškia užtikrintumą, investicijas, ekonominę plėtrą ir socialinę pažangą;
  - **lėšų poreikis**. Trukdant perkelti veiklą (bet koks notaro patvirtintas dokumentas turi būti įregistruotas notaro veiklos vykdymo vietoje) notariatas labai prisideda prie valstybės biudžeto įplaukų, todėl suprantama, kodėl daug valstybių suinteresuotos suteikti notarams įgaliojimus nekilnojamojo turto srityje (kad žinotų, kas ką turi) ir įmonių srityje (kad žinotų, kas ką veikia);
  - **skaidrumo poreikis**. Minėtoji taisyklė padeda sužinoti, kas, ką ir kaip finansuoja. Tai leidžia didinti atsekamumą, kuris palengvina kovą su pinigų plovimu, korupcija ir terorizmu;
  - **poreikis susikoncentruoti į esmines funkcijas**, nes valstybė negali visko atlikti pati. Valstybė turi koncentruotis į pagrindines savo funkcijas – teisingumą, armiją, diplomatiją, o bendruosius poreikius atitinkančią veiklą perleisti vykdyti savo kontroliuojamoms institucijoms, kurios turi būti prižiūrimos, tačiau neturi kainuoti biudžeto lėšų ir valstybė neturi už jas būti atsakinga. Neginčio teisė priklauso būtent tokiai veiklai, todėl per notarų funkciją įgyvendinama viešojo ir privataus sektoriaus partnerystė dėl savo efektyvumo šiandieną išgyvena atgimimą, visų pirma Europoje, ir darosi vis populiareesnė visame pasaulyje – net Jungtinės Amerikos Valstijos tuo domisi.
- Apibendrinant galima sakyti, kad šiandien notariatas atitinka poreikius ir turi gerą priemonių arsenalą savo vaidmeniui atlikti – visų pirma socialiniu aspektu tarnaudamas XXI amžiaus visuomenei. Taigi tai yra ateities profesija.
- Konferencijai parinkta tema „**Teisė, atsakomybė, patikimumas**“ puikiai atspindi notariato tikslus: parodyti, kad XXI amžiaus notaras tarnauja visuomenei.
- Linkiu Lietuvos notariatui džiaugsmingo gimtadienio ir dar kartą visiems dėkoju, o ypač – prezidentui Mariui Stračkaičiui už tokį nuoširdų priėmimą. ■

CNUE prezidentas Tilmanas Götte (nuotr. M. Ambrazo)

Dr. Tilmanas Götte

Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) prezidentas
2012 m. kadencijai

EUROPOS SAJUNGOS NOTARIATŲ TARYBOS VEIKLA, TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO NAUDA IR TARYBOS ĮNAŠAS STIPRINANT PAGRINDINIUS LOTYNIŠKOJO NOTARIATO PRINCIPUS*

I. Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) veikla

Mano pranešimui pasirinkta plati tema: apžvelgsiu dabartinę Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) veiklą ir bandysiu įvertinti tarptautinio bendradarbiavimo reikšmę stiprinant notariato pamatus. Pasirinkęs tokią temą, pirmiausia turėsiu nusielti į 1976 metus. Tais metais buvo įsteigta Europos notariatų prezidentų konferencija. Keletą kartų pakeitus šios organizacijos statutą ir du kartus – pavadinimą, atsirado šiandieninė Europos Sąjungos notariatų taryba, kuri pagal savo prancūziškojo pavadinimo santrumpą žinoma kaip CNUE. Iš pradžių tai buvo reguliarūs nacionalinių notariatų prezidentų susitikimai. 1990 metais buvo priimtas protingas sprendimas įsteigti nuolat veikiančią biurą ir paskirti jam vadovauti etatinį generalinį sekretoriatą. Kuriant nuolatinę atstovybę Briuselyje, buvo puoselėjami teisėti lūkesčiai, kad bus galima greičiau tiesiogiai reaguoti į vis didesnį pagreitį įgaunančią bendrųjų Europos įstatymų leidybą. Nuo to laiko prabėgo daugiau kaip dvidešimt metų. Per tuos metus mūsų vei-

kla nuolat aktyvėjo, ką liudija ir nuolat augantis biuras. 2012 metų rugpjūtį mes persikraustėme į naujas patalpas. Pastaraisiais metais teko nuolat didinti darbuotojų skaičių – taip reaguoti į didelį svorį įgaunančias veiklas ir įgyvendinti įvairius projektus. Augo ne tik CNUE biuras, bet nuolat plėtėsi ir pati CNUE. Šiuo metu mūsų organizacijai priklauso 21 notariatas. Džiaugiamės, kad 2013 metų liepą į ES įstojus Kroatijai, galėsime pasveikinti 22-ąją teisėtą CNUE narį. CNUE tapo tikra europine šio profesinio luomo atstovybe. Įsitraukus gausiam naujų narių iš centrinės, rytų ir pietų Europos būriui, juntamai išaugo visos CNUE svarba ir potencialas. Bendroji istorinė eiga patvirtino, kad lotyniškojo notariato įsitvirtinimas visuomenines transformacijas patiriančiose šalyse prieš gerus dvidešimt metų buvo tiesiog palaimingas faktas CNUE. Norėdamas mūsų nariams padėti geriau suvokti, kaip plačiai driekiasi CNUE suvienytų valstybių teritorijos, o ypač kiek jos nutolusios į šiaurę, aš prisiminiau seną CNUE tradiciją ir nusprendžiau metų viduryje vykstantį „didįjį“ generalinį susirinkimą organizuoti ne tuo metu pirmininkaujančioje Vokietijoje, o kito mūsų nario gimtojoje šalyje. Man ir kolegoms buvo labai malonu, kad birželį galėjome visus sukviesti į Taliną. Kas galėjo 1976 metais pasvajoti, kad tokia nuostabi plėtra šiandien visiems bus savaime suprantama?

* Pranešimas perskaitytas 2012 m. gruodžio 1 d. tarptautinėje konferencijoje „Teisė, atsakomybė, patikimumas“, skirtoje LR Notariato įstatymo 20-osioms metinėms.

Nuolat stiprėjanti notariato veikla Europoje nėra vien tik augančių ambicijų išraiška. Tai yra būtinybė. Pasitelkus šiuo metu Vokietijoje paplitusį politikų žargoną reikėtų sakyti, kad notariatas šiuo metu neturi kitos alternatyvos ir yra priverstas aktyviai veikti Europoje. Europos integracijos plėtra neaplenkia ir Europos notarų kasdienybės. Briuselyje priimti teisės aktai turi tiesioginės įtakos teisinėms konsultacijoms, kurias mes teikiame kiekvieną dieną.

Norėčiau paminėti keletą neseniai įsigaliojusią direktivų, kurių vaidmuo notarų veikloje bus labai svarus. Intensyvėjant sąjungos narių bendradarbiavimui, 15 tuometinių ES šalių narių nusprendė, kad reikia parengti bendromis nuostatomis ir sampratomis paremtus santuokos nutraukimo procese naudojamus tarptautinius teisės aktus. Taip atsirado vadinamasis **Romos III reglamentas**¹, kuriuo buvo siekiama suderinti šalių narių priimamus teismų sprendimus, suteikiant jiems tarptautinį charakterį. Jo esmė: nepriklausomai nuo to, kurioje šalyje narėje krepiamasi į teismą, remiantis vieninga kolizine teise, turi būti taikomos identiškos nacionalinės teisės nuostatos. Šia proga išreiškiu savo džiaugsmą, kad ir Lietuva jau pareiškė prisijungianti prie Romos III reglamento. Romos III reglamentas suteikia ES piliečiams teisę paties **pasirinkti**, kurios šalies teise bus vadovaujamas jų santuokos nutraukimo bylose. Siekiant įtvirtinti šį teisinį pasirinkimą, nacionalinių valstybių įstatymų leidėjai gali numatyti **notaro patvirtinimo** formą. Taigi Europos įstatymų leidėjas leidžia suprasti, kad notarų teikiamoms teisinėms konsultacijoms skiriama ypatinga reikšmė. Juk situotiniams skyrybų bylose taikomos teisės pasirinkimas yra **ypač svarbus teisinis sandoris**. Todėl šalys narės privalo numatyti, kad skirtis nusprendę situotiniai turės galimybę gauti išsamią bešališką teisinę konsultaciją. Todėl Vokietija pasinaudojo šia Romos III reglamente suteikiama pasirinkimo galimybe ir skyrybų teisėje numatytas privalomas notaro patvirtinimas.

Praktikoje labai didelė reikšmė teks numatytam **Paveldėjimo teisės reglamentui**, pagal kurį nuo 2015 metų rugpjūčio 17 dienos visose šalyse narėse, išskyrus Daniją, Jungtinę Karalystę ir Airiją, bus nustatoma, kokia teise bus vadovaujamas paveldėjimų atvejais. CNUE intensyviai bendradarbiavo rengiant Paveldėjimo teisės reglamentą. Įvyko daug CNUE atstovų ir sprendimus priimančių asmenų pokalbių. Juose buvo pasiekta, kad paveldėjimo reglamente liko įtvirtintas svarbus veikiančių viešųjų registru vaidmuo, o apsaugant valstybinius interesus nekilnojamojo turto srityje, ES kolizinės teisės akte pirmą kartą be išlygų įtvirtintas *lex rei sitae* principas.

Paminėsiu, kad daugelio šalių narių notarams dar teks užduotis išduoti naujai įdiegtą **Europos paveldėjimo sertifikata**. Europos paveldėjimo sertifikatas labai palengvins tarptautinių paveldėjimų vykdymą, kartu išlaikys nacionalinių registru integralumą. Šiuo metu Komisija dar rengia specialią procedūrą, kuri numatys paveldėjimo sertifikato parengimo detales. Į pagalbą rengiant šią procedūrą Europos institucijos pasitelkė net du mūsų ekspertus. Tai liudija CNUE autoritetą ir čia sukauptų dalykinių žinių lygį.

Šios žinios turi didelę paklausą ir *elektroninėje* erdvėje, nes CNUE parengtuose **informaciniuose puslapiuose apie paveldėjimų teisę** visose ES šalyse narėse ir Kroatijoje užfiksuota daugiau kaip 600 000 apsilankymų. Tai liudija didelį šios informacijos poreikį tarp Europos piliečių ir mums tenkančią reikšmingą misiją sukurti paprastą, visa apimančią ir tinkamą prieigą prie teisės šaltinių.

Parengus du paminėtus reglamentas, Europos teisės kūrimas nesustojo. Europos Komisijos pasiūlymai, kurie šiuo metu svarstomi Parlamente ir Taryboje, reikalauja mūsų dėmesio, nes ir jie glaudžiai susiję su notarų veikla. Labai svarbus prieš gerus metus Varšuvoje pateiktas pasiūlymas **dėl bendrosios Europos prekybos teisės**. Komisija mano, kad jį priėmus, teisinė plėtra Europoje būtų pakylėta laipteliu aukščiau. To pasiūlymo istorija labai ilga, ją visada aktyviai sekė CNUE. Nusprendusi užsakyti studiją, kurioje būtų nagrinėjamos galimybės sukurti Europos prekybos teisę, Komisija subūrė ekspertų grupę, kurioje buvo atstovaujami ne tik būsimoji teisės vartotojai, bet ir notariato atstovai. Įkurtas **Europos teisės institutas (ELI) Vienoje** ėmėsi išsamiai nagrinėti naująsias Komisijos pasiūlymą ir taip pat sulaukė CNUE paramos. Nedidelė, tik keletą narių turinti ELI darbo grupė prieš keletą mėnesių supažindino visuomenę su savo tyrimo rezultatais.

Ir ateityje CNUE kritiškai, bet konstruktyviai vertins pasiūlymus dėl bendrosios Europos prekybos teisės. CNUE siekia iš bendrosios Europos prekybos teisės reglamento pašalinti viską, kas susiję su daiktinės teisės nuostatomis, ir siekti suderinimo su vartotojų teisių apsaugos direktyvoje sukurtu teise (*acquis communautaire*). Dabartinis Komisijos siūlymas kertasi su šia *acquis*, nes jame neįvertinti formalūs reikalavimai ir ypač notarinių veiksmų svarba ir tuo pažeidžiama vartotojų teisių apsauga.

Esminių notarų veiklos naujovių numato ir **ES Komisijos pasiūlymai dėl situotinių ir partnerystę registruojamų asmenų nuosavybės teisių suvienodinimo**. Šiuo metu Taryboje ir Parlamente intensyviai diskutuojama dėl šių Komisijos pasiūlymų. Mes tikimės, kad šios abi institucijos vėl atsizvelgs į CNUE kompetenciją. Galime Briuselyje pateikti mūsų atlik-

¹ Čia ir kitose straipsnio vietose išryškinta T. Göttes (red.).

tą tarptautinės šeimos teisės ekspertizę. Praėjusiais metais CNUE bendradarbiaudama su Europos Komisija organizavo **konferenciją tarptautinių nuosavybės teisių klausimais**, kurioje dalyvavo daug mokslininkų, teisininkų ir sprendimus priimančių asmenų.

Prieš keletą savaičių Prahoje visuomenę supažindinau su **nauja interneto svetaine:**

www.coupleseurope.eu. Jos pagrindą sudaro jau minėti puslapiai su informacija apie paveldėjimo teisę ir 21 ES valstybine kalba visiems europiečiams pateikiama informacija apie šalyse narėse galiojančią daiktinę teisę. Tai yra CNUE projektas, kuris galėjo būti sėkmingai įgyvendintas tik gavus svarią finansinę Europos Komisijos paramą.

Suprantama, kaip glaudžiai bendradarbiaujama su Europos Komisija, ypač teisės srityje. Intensyviai keičiantis nuomonėmis, neatmetama galimybė CNUE pareikšti kritiką dėl tam tikrų įstatymų projektų. Praėjusių metų pabaigoje Komisija pateikė siūlymus dėl **Profesinių kvalifikacijų direktyvos keitimo**. Jos nuomone, ši tolesnei bendrosios rinkos plėtrai skirta ir toje rinkoje dalyvaujančių profesijų mobilumą palengvinanti direktyva turi būti taikoma ir notarams.

Komisijos siūlymas įtraukti notarus į rinkos sąlygomis veikti skirtą Profesinių kvalifikacijų direktyvos taikymo sferą nesuderinamas su ypatinga notarams priskiriama funkcija. Būti teisingumo ir teisinio patikimumo garantu ir aukštu lygiu ginti vartotojų teises gali tas, kuris vykdydamas įstatymą veikia *nešališkai*. Notarai privalo būti nepriklausomi ir *nešališkai* vykdyti savo funkcijas, todėl negali veikti rinkos sąlygomis, nes rinka nepripažįsta nešališkumo. Nešališkumas svetimas rinkos prigimčiai. Rinka apdovanoja tuos, kurie geriausiai atliepia į poreikį turinčiųjų norus. Notaro paslaugų pageidaujantys asmenys nesuinteresuoti, kad teikiama notaro konsultacija būtų siekiama apsaugoti silpnesniosios sutarties šalies interesus. Jie taip pat nesuinteresuoti valstybės arba trečiųjų, tarkime, potencialių kreditorių, interesus ginančia veikla. Laisvojoje rinkoje būtų nesuvokiama pareiga atsakyti vykdyti notarinis veiksmus, jei jie yra neteisėti ir galėtų pažeisti trečiųjų asmenų interesus.

Beje, Europos įstatymų leidėjas pats ne kartą ir įvairiais aspektais naudojasi notarų veiklos nešališkumu.

– Autentiški dokumentai, kurie yra vykdytini savo kilmės šalyje, kalbant apie neginčijamus reikalavimus, nuo 2004 metų, kai įsigalėjo **Vykdomojo įrašo reglamentas**, ir kitoje šalyje narėje yra vykdytini be papildomų išlygų. Neseniai Europos Parlamentas pateikė pasiūlymą dėl **Bruselio I reglamento keitimo**, kuriuo numato dar palengvinti automatišką vykdytinumą kitose šalyse narėse.

Šeimines teises srityje Bruselio II reglamentas nu-

mato, kad notarų parengti autentiški dokumentai yra vykdytini visoje Europoje.

– **Paveldėjimo teisės** autentiški dokumentai, kuriuos parengia notari, ateityje galios visose šalyse, kurios perims paveldėjimo teisės reglamento nuostatas. Taigi, notari yra tiesiogiai įtraukti į Europos teisinės erdvės kūrimą ir joje vykdytys visoje Europoje pripažįstamus veiksmus, anksčiau tų pačių notarų vykdytus ir galiojusius tik šalyje narėje, kur jie buvo užsakyti.

– Notarams bus suteikti įgaliojimai išduoti grynai europinio pobūdžio paveldėjimo patvirtinimo dokumentus. Aš minėjau **Europos paveldėjimo sertifikata**. Europos paveldėjimo sertifikatas ne tik formaliai patvirtins paveldėjimo faktą. Jis daugiau tiesiogiai paveiks teisinį bendravimą, leis tretiesiems asmenims pasitikėti paveldėjimo sertifikato turiniu tol, kol jiems taps žinoma, kad šio sertifikato turinys yra neteisingas. Melagingas paveldėjimo sertifikatas, kuriuo pasinaudoję apsimetę paveldėtojai galėtų realiai naudotis paveldėtoju turtu, reikštų didelį tikrųjų paveldėtojų teisių, o kartu ir teisinės santaikos, pažeidimą. Rengiant šį teisiniu bendravimui svarbų dokumentą rinkos sąlygomis dar padidėtų šio pavojaus rizika.

– Pagaliau reikia įvardinti, kad notarams suteikiama labai svarbi funkcija **vartotojų teisių apsaugos srityje**. Ypač šiais laikais, kai teisėje pelnytai pabrėžiama vartotojų teisių apsaugos reikšmė, svarbi tampa esminė notarinio tvirtinimo mintis, kad šiame procese panaikinamas silpnesnės sutarties šalies patiriamas informacijos deficitas.

Pagal **Vartotojų teisių gynimo direktyvą** numatyta, kad notaro patvirtintos sutartys yra neatšaukiamos. Tai dera su notarų interesantams teikiamu jų teisių ir pasekmių išaiškinimu. Kai Europos įstatymų leidėjas suteikia įgaliojimus Europos notarams išduoti viešu pasitikėjimu pasižyminčius dokumentus ar vykdyti esminius vartotojų teisių apsaugos uždavinius, jis neabejotinai laikosi prielaidos, kad notari eina rinkos dėsniais nepaklūstančią tarnybą. Todėl Europos Komisijos pateikti pasiūlymai dėl profesinių kvalifikacijų direktyvos keitimo yra nesuderinami su Europoje notarams pavestais vykdyti uždaviniais. Šie pakeitimai dargi keltų pavojų kuriant bendrą veikiančią teisinę erdvę, kaip tai numatyta Europos Sąjungos sutarties 67 str. 1 pastr.

Komisijos pasiūlymas pasirodė tuo metu, kai buvo priimti **Europos Teisingumo Teismo 2011 metų gegužės 24 d. ir gruodžio 1 d. nutarimai**, kuriuose dar kartą pabrėžiama notarių europinių įsipareigojimų reikšmė. Belgija, Vokietija, Prancūzija, Graikija, Liuksemburgas, Nyderlandai ir Austrija Europos sutartį pažeidė todėl, kad šiose šalyse narėse galiojo piliety-

bės išlyga, pagal kurią kiekvienoje šalyje notarais galėjo tapti tik tos šalies piliečiai. Europos Teisingumo Teismas priėmė sprendimą, kad notarų veiklos vykdymas nėra susijęs su *specifiniu ir tiesioginiu* viešosios valdžios naudojimu. Kitaip nei teisėjai, notarai negali panaudoti prievartos nė prieš vieną iš šalių.

Ką reiškia Europos Teisingumo Teismo sprendimai Europos notariatui? Tiesioginis jų poveikis yra tas, kad nuteistosios šalys narės privalo panaikinti jose **galiojančias pilietybės išlygas**. Teismo sprendimuose minėtosioms šalims tiesiogiai pasakyta, kad notaro profesijai per se nėra atšaukiama pagrindinių laisvių taikymas. Notarams bus dar įdomiau veikti vieningoje Europoje. Todėl nacionaliniams notariatams svarbu remtis ir pasitikėti stipriais ir tarpusavyje vieni kitus palaikančiais notariatais, t. y. CNUE.

Ko gi nepasakytą sprendimuose? Jie neturės jokios įtakos notarų veiklai keliamiems kvalifikaciniams reikalavimams, parengtiems remiantis nacionalinių teisės sistemų nuostatomis. Toliau galioja neseniai Vokietijos federalinio konstitucinio teismo priimta nuostata, kad notaras šalių narių supratimu vykdo **suverenias funkcijas**, o dėl jo pareigų vykdymo suvereno ir po 2011 metų gegužės 24 d. sprendžia konkreti šalis narė, o ne Europa.

II. Tarptautinis CNUE bendradarbiavimas

Išsamiai apžvelgęs CNUE veiklą, dar norėčiau keletą žodžių tarti apie tarptautinį CNUE bendradarbiavimą. Kalbėdamas apie CNUE, turiu galvoje stropius organizacijos darbuotojus ir CNUE narius. Neįsivaizduojame sėkmingos CNUE veiklos be nuolatinio mūsų narių notariatų indėlio.

Teminę veiklą CNUE, kitaip nei daugelyje kitų interesams atstovaujančių susivienijimų, vykdo ne sąjungos centrinės būstinės darbuotojai, o **darbo grupės**, kurias sudaro įvairių notariatų atstovai. Šiuo metu turime apie dvylika darbo grupių. Tai yra pagrindinė CNUE veiklos širdis. Tos veiklos esmė – ne tik parinkti vykdytinus darbus, bet ir nagrinėti atitinkamas teisės politikos temas, atstovauti notarams išorės santykiuose bei vadovauti gausiems mūsų įgyvendinamiems projektams.

Kitas CNUE narių notariatų tarptautinio bendradarbiavimo pavyzdys – Europos notarų tinklas (ENN). Jis buvo sukurtas siekiant teikti pagalbą ieškantiems tarptautinių teisinių konsultacijų. Šio tinklo esmė: visose šalyse narėse yra atsakingas asmuo, į kurį gali kreiptis visų Europos šalių notarai ir gauti teisinę konsultaciją dėl toje šalyje galiojančio teisinio reglamentavimo. Bėgant metams šis notarų tinklas tapo svarbia mūsų tiesioginio bendradarbiavimo

dalimi. Notarų tinklas reikšmingai prisideda, kad notarai teiktų aukštos kokybės teisines konsultacijas, nes besivienijančioje Europoje nuolat auga piliečių domėjimasis tarptautine teisine informacija.

Ateityje per šalyse narėse paskirtus kontaktinius notariatus turėtų būti keičiamasi ne tik teisine informacija, bet ir vykту tiesioginė žinių sklaida. Šiuo metu su Europos Komisija deramės dėl galimybės finansuoti plataus masto **kvalifikacijos kėlimo programą**, kuria siekiama pagilinti notarų žinias Europos teisės srityje. Būtų rengiami dviejų šalių narių notariatų seminarai, juose notarų mokymus Europos teisės klausimais, turinčiais itin didelę reikšmę notarų praktiniame darbe, atliktų ekspertų kvalifikaciją turintys notarai. Taip CNUE prisidėtų, kad Briuselyje sukurtą teisę suvoktų ir taikytų jos tikrieji vartotojai. Greitai turi būti priimtas sprendimas dėl šios programos finansavimo, ir aš esu įsitikinęs, kad Europos Komisija įvertins notarų reikšmę ir jų veiklos naudą Europos teisės sklaidai.

Notarai stengiasi palengvinti tarptautinius nekilnojamojo turto sandorius siūlydami savo klientams daugiau nei vien teisinės informacijos sklaidą. Rugsėji visuomenei pristatėme projektą „**EU Fides**“, kuriuo toliau plėtojamas notarų tarptautinis bendradarbiavimas. **Bendradarbiaujant šalies, kurioje yra nekilnojamasis turtas, notaru** su kolega notaru, dirbančiu toje šalyje, kurioje yra nekilnojamojo turto pirkėjas / pardavėjas, sandorio šalims būtų pateikiama esminė su nekilnojamojo turto sandoriu susijusi teisinė informacija. Nekilnojamojo turto buvimo šalyje dirbantis notaras išaiškintų visus su šio nekilnojamojo turto nuosavybe susijusius aspektus ir pasirūpintų nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą perėmimu / įsigijimu. Sandorio šalių gyvenamosios šalies notaras išaiškintų pirkėjui ar pardavėjui mokesčių, paveldėjimo ir kitas pasekmes įsigijus / pardavus nekilnojamąjį turtą. Šioje procedūroje pradėjus taikyti elektronines priemones, notaras galėtų greičiau parengti pirkimo-pardavimo sutartį ir sėkmingai užbaigti visą procedūrą. Tačiau tai turi būti tvarkoma ne teisinio patikimumo sąskaita ir nereikalaujant, kad būtų kaip nors suderintos nacionalinių daiktinės ir kadastro teisių nuostatos. Dar daugiau: projektas remiasi galiojančia *lex rei sitae* ir todėl užtikrinamas *suderinamumas su visų Europos Sąjungos šalių teisės sistemomis*.

III. Lotyniškojo notariato bazės stiprinimas

Paskutinėje pranešimo temoje panagrinėsiu, kaip tarptautinis notariatų bendradarbiavimas CNUE organizacijoje **padėjo stiprinti lotyniškojo notaria-**

to bazę.

Lotyniškojo notariato funkcijos ir darbo pobūdis dabar jau yra įstatymais įtvirtinti Europos antrinėje teisėje. Minėtoji **Vartotojų teisių gynimo direktyva** taikliai nusako lotyniškojo notariato esmę – juridinį sutarčių tvirtinimą. Joje rašoma: „Sutartims, sudarytoms dalyvaujant **viešųjų funkcijų vykdytojui**, šis pagal įstatymų nuostatas privalo visapusiškai ir nešališkai išaiškinti teisinės aplinkybes ir užtikrinti, kad vartotojas sutartį sudaro tik po juo nuodugnaus teisinio patikrinimo ir vartotojui suvokiant visas iš to kylančias teises pasekmes“, netaikomos šios direktyvos nuostatos.

Sąjungoje, kur ne kiekvienoje šalyje narėje veikia lotyniškasis notariatas, toks teiginys apie notariato veiklos įvertinimą vartotojų teisių apsaugos aspektu nėra savaime suprantamas. Aukštas šios išskirtinės funkcijos įvertinimas greičiausiai aiškinamas tuo, kad notariatas įnešė svarų indėlį į bendrąją teisinę Europos plėtrą ir kad Europos įstatymų leidėjas suvokia notariatų reikšmę nacionalinėms teisės sistemoms.

Tuo pačiu metu šis pripažinimas yra ir įpareigojimas Europos notarams toliau laikytis esminių mūsų notariato nuostatų ir prirėkus ginti juos nuo erozijos. Todėl dar kartą pabrėžiu direktyvoje įvardytus esminius notariato požymius:

– **Viešųjų funkcijų vykdytojas.** Mes, notarai, esame viešųjų funkcijų vykdytojai – ir jei Europos Teisingumo Teismo valia mums ir būtų netaikoma ta siaura Europos sutarties 51 str. išimtis dėl Europos Sąjungos veiklos pobūdžio, šis faktas nieko nekeičia ir mus ne tik nacionalinis įstatymų leidėjas, bet ir Europos įstatymų leidėjas laiko viešųjų funkcijų vykdytojais, o tai puikiai tinka vykdant suverenias funkcijas.

– **Įstatymuose numatytas įpareigojimas būti nepriklausomais ir nešališkais.** Tas ypatingas pasitikėjimas, kuris notarams išreiškiamas teisėje, pateisinamas tik tada, kai notaras visus piliečius konsultuoja kaip nepriklausomas ir nešališkas asmuo.

Konsultavimo nepriklausomybė savo ruožtu reikalauja tam tikrų prielaidų notariatų statuteose, numatančiuose atitinkamas struktūras: todėl laisva notarinių „paslaugų“ rinka nesuderinama su klientų konsultavimo nepriklausomybe. CNUe ir toliau stropiai sieks apginti pareigūnų nepriklausomybę nuo siekių traktuoti notarą tiesiog kaip eilinį bendrojoje rinkoje veikiančią paslaugų teikėją.

Beje, ypatingą notarų atliekamą funkciją pabrėžia ir Europos Teisingumo Teismas jau minėtuose 2011 metų gegužės 24 d. ir gruodžio 1 d. nutarimuose. Notaras užtikrina, „kad privačių asmenų sudaryti sandoriai bus teisiški ir teisiškai patikimi“. Ši notaro paslauga, kaip aiškiai pripažįsta Europos Teisingumo Teismas, padeda bendram šalių narių interesui.

– **Išsamus teisinis konsultavimas.** Ypatingas įstatymų leidėjo pasitikėjimas notarų veikla kyla iš pasitikėjimo aukšta notarų teikiamų teisinių konsultacijų kokybe. Todėl su notaro veikla susijęs abiem sandorio šalims teikiamas teisinis aplinkybių išaiškinimas įtvirtintas ne tik Vartotojų teisių direktyvoje. **Jau Romos I reglamente** pripažįstama, kad vartotojų apsaugos labui šalys narės privalo numatyti griežtus formalumus. Tai pasakytina ir apie ypatingos svarbos teisinius sandorius, nusakančius europiečių santykius šeimos institute. Kaip jau minėta, **Romos III reglamente** dėl skrybių procesui taikytinos teisės pasirinkimo taip pat numatytas visoms šalims narėms bendras formuliaras, kaip ir **naujausiuose Komisijos pasiūlymuose dėl turčinės kolizinės teisės suvienodinimo.** Notaro pasitelkimas tokiais aplinkybėmis neišvengiamai suponuoja prielaidą, kad jis turės ypatingą kvalifikaciją. Šią notarų kvalifikaciją užtikrina notariatų statutai, nes juose numatyti specialūs reikalavimai norintiesiems tapti notarais. Kartu šalių narių teismams ar valstybinėms institucijoms numatoma prievolė prižiūrėti, kaip atliekamas teisinis išaiškinimas. Jei šalyse narėse skiriamais notarams nebūtų reikalavimų arba nebūtų atliekama jų prižiūra, galėtų kilti pavojus dėl piliečiams teikiamo teisinio išaiškinimo ir tai galėtų išklabinėti šalių narių pasitikėjimą notarų teikiamų teisinių išaiškinimų pranašumais. Todėl CNUe primygtinai priešinsis siekiamas sudaryti sąlygas nesilaikyti notarų skyrimo reikalavimų arba nevykdyti notarų veiklos priežiūros.

Ne tik notarų veikla, bet ir šios veiklos produktas – **autentiškas dokumentas** – Europoje tapo neatsiejamu tarptautinio bendradarbiavimo civilinėse bylose dalimi.

„Autentiško dokumento“ sąvoka buvo vartojama jau ankstyvuosiuose teisiniuose dokumentuose, pvz., Briuselio I reglamente, tačiau įgavo daugiau aiškumo po **Europos Teisingumo Teismo sprendimo „Uni-bank“ byloje.** Pagal šį sprendimą autentiškas dokumentas yra tas, kuris išduotas valstybės institucijos arba specialios įgalios institucijos. Todėl naujausiuose reglamentuose – Reglamente dėl Europos vykdymo įrašo ir Paveldėjimo teisės reglamente – „autentiško dokumento“ sąvoka atitinkamai ir apibrėžiama kaip „šalyje narėje išduotas dokumentas, kurio autentiškumą patvirtino kokia nors valdžios institucija arba speciali tam įgaliota įstaiga ir tai taikoma autentiško dokumento parašui ir jo turiniui“. Neseniai Europos Parlamento patvirtintame Briuselio I reglamente taip pat remiamasi šiuo apibrėžimu. Teisinio bendradarbiavimo priemonės, kylančios iš **Europos sutarties 81 str. nuostatų apie bendradarbiavimo Europos Sąjungoje pobūdį**, atitinkamai turėjo įtakos formuojant „dokumentų vykdymo bendrąją rinką“.

Pasiekta preliminarini Komisijos išvada dėl **Europos paveldėjimo pažymėjimo**, apie kurį Jums jau trumpai minėjau, įdiegimo. Ne kiekvienas Europos paveldėjimo pažymėjimas privalomai bus autentiškas dokumentas: laikantis įstatymo teksto, iš pradžių tai būtų grynas „dokumentas“. Tik šio dokumento autorius teisinė kvalifikacija – o kontinentinėje Europoje tai būtų notari – leistų traktuoti šį dokumentą kaip autentišką, tikrai europinį autentišką dokumentą, kuris supaprastintų tarptautinius teisinius santykius.

Todėl europinio autentiško dokumento koncepcija labai aktuali, ir Europos Komisija dėl šių svarių priežasčių ėmėsi ją svarstyti. Šiuo metu Komisija darbuojasi rengdama **pasiūlymą dėl civilinio statuso dokumentų pripažinimo** Europoje. Autentiškų dokumentų cirkuliaciją Komisija traktuoja kaip svarų komponentą užtikrinant laisvą asmenų judėjimą ir kuriant bendrąją rinką. Šis kelias, palyginti su teisės suderinimu, yra patogesnis, todėl tereikia, kad nebūtų pažeistas teisinio saugumo principas ir nebūtų sukompromituotas pats autentiškas dokumentas.

Apibendrinus teisėkūros plėtrą Europoje, tampa akivaizdu, kad mes, notari, esame svarbus **teisinio bendradarbiavimo Europoje ramstis**. Faktą, kad notarių veikla pateko į Europos Sąjungos institucijų dėmesio centrą, mes traktuojame kaip CNUE demonstruojamos aktyvios notariatų pozicijos rezultatą.

Todėl pagrindinis CNUE uždavinys – perkelti Euro-

pos dėmesį nuo teisės kūrėjų į notariatams tenkantį vaidmenį. Mūsų organizacija ir ateityje dėsi pastangas, kad notarių užtikrinamas teisinis patikimumas būtų **esminis sėkmingos vieningos Europos ekonominės erdvės** garantas. Naudą iš notarių veiklos patiriantys registrai šalies piliečiams ir įmonėms teiks patikimą informaciją, su kuo jie ketina sudaryti sandorius, net kai bus kalbama apie ūkio subjektus užsienyje. Tai stiprins investuotojų ryžtą vykdyti kapitalo investicijas kitose šalyse narėse, nes bus pateikiama patikima informacija apie akcininkus, kapitalo struktūras ir kapitalo pasidalijimą tarp akcininkų. Įmonių registrai ir kadastrai skatins ekonomikos augimui taip reikalingą apsisprendimą suteikti kreditus, nes registrai suteiks kreditoriams teisinį tikrumą. Todėl vidaus rinkos suvienodinimo procese notari veikia ne kaip trikdžiai, o aktyviai kuria Europos ateitį. Kartu mes nuolat rūpinsimės, kad būtų nenusižengta kitai esminei lotyniškojo notariato idėjai: **suteikti kiekvienam subjektui realią prieigą prie teisės**. Laisvoje, saugioje teisinėje Europos Sąjungos erdvėje mums, notarams, tenka ypatingi uždaviniai ir atsakomybė. Mes nuolatos stengiamės ją pateisinti.

Noriu padėkoti Lietuvos notariatui, kuris užima svarbią vietą Europoje, už vertingą bendradarbiavimą CNUE, o konkrečiai mūsų vykdomojoje taryboje. Linkiu, kad ir ateinančius dešimtmečius Jus lydėtų sėkmė siekiant bendrų tikslų! ■

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Lietuvos notarių rūmų prezidentas Marius Stračkaitis

Lietuvos notariato aktualijos atrodė įdomios užsienio delegacijoms. Iš dešinės - CNUE prezidentas T.Götte, UINL prezidentas J.P. Decorps, Kazachstano notarių delegacija

CNUE prezidentas Frankas Molitoras (nuotr. M. Ambrazo)

Frankas Molitoras

Liuksemburgo notarų rūmų prezidentas
Europos Sąjungos notariatų tarybos (CNUE) prezidentas
2013 m. kadencijai

LOTYNIŠKOJO NOTARIATO ATEITIS IR PERSPEKTYVOS EUROPOS SAJUNGOJE*

Pasisakymo pradžioje norėčiau pateikti vieną teiginį ir keletą paradoksų.

Pradėsiu nuo teiginio.

Pasaulio banko ir Tarptautinio valiutos fondo manymu, dėl visų mūsų nelaimių kalčiausi reglamentuotų profesijų, pirmiausia notariato, atstovai.

Atrodo, kad šios dvi institucijos visiškai pamiršo, jog krizė kilo po „Lehman Brothers“ bankroto JAV, kur notarų apskritai nėra!

Be to, nelabai įsivaizduoju, kaip 60 000 notarų galėtų sugriauti stipriausių pasaulio valstybių stabilumą!

Šioms dviem institucijoms galėčiau atsakyti labai paprastai: mūsų vargų kaltininkų pirmiausia ieškokite tarp bankininkų, kurių veikla beveik neregamentuota!

O dabar paradoksai.

1) Prieš daugiau nei 20 metų, griuvus Berlyno sienai, buvusios komunistinio bloko šalys (įskaitant Lietuvą) pasirinko lotyniškąjį notariatą.

Praėjus dešimčiai metų istorija kartojasi. Šįkart kinai, būsimeji pasaulio valdovai, nutarė savo šalyje taip pat įdiegti lotyniškąjį notariatą.

2) Teisingumo generalinis direktoratas tvirtai tiki lotyniškojo tipo notariato sukuriama pridėtinė verte. Per pastaruosius trejus metus lotyniškajam notaria-

tui suteikta išskirtinė vieta ES mechanizmuose. Tai nedviprasmiškai įrodo jo svarbą. O mechanizmų yra net keletas:

- reglamentas dėl pavaldėjimo / Europos pavaldėjimo pažymėjimas,
- Europos vykdomasis raštas,
- glaudesnio bendradarbiavimo skyrybų srityje procedūra,
- nauroji vartotojų direktyva.

Teisingumo generalinis direktoratas taip sužavėtas mūsų parengtomis pavaldėjimo teisės atmintinėmis, kad net siūlo jas skelbti savo interneto tinklalapyje e-justice.

Be to, jis skyrė 0,8 mln. eurų mūsų ambicingai notarų mokymo programai, kurios dalyviai bus supažindinti su naujaisiais Europos instrumentais (tarptautinis pavaldėjimas ir Europos pavaldėjimo pažymėjimas). Finansavimas numatytas pagal programą „Teisingumas 2014–2020“.

O ką tuometu veikia Komisijos Rinkos generalinis direktoratas?

Jis visomis priemonėmis bando notariatą įsprausti į konkurencijos korsetą, kuris šiam netinka dėl jo specifiškumo, tai yra nesuderinamumo su rinkos dėsniais. Direktoratas puikiai žino, kad anksčiau ar vėliau susidoros su mūsų profesija, kuri yra tarsi raudona skepeta anglosaksiškos teisinės kultūros šalininkams, deja, sudarantiems daugumą šiame direktorate. Nors jam vadovauja prancūzas.

Panašu, kad Komisijos viduje kairioji ranka (Vidaus

* Pranešimas perskaitytas 2012 m. gruodžio 1 d. tarptautinėje konferencijoje „Teisė, atsakomybė, patikimumas“, skirtoje LR Notariato įstatymo 20-osios metinėms.

rinkos direktoratas) nežino, ką daro dešinioji (Teisingumo direktoratas). Dėl to labai gaila. Šiek tiek nuoseklumo nepakenktų.

Ar jums atrodo normalu, kad sprendimą, turėsiantį tokių rimtų pasekmių teisininkų profesijai, priims ne Teisingumo, o Rinkos generalinis direktoratas? Panašu, kad vienas iš Komisijos direktoratų supainiojo savo kompetencijos sritis.

Kodėl aš Jums tai pasakaju?

Todėl, kad ateities notariatą matau rožinėmis spalvomis.

Taip, notarai dirbs ir po dešimties metų.

Tačiau kokie jie bus?

Tai svarbiausias klausimas!

Iki 2011 m. gegužės 24 d. buvo keturi galimi variantai. Dabar jų liko trys, nes praėjo tie laikai, kai notarai ramiai darbavosi, nejudami pagrindinių laisvių, įtvirtintų Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 45 (dėl paslaugų) ir 49 (dėl įsisteigimo) straipsniuose, poveikio.

Taigi, mano manymu, XXI amžiuje notariatui atsiveria tik trys keliai.

Pirmąjį kelią nurodo Komisija. Jos manymu, notariatas turi būti įtrauktas į peržiūrėtą direktyvą dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo. Ši, esant reikalui, numato galimybę pasirinkti tarp minimalaus tinkamumo testo ir adaptacijos laikotarpio (nuostatos dėl įsisteigimo laisvės) bei atitinkamai draudimą nuolatinės darbo vietos neturinčiam notarui teikti paslaugas už šalies ribų naudojant lankomos šalies antspaudą bei leidimą tą daryti, jei naudojamas jo šalies antspaudas (nuostatos dėl laisvo paslaugų teikimo).

Europos Sąjungos notariatų taryba (CNUE) nori tokio komercinio notariato!

Ar notariatas yra privilegijuota profesija? Tikrai ne! Aišku, mums galioja numerus clausus principas. Bet tai vienintelė mūsų „privilegija“ (grįšiu prie jos netrukus). Visa kita – tik sunkumai ir suvaržymai (Fesseln), su kokiais joks prekybininkas, amatininkas ar tikrosios laisvosios profesijos atstovas nesutiktų. Pavyzdžiui:

- a) prievolė vykdyti savo funkcijas (Beurkundungszwang) net jei tą daryti būtų finansškai nenaudinga, pernelyg rizikinga ar sudėtinga,
- b) teritorinio tinklo (flächendeckendes Notariat) principas, pagal kurį naujieji notarai, o ypač jų šeimos, priverstos gražiausius savo gyvenimo metus praleisti nutolusiose ar nukentėjusiose vietovėse, kur sąlygos pragyventi labai menkos,
- c) įkainių sistema, leidžianti ekonomiškai pažeidžiamiems asmenims lygiateisiškai naudotis teisinėmis paslaugomis už prieinamą kainą; o tą padaryti įmanoma tik tuomet, kai didelės apimties paprasti veiksmai, už kuriuos tam tikra prasme permokama, padengia mažųjų veiksmų, kurie dažniausiai

būna sudėtingi ir kartais, reikia pripažinti, nuostolingi, išlaidas (*Quersubventionierung*).

O dabar šiek tiek apie numerus clausus.

Taip, tai privilegija. Bet ar žinote, kuo ji grindžiama?

Siekiant išvengti nežabotos konkurencijos, kai dėl pernelyg didelio notarų ir riboto notarinių veiksmų skaičiaus pastariesiems būtų pritaikytos nuolaidos ir šie taptų nebeapatikimi, notarų skaičius nustatomas pagal per apibrėžtą laikotarpį atliktų veiksmų skaičiaus vidurkį, taip, kad kiekvienam notarui būtų užtikrintas padorus atlyginimas (*Bedürfnisprüfung*).

Ar galite įsivaizduoti prekybininką, amatininką ar architektą, dirbančius tokiais sąlygomis? Žinoma, kad ne!

Ponios ir ponai, kurie priimate sprendimus, kurie esate šioje salėje ir klausotės mano pranešimo, niekada nepamirškite, kad laisvo paslaugų teikimo nuostatų taikymas notariato atžvilgiu pažeistų trapią pusiausvyrą, kuria pagrįstas prevencinis teisingumas. O be jo teisinė valstybė negalėtų tinkamai veikti.

Antrasis kelias susijęs su visišku notariato išbraukimu iš direktyvos dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo.

Kuo daugiau galvoju, tuo labiau atrodo, kad notarai su šia direktyva neturi nieko bendro. Taip yra dėl mūsų profesijos specifiškumo, kuris pasireiškia keleriopai:

- a) notarą skiria valstybė,
- b) notaras dalyvauja vykdamas viešąsias galias,
- c) yra pavaldus Teisingumo ministerijai,
- d) turi prievolę vykdyti savo funkcijas,
- e) turi paklusti teritorinio tinklo principui,
- f) turi apibrėžtą kompetenciją,
- g) notaras turi paisyti ne vienos šalies (kliento, jei kalbame apie amatininką ar prekybininką, ir paciento, jei kalbame apie gydytoją), bet abiejų šalių interesų, kurie retai sutampa (todėl jis turi būti nešališkas, kas, pavyzdžiui, prekybininkui būtų nesuprantama). Be to, jis turi atsižvelgti į valstybės interesus (pareiškimas dėl kainos, pagal kurią apskaičiuojamas registracijos mokestis, tikrumo, mokesčių nepriemokų taikymas, PVM ir socialinio draudimo įmokos, kova su pinigų plovimu, viešųjų registrų patikimumo užtikrinimas ir teismų darbo krūvio palengvinimas mažinant klaidų aktuose skaičių).

Tačiau dar niekas nelaimėta, o mūsų priešininkai pavojingi.

Kadangi galioja bendro sprendimo priėmimo procedūra, paanalizuokime situaciją ir Parlamente, ir Taryboje.

Taryboje turime daugumą. Tačiau atkreipkime dėmesį į pralaimintį Vidaus rinkos ir paslaugų generalinį direktoratą. Čia, mūsų žiniomis, veikia ponas Tiedje, kuris siekia išvesti iš pusiausvyros valstybes

nares ne itin katalikiškais pareiškimais.

Parlamente pozicijos dėl notaro profesijos skiriasi ne tik tarp partijų, bet ir jų viduje. Pateiktos pataisos apima siūlymus nuo visiško motyvuoto išbraukimo (*Busoi*) iki nuostatų dėl įsisteigimo įtraukimo, bet kategoriško nuostatų dėl paslaugų išbraukimo (*Schwab ir Karas*) ir visiško nemotyvuoto išbraukimo (*Rühle, Le Grip, Rochefort, de Sarnez ir Kalniete*).

Geriausia būtų siekti visiško motyvuoto išbraukimo. Bet ar mums pavyks? Nežinia. Jei nesuprantamu būdu mums nepavyktų, tuomet daug kas priklausytų nuo kompromisinių pataisų.

Per derybas ir diskusijas Parlamente ir Taryboje nuolat kartojamas žodis „KOMPROMISAS“. Tai reiškia, kad palankiausiu atveju į dalį dėl įsisteigimo būtų įtraukta 6 mėnesių praktika bei tinkamumo testas, bet būtų išbrauktos paslaugų dalies nuostatos. Tai dar viena priežastis neišleisti iš akių gerų kompromisinių pataisų svarbos, nes negali žinoti!

Kai kurie sako, kad tai trečiasis kelias. Labai norėčiau, kad taip būtų.

2013 m. pradžioje viskas paaiškės. O kol kas nacionaliniai notariatai turi sunkiai dirbti, kad tuo įtikintų savo šalių parlamentus ir vyriausybes.

Abejonių nekyla dėl to, kad abiem atvejais notariatas turės atremti didžiulį intelektualinį iššūkį, tai yra užtikrinti, kad jo nariai gerai išmanytų ES teisėkūrą ir reglamentavimą, apimančius vis daugiau sričių. Ateities Europos notariato modelio tvarumas priklausys nuo to, ar mes sugebėsime atnaujinti savo žinias. Brangūs draugai, patikėkite manimi, 2013–2014 m. numatytas seminarų ciklas yra tik pradžia!

Savo kalbą pradėjau trimis neįprastomis pastabomis, o ją baigti norėčiau teiginiu, išmušančiu iš vėžių.

Lotyniškojo notariato likimas bus sprendžiamas ne Briuselyje, o nacionaliniu lygiu. Jei mūsų teisingumo ministrai ir nacionaliniai parlamentai ir toliau tikės nekomercinio notariato naudingumu ir vertybėmis, Briuselis nieko negalės padaryti!

Dėl šios priežasties nacionaliniams notariatams labai svarbu užsitikrinti, kad jų parlamentarai ir teisingumo ministrai, kai šiems reikės priimti sprendimą, suvoktų, kad **notariato funkcijos peržiūrėjimas, kaip to nori Komisija, rimtai paveiks teisinį saugumą, neatsiejamą nuo prevencinio teisingumo, kurį vykdo notariatai ir kuris yra vienas iš teisinės valstybės ramsčių.**

Tai ne mano mintis. Taip skelbia Šuazelio institutas, didysis Europos smegenų centras. ■

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Prisiminimais apie valstybinio notariato virtimą lotyniškoju dalinosi notarės V. Zubavičiūtė, J. Girnienė, V. Tinfavičienė ir P. Jaskovikaitė

Vokietijos Koblenco notarų rūmų prezidentas
Richardas Bockas (nuotr. M. Ambrazo)

Richardas Bockas

Teisės tarėjas, Vokietijos federalinių notarų rūmų viceprezidentas,
Koblenco notarų rūmų prezidentas

VOKIETIJOS NOTARIATO VEIKLA TRANSFORMACIJOS LAIKOTARPIU*

Veikla užsienio šalyse

Nuo pat visuomeninių sistemų transformacijos pradžios Vokietijos notariatas, o konkrečiai Federaliniai notarų rūmai ir Vokietijos notarų sąjunga, parodė iniciatyvą teikti konsultacijas ir kitokią pagalbą įvairiose šalyse besikuriančioms laisvųjų notarų sistemoms. Šią iniciatyvą parėmė ir kitos valstybinės organizacijos. Ir savo šalyje mes buvome patarėjai, dalyvavome rengiant įstatymus. Tai buvo notariato įstatymai, tačiau prisidėjome rengiant ir bendruosius civilinės bei visuomenės teisės įstatymus. Norėčiau pasiremti tam tikrais pavyzdžiais ir pateikti jums mūsų veiklos kitose šalyse apžvalgą. Taip pat išsakyčiau keletą minčių apie priežastis, dėl kurių, mūsų nuomone, buvo pasirinktos mūsų konsultacijos. Pabaigoje tarsiu keletą žodžių tema „Teisinių sistemų tvarumas ir stabilumas“.

Federaliniai Vokietijos notarų rūmai tarptautinę veiklą pradėjo XX a. 10-ojo dešimtmečio pradžioje. Į šią veiklą įsitraukus regioniniams žemių notarų rūmams, buvo užmegzti kontaktai su teisėtvarkos institucijomis daugelyje visuomeninės santvarkos transformacijas patiriančių šalių. Teikėme pasiūlymus organizuoti mokymus dirbantiems buvusiems valstybiniais notarams, teikėme paramą valdymo ir

įstatymus leidžiančioms institucijoms, rengiančioms būtinuosius šią profesinę veiklą reguliuojančius įstatymus, konsultavome būsimus kolegas, kuriančius sklandžiai veikiančių rūmų sistemas. Kiek atsimenu, pirmą kartą į Lietuvą atvykome 1992 metais rengti seminaro. Bendradarbiaujame iki šių dienų – kasmet arba kas dvejus metus. Iš pradžių sprendėme problemas, kurių kildavo taikant naujus įstatymus. Todėl į vokiečių kalbą išvertėme visą lietuvišką Civilinį kodeksą ir kitus su juo susijusius, jį papildančius įstatymus. Svarstėme, kaip naujai paskirtieji Lietuvos notariatai galėtų dirbti laikydamiesi šių naujų įstatymų, kuriuose, mūsų supratimu, dar neįvertintos ypač tikslios sąvokos. Ėmėmės nuosavybės, paveldėjimo, šeimos ir visuomeninės teisės įstatymų. Notarų rūmams įgyvendinant savo siekius parėmėme juos, kai sprendimai priklausydavo nuo dažnai Teisingumo ministerijoje besikeičiančių atsakingų tarnautojų. Palaikydavome kolegas formuojant požiūrį į rengiamų įstatymų projektus.

Šis bendradarbiavimas buvo ir išliko labai vaisingas. Naudą iš to turi ne tik Lietuva. Mes taip pat išmokome daug nauja. Šalys, kurios pasinaudojo mūsų pagalba, – o jų parodytas noras buvo mums labai svarbus, – buvo apsisprendusios neperimti svetimos teisės sistemos, kad ir kaip ši būtų pasiteisinusi ar nuosekli. Kiekvienoje šalyje vyrauja kitokia socialinė struktūra, specifinės politinės problemos, teisinės tradicijos, o ypač skyrėsi tų šalių nacionalinės teisinės institucijos. Notariatui tenka prie visko priside-

* Pranešimas perskaitytas 2012 m. gruodžio 1 d. tarptautinėje konferencijoje „Teisė, atsakomybė, patikimumas“, skirtoje LR Notariato įstatymo 20-osios metinėms.

rinti. Notariato uždavinių formulavimą, kompetencijas ir funkcijas nulemia atitinkama teisinė aplinka. Pateiksiu pavyzdį: mūsų Notarų rūmų struktūra negali būti tiesiog nukopijuota jokioje kitoje šalyje. Kiti politiniai uždaviniai turi įtakos reikalavimams, keliams vietiniams institutams.

Natūralu, kad pasikeitė mūsų bendradarbiavimo su anksčiau transformacijas patyrusiomis šalimis, dabar esančiomis ES narėmis, turinys. Dabar mums aktualios bendros bendravimo su ES ir veiklos joje temos. Rengiamuose seminaruose bandome atskleisti įvairius požiūrius į šiuos klausimus. Prieš keletą metų atsirado kita svarbi bendradarbiavimo sritis: parama kuriant patikimas informacines technologines sistemas, kurios reikalingos pateikiant užklausas ir keičiantis informacija su nacionaliniais registru centrais.

Šia gražia proga su tam tikru pasididžiavimu drįstu pareikšti, kad Lietuva yra mūsų pavyzdinė parodomoji šalis. Čia viskas klostėsi taip, kaip mes planavome ir pageidavome. Savo darbu galėjome prisidėti Lietuvoje kuriant savarankišką, funkcionuojančią, gyventojų ir ūkio poreikius tenkinančią notariato sistemą, kurioje dirba gerai išsilavinę, aukštos kvalifikacijos profesionalai. Mūsų nuomone, ne vien dėl paramos mes čia visada šiltai sutinkami. Tai pasakytina apie visus mūsų kolegas Lietuvoje, bet jų priešakyje visada buvo buvusi Notarų rūmų prezidentė, o keletą pastarųjų metų – gerbiamas kolega Marius Stračkaitis. Tai reikia pasakyti ir apie daugkartinius Lietuvos teisingumo ministrų kvietimus pasikeisti nuomonėmis, mums lankantis Lietuvoje.. Šiuos kvietimus mes visada laikėme didele garbe ir pasitikėjimo įrodymu.

Remdamiesi savo patirtimi, sukaupta Lietuvoje, bei atlikta tos patirties analize, galėjome savo veiklą perkelti į kitas šalis. Bendradarbiavimo su Lietuva modelį jau keletą metų praktiškai taikome Bulgarijoje, ir tai darome sėkmingai, nors darbo aplinkybės toje šalyje mums yra neįprastesnės ir sudėtingesnės nei Lietuvoje.

Bendri Vokietijos ir Lenkijos notarų renginiai tapo tvaria tradicija. Tai seminarai, kuriuos Federaliniai notarų rūmai kartu su Lenkijos notarų rūmais kas 2–3 metus pakaitomis rengia Vokietijoje ir Lenkijoje.

Kitaip nei Baltijos šalyse, Lenkijoje ar Bulgarijoje situacija susiklostė buvusios Jugoslavijos šalyse ir Albanijoje. Valstybėse, kurios anksčiau buvo Sovietų Sąjungos dalis arba glaudžiai bendradarbiavo su ja, mes radome buvusius valstybinius notariatus, kurių bazėje remiantis buvo galima kurti naują sistemą, o buvusioje Jugoslavijoje nuo 1952 nebuvo notariatų. Pvz., Serbijoje tik praėjusiais metais buvo priimtas Notariato įstatymas. Specialistų šiai veiklos sričiai

teko ieškoti tarp kitos specializacijos teisininkų. Ten mes žengiamo pirmuosius žingsnius, tačiau tikimės, kad mūsų iki šiol sukaupta patirtis ir nesavanaudiška kitų Pietų Europos šalių, kuriose jau keletą metų vietos sąlygomis veikia notariatai, pagalba (pvz., Bosnijoje ir Hercegovinoje bei Kroatijoje) leis netrukus sukurti notariatų ir čia.

Dar viena svarbi mūsų veiklos sritis plėtojama Pietų Kaukaze. Šiuo metu mes dirbame Azerbaidžane ir Armėnijoje. Mūsų nuomone, šiose šalyse labai trūksta konsultacijų. Mes bandome tai patenkinti sudarydami sutartis ministerijose ir organizuodami įvairius renginius tose šalyse. Dėl didelių kultūrinių skirtumų ir dėl ryškaus JAV dominavimo visose politikos srityse, įskaitant ir justiciją, mums tenka nelengvas uždavinys, bet mes priimame šitą iššūkį. Todėl dideliu laimėjimu ir savo veiklos pripažinimu laikome Azerbaidžano teisingumo viceministro privalomųjų tostų forma vakarienių metu išsakytą pareiškimą, kad jis Vokietijos įmonių teisę laiko geriausia, todėl tokią sistemą nori įdiegti ir Azerbaidžane, o mes turime jam padėti. Kitas pavyzdys: Armėnijos teisingumo ministerijoje buvo teigiamai įvertintos mūsų pastabos dėl jų notariato įstatymo projekto ir mūsų paprašyta toliau bendradarbiauti tobulinant šį projektą.

Keletas priežasčių, kodėl lotyniškojo notariato įdiegimas laikytinas teisinės reformos dalimi

Per pastaruosius dvidešimt metų dažnai susidarydavo įspūdis, kad transformacijas patiriančiose šalyse savaime atsiverdavo durys lotyniškajam, t. y. vokiškam ir prancūziškam, notariatsams. Mes jautėmės laukiami svečiai. Kas tai nulėmė? Turbūt transformacijas patiriančiose šalyse politinė valdžia suvokė, kad turi būti sukurta institucija klausimams, kuriuos rinkos ekonomikos šalyse sprendžia notariatai. Buvo prieita išvada, kad valstybiniai notariatai tam yra nepasiruošę netinkami. Toliau buvo galima rinktis tarp angloamerikietiškos į advokatus orientuotos sistemos ir lotyniškojo notariato. Taip buvo apsispręsta, nepaisant didelių įvairių – tarp jų ir finansinių – JAV institucijų pastangų į kontinentinę Europą siųsti specialiai parengtus konsultantus notariato klausimais. Kuo paremtas toks sprendimas vertinant šią reguliuojamą sritį, kurioje veikia mūsų laisvosios profesijos atstovai?

- Į pirmąją vietą noriu išketi skaidrumo veiksnį, kuris labai svarbus transformacijos valstybėms ir kartu būdingas mūsų profesijai. Notarinis dokumentas yra viešas. Lotyniškojo notariato šalyse dėl nekilnojamo turto ir bendrovių akcijų pardavimų procesų skaidrumo visuomenėje mažėja kriminalinių

veiksmų, korupcijos, pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo rizika. Ir dar: atliekami notariniai veiksmai sudaro sąlygas surinkti mokesčius už transakcijas. Kai kuriose šalyse tai atlieka notariai. Pagaliau tai suteikia finansų valdymo institucijoms galimybę matyti su transakcijomis susijusius pinigų srautus ir finansinius veiksmus.

- Kitas svarbus aspektas – teisinio bendravimo patikimumas. Notarų veikla užtikrina asmens identiteto bei dokumentų tikrumo kontrolę, taip pat teisingą jų materialinę išraišką. Todėl notarų veikla sukuria patikimas prielaidas atlikti įrašus valstybinuose registruose ir yra jų patikimumo garantas. Visų plačiai cituojamam Anglijos įmonių registru, kuris savo interneto svetainėje įspėja, kad negalima pasitikėti gautais šio registro duomenimis, moderniose rinkos ekonomikos šalyse atsirastų tinkama vieta prieštaravimus liudijančių eksponatų muziejuje.
- Lotyniškojo sukirpimo notariatas veikia ir kaip teisingumo vykdymo organas, todėl yra įpareigoti apsaugoti teisiškai nepatyrusius ir neįgudusius veiksmų dalyvius nuo galimų kliaučių. Rinkos yra vis sunkiau įvertinamos, todėl didėja vartotojų apsaugos reikšmė, taip didinant valstybės ir teisėsaukos sistemų veiklos patikimumą. Tai neabejotinai labai aktualu transformacijas patiriančioms šalims, turinčioms dar ne visai sukurtas valstybines struktūras. Ten notariato įsteigimas suteikia piliečiams papildomą pasitikėjimą valstybe.
- Negalima nepaminti, kad, palyginti su angloamerikietiškais kraštais, notaro paslaugų sąnaudos aiškiau apskaičiuojamos ir yra mažesnės. Tai pasakytina ir dėl žemės sklypų pardavimo veiksmų bei dėl konsultavimo ar bendrovių teisės srities dokumentų parengimo. Tai duoda naudą ir privatiems asmenims, ir mažoms ar vidutinėms įmonėms, neišgalintiems pasinaudoti brangiomis tarptautiniu mastu veikiančių advokatų firmų paslaugomis.

Leiskite man išsakyti keletą minčių vis dar aktualia dviejų teisiųjų sistemų konkuravimo tema. Taigi dėl lotyniškojo notariato ir angloamerikietiškosios *common law* sistemos, neturinčios notariatų, konkurencijos.

Mes visi esame susidūrę su šių sistemų konkuruoimu. Transformacijas patyrusiose šalyse teisinės struktūros iš esmės dar kuriamos, tai pasakytina ir apie teisingumą, ir apie daiktinės teisės sistemas. Transformacijos procesų metu mes stebime, kaip *common law* sistemos šalys, o labiausiai JAV, deda intensyviausias pastangas, kad įdiegtų transformacijas patiriančiose šalyse savo materialinės teisės ir atitinkamas konstitucines nuostatas. Joms tai sunkiai sekasi, nes *common law* yra per šimtmečius susiklos-

čiusio teisingumo ir nacionalinių teisiųjų tradicijų produktas, kurį sunku eksportuoti į kitas šalis, nes nelengva įtikinti jo nauda tas šalis, kurios nėra priėmusios atitinkamų sprendimų ir sukaupusios tokių jurisdikcijos patirčių. Žinoma, angloamerikietiškos šalyse ši problema suvokiama. Kaip žinoma, paslaugų ir prekių eksportas į transformacijas patiriančias šalis vyktų sklandžiau, jei ten būtų susiduriama su rinkos sąlygomis, paremtomis žinoma teisine sistema. Todėl pastangos skleisti savąją teisinę sistemą slepia akivaizdžius ekonominius interesus.

Kalbant apie notariatą, mes juntame vis didesnę spaudimą **teisiųjų paslaugų rinkoje**, kurioje nesiekiamame įsitvirtinti.

Stabilizavimo ir tvarumo veiksniai

Nors transformacijas patiriančiose šalyse lotyniškas notariatas sulaukia didelio pripažinimo, kartkartėmis juntame bandymus iš jau įsitvirtinusių ir veikiančių nacionalinių notariato sistemų pašalinti esminius elementus. Kai kuriose šalyse neva dėl pradinių sunkumų, su kuriais susiduria vietiniai notariatai, pasitaiko ketinimų į sistemą neįtraukti esminių notarams tenkančių kompetencijų – tarkim, nekilnojamojo turto pardavimo aktų, arba vėlesniais teisiniais aktais tas sritis tarsi bandoma apeiti. Pavyzdžiui, Latvijoje ir Kroatijoje galima parduoti nekilnojamojo turto objektus ir pasirašyti privačiai parengtus dokumentus, o Estijoje, Lietuvoje ar Bosnijoje ir Hercegovinoje, kur privalomas notaro dalyvavimas, tokios sutartys sudaromos dar sėkmingiau. Prieš daug metų Rusijoje buvo atsisakyta įtraukti notarą į žemės pardavimo sandorius ir notarinis tvirtinimas buvo supaprastintas iki vienintelio reikalavimo, kad tokie sandoriai būtų sudaromi raštiškai. Šiuo metu pateiktajame Rusijos Federacijos civiliniame kodekse, laimei, vėl numatyta įtraukti į šiuos sandorius notarą, todėl tikimės, kad šioje srityje notarų veikla bus ne tik intensyvi, bet ir ilgalaikė.

Kiti lotyniškojo notariato ramsčiai, kurių kai kuriose transformacijas patiriančiose šalyse vis neįstengiama suręsti iki galo, yra notarų atranka ir notarų etatų ribojimas. Deja tenka konstatuoti, kad kai kuriose šalyse etatai yra ypač išpūsti, nors dėl to bendros pajamos iš notarinės veiklos ir neišauga. Kitų profesijų grupės bando atsakomybes perkelti sau, remdamosi angloamerikietišku pavyzdžiu. Dar šiais metais Lietuvos parlamente buvo pateiktas įstatymo projektas, numatantis nekilnojamojo turto sandorių srityje advokatams suteikti tas pačias kompetencijas kaip ir notarams. Laimei, šis pasiūlymas buvo atmestas.

Nuolatinų diskusijų objektu yra tapęs dar vienas lotyniškojo notariato elementas – nekintanti atlygio apskaičiavimo tvarka. Pasisakantieji už derybose nustatomą rinkliavos dydį pamišta, kad notarų veikla yra teisės priežiūra, kuriai netaikomi jokie rinkos vertinimai. Notaras turi atsižvelgti ne tik į jį pasirenkančių notarinių veiksmų subjektų, bet ir į trečiųjų asmenų interesus, o ypač patikimo teisinio bendravimo ir registrų patikimumo interesus, pagaliau valstybės norą efektyviai ir tolygiai surinkti mokesčius ir užtikrinti žalų prevenciją. Besiremiantys neapgalvotais dereguliacijos principais ir pasisakantys už pastovios notaro atlygio sistemos panaikinimą kelia pavojų notaro, kaip viešosios tarnybos atstovo, ne-

šališkumui, kartu – ir visai sistemai.

Baigdamas noriu patikinti, kad mes, Vokietijos notariai, savo pareigą transformacijos metu suprantame ne tik kaip būtinybę paremti mūsų kuruojamas šalis kuriant efektyvias notariatų sistemas, bet ir nuolat padėti šias sistemas įtvirtinti ir suteikti joms stabilumo. Esame įsitikinę, kad laikantis lotyniškojo notariato principų ir įvertinus vietos aplinkybes įdiegtos notariato struktūros šio neprognozuojamo pasaulio laikais mūsų kuruojamose šalyse kurs didesnę saugumą. Ir dar mano asmeninis pastebėjimas: mes neabejotinai džiaugiamės galėdami dalintis tuo, ką perėmėme savaime, gimdami vakarinėje žemės pusrutulio dalyje. ■

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Notaras pasveikino Seimo narys S. Šedbaras

86 proc. gyventojų pasitikėjimas notariais – tai pasiekimas, bet dar ne riba, - linkėjo parlamentaras J. Sabatauskas

Ketverių metų bendradarbiavimo su notariais patirtį apibendrino kadenciją baigęs teisingumo ministras R. Šimašius

LIETUVOS NOTARŲ RŪMUOSE – KONFERENCIJA APIE ŠEIMOS TEISĘ

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos notarų rūmai 2012 m. spalio 5 d. surengė konferenciją „Iššūkiai šeimos teisei“.

Konferencijoje perskaityti pranešimai apie partnerystės šeimos teisėje teisinės apsaugos įgyvendinimą ir partnerystės reglamentavimo iniciatyvas, bioetinius dirbtinio apvaisinimo aspektus, teisinius ir prigimtinis santuokos instituto aspektus, teismų praktiką, susijusią su šeimos teise.

Publikuojame kelis konferencijos dalyvių parengtus pranešimus.

Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas
Egidijus Žironas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros vedėjas,
advokatas prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras

MRU TF Civilinės ir komercinės teisės
katedros docentas, advokatas doc. dr.
Gediminas Sagats

MRU TF Civilinio proceso katedros
vedėja prof. dr. Egidija Stauskienė

Vytauto Didžiojo universiteto Teisės
fakulteto dėstytojas Vygantas
Malinauskas

MRU TF Civilinio proceso katedros
lektorius Darius Bolzanas

Konferencijos dalyviai

dr. Egidija Stauskienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
civilinio proceso katedros profesorė

TEISMO VAIDMUO ŠEIMOS TEISINIŲ SANTYKIŲ BYLOSE

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija)¹ 38 straipsnyje įtvirtinta, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje pažymima, kad nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra konstatavęs, kad šios nuostatos išreiškia valstybės įsipareigojimą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos².

Pagrindinius šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus įtvirtina ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³ (toliau – LR CK) 3.3 straipsnis. Pagal jį šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais. Šeimos įstatymai ir jų taikymas turi užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises ir apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksmų įtakos.

Prioritetinė vaiko interesų apsauga pažymima ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos⁴ 3 straips-

nyje: imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, ne-svarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai. Bendrosios vaiko teisių apsaugos nuostatos bei pagrindinės vaiko teisių apsaugos garantijos formuluojamos ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁵ 4 ir 6 straipsniuose.

Pagal LR CK 3.5 straipsnio 1 dalį asmenys savo nuožiūra įgyvendina šeimos teises ir nevaržomi jomis naudojasi, taip pat ir teise į šeimos teisių gynybą. Atsisakymas šeimos teisės ar jos įgyvendinimo nepanaikina šios teisės, išskyrus įstatymų numatytus atvejus. To paties straipsnio 2–4 dalyje suformuluoti ir bendrieji šeimos teisių gynimo principai. Įgyvendindami šeimos teises ir vykdydami šeimos pareigas, asmenys privalo laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles, geros moralės principus ir veikti sąžiningai. Draudžiama piktnaudžiauti šeimos teisėmis, t. y. draudžiama jas įgyvendinti tokiu būdu ir priemonėmis, kurios pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims. Jeigu asmuo piktnaudžiauja šeimos teise, teismas gali atsisakyti ją ginti. Šeimos teisės gina teismas, globos ir rūpybos bei kitos valstybės ar visuomeninės institucijos šio kodekso numatytais būdais. Teismas ir kitos institucijos turi siekti, kad šalys išspręstų ginčą taikiai – tarpusavio susitarimu, ir visokeriopai padėti šalims pasiekti tokį susitarimą. Bylos, kylančios iš šeimos teisinių santykių, nagrinėjamos civilinio proceso tvarka, tačiau atsižvelgiant į šeimos teisinių santykių specifiką šių bylų nagrinėjimui yra taikomi tam tikri ypatumai.

Pripažįstama, kad yra abipusis šeimos teisės ir civilinio proceso teisės ryšys. Šis ryšys pasireiškia dvejopai. Pirma, vienoks ar kitoks asmens teisinis statusas šeimos teisėje gali daryti įtaką jo teisiniam statusui civiliniame procese. Antra, civilinio proceso teisė atsižvelgia į šeimos teisių santykių ypatumus ir nustato specialiąsias šeimos ginčų nagrinėjimo taisykles⁶.

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos aidas, 1992, Nr. 220; Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

2 Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo, Tarnybos Lietuvos Respublikos muitinėje statuto, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 26-1200.

3 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262; Valstybės žinios, 2000, Nr. 82.

4 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“ // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501; Valstybės žinios, 2001, Nr. 25.

5 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

6 V. Mikelėnas *Šeimos teisė*. Vilnius, 2009, p. 71–72.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁷ (toliau – LR CPK) nustatyta tvarka nagrinėjamos savo teisine prigimtimi ir esme labai skirtingos civilinės bylos, todėl bylų nagrinėjimo procesas, atsižvelgiant į bylos sudėtingumą bei materialinių teisinių santykių specifika, diferencijuojamas. LR CPK 375 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad nagrinėdamas šeimos teisinių santykių bylas, teismas taip pat vadovaujasi Civiliniame kodekse numatytais procesinėmis teisės normomis. Tačiau, manoma, kad kilus nedviprasmiškai CK ir CPK procesinio pobūdžio nuostatų kolidavimui, nagrinėjamam bylų teismui reikėtų vadovautis CPK nuostatomis, nes CK paskirtis yra pirmiausiai reglamentuoti materialiuosius teisinius santykius ir CPK turėtų būti laikomas specialiuoju aktu⁸.

Jau minėti šeimos teisinių santykių teisinio reguliavimo principai lemia ir bylų, kylančių iš šių teisinių santykių nagrinėjimo bei teismo sprendimų, susijusių su šeimos teisiniais santykiais, vykdymo ypatumus. Šeimos bylų nagrinėjimo civilinio proceso ypatumus lemia šeimos teisinių santykių specifika ir šeimos teisės normų ginamos vertybės. Šeimos, kaip socialinio ir teisės instituto, svarba didina viešąjį interesą ginti šeimos narių teises ir teisėtus interesus⁹. Sustiprėjęs viešasis interesas, egzistuojantis šeimos teisinių santykių reguliavimo srityje, be abejo, negali likti nušalyje ir nagrinėjant iš šių teisinių santykių kylančius ginčus bei pasireiškia padidėjusiu visos visuomenės suinteresuotumu šeimos bylų baigtimi. Tai lemia nagrinėjimo ypatumus – įstatymų leidėjas šių bylų procesui daro reikšmingas kai kurių pagrindinių civilinio proceso principų išimtis¹⁰. Kai kuriose valstybėse tokie šeimos teisinių santykių bylų nagrinėjimo ypatumai įtvirtinti specialiuose įstatymuose¹¹.

LR CPK XIX skyriuje išskiriamas keturių rūšių šeimos bylos:

- 1) santuokos nutraukimo ar pripažinimo negaliojančia, sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos) bylos;
- 2) tėvystės (motinystės) nustatymo bylos;
- 3) tėvystės (motinystės) nuginchijimo bylos;

4) tėvų valdžios ribojimo bylos.

Tačiau šis bylų sąrašas nėra baigtinis ir į tokių bylų kategoriją, kuriai bus taikomi ir procesiniai šeimos bylų nagrinėjimo ypatumai, patenka daugiau bylų, kylančių iš šeimos teisinių santykių. Šeimos teisiniai santykiai – tai civiliniai teisiniai santykiai, susiklosčius tarp šeimos narių ir kitų asmenų, kuriuos sieja giminytės ar kitokie ryšiai. Šeimos teisės normos reglamentuoja turtinius ir asmeninius neturtinius fizinių asmenų santykius, atsirandančius santuokos, bendro gyvenimo nesudarius santuokos (partnerystės), kraujo giminytės, įvaikinimo, globos ir rūpybos, vaikų auklėjimo pagrindu. Taigi, civilinės bylos priskyrimą šeimos bylų kategorijai lemia civilinių teisinių santykių, iš kurių yra kilęs šalių ginčas, atsiradimo pagrindas, t. y. šių santykių prigimtis. Prie šios kategorijos bylų priskirtinos bylos dėl išlaikymo priteisimo, išlaikymo pakeitimo dydžio ir formos pakeitimo bei jo nutraukimo (LR CK 3.194 str., 3.201 str.), vaiko gyvenamosios vietos nustatymo tėvams gyvenant skyrium (LR CK 3.169, 3.174 str.), bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant (LR CK 3.175 str.), vaiko bendravimo su artimaisiais giminaičiais (LR CK 3.176 str.), vedybų sutarties pripažinimo negaliojančia (LR CK 3.106 str.), turto padalijimo nenutraukus santuokos (LR CK 3.124 str.) ir kiti ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių. Vokietijoje pagal proceso šeimos bylose įstatymo nuostatas taip pat galima susidaryti įspūdį, kad šiame įstatyme įtvirtinti tokio pobūdžio bylų nagrinėjimo ypatumai taikytini visiems šeimos teisinių santykių srityje kylantiems ginčams¹², nenurodant baigtinio tokių bylų sąrašo.

Šeimos bylos nagrinėjamos pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, taikant CPK 375–380 straipsniuose nurodytas išimtis, taip pat LR CK numatytais procesinėmis teisės normomis. Vertindamas teisinio santykio pobūdį, vienoje iš bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad nagrinėjamoje byloje šalių ginčas kilo dėl neatlygintino naudojimosi ieškovei priklausančiu nekilnojamuoju daiktu bei šio daikto pagerinimų. Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai šiuos santykius kvalifikavo kaip panaudos santykius (CK 6.629 straipsnis). Civilinio teisinio santykio buvimas reiškia, kad jo subjektai turi aiškiai apibrėžtų tarpusavio teisių ir pareigų. Tam, kad atsirastų toks asmenų tarpusavio ryšys (tarpusavio teisės ir pareigos), būtinos tam tikros prielaidos, t. y. teisinių santykių atsiradimo pagrindas. Panaudos teisiniai santykiai atsiranda ne santuokos ar kraujo giminy-

7 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; Valstybės žinios, 2002, Nr. 42.

8 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. T.1, D. 1. Bendrosios nuostatos. Vilnius, 2004, p. 39.

9 A. Driukas, V. Valančius *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. T. IV. Vilnius, 2009, p. 401.

10 M. Jonaitis *Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naują Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą* // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34), p. 124.

11 Pvz., Vokietijoje proceso šeimos bylose tiek ginčo, tiek ypatingojoje teisenoje klausimus reglamentuoja specialus įstatymas *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* // [http://www.jusline.de/Familienverfahrensgesetz_-_Gesetz_ueber_das_Verfahren_in_Familiensachen_und_in_den_Angelegenheiten_der_freiwilligen_Gerichtsbarkeit_\(FamFG\)_Langversion.html](http://www.jusline.de/Familienverfahrensgesetz_-_Gesetz_ueber_das_Verfahren_in_Familiensachen_und_in_den_Angelegenheiten_der_freiwilligen_Gerichtsbarkeit_(FamFG)_Langversion.html).

12 § 111 im Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit // [http://www.jusline.de/Familienverfahrensgesetz_-_Gesetz_ueber_das_Verfahren_in_Familiensachen_und_in_den_Angelegenheiten_der_freiwilligen_Gerichtsbarkeit_\(FamFG\)_Langversion.html](http://www.jusline.de/Familienverfahrensgesetz_-_Gesetz_ueber_das_Verfahren_in_Familiensachen_und_in_den_Angelegenheiten_der_freiwilligen_Gerichtsbarkeit_(FamFG)_Langversion.html).

tės pagrindu, o panaudos davėjo ir panaudos gavėjo tarpusavio susitarimu, kurio esmė yra ta, jog viena šalis (panaudos davėjas) perduoda kitai šaliai (panaudos gavėjui) nesunaudojamą daiktą laikinai ir neatlygintinai valdyti ir juo naudotis, o panaudos gavėjas įsipareigoja grąžinti daiktą tokios būklės, kokios jis jam buvo perduotas atsižvelgiant į normalų susidėvimą arba sutartyje numatytos būklės (CK 6.629 straipsnio 1 dalis). Teisėjų kolegija konstatuoja, kad vien tik ta aplinkybė, jog tokį susitarimą sudarė kraujo giminystės ryšiu susiję asmenys, neduoda pagrindo daryti išvadą, jog civilinė byla, kurioje kilęs ginčas tarp panaudos sutarties šalių, turėtų būti priskiriama šeimos bylų kategorijai ir nagrinėtina pagal CPK XIX skyriaus pirmojo skirsnio nuostatas¹³. Tai reiškia, kad ginčo priskyrimą šeimos bylos kategorijai lemia ne tik subjektų tarpusavio ryšys (šeimos bylose paprastai kraujo giminystė arba šeimos teisės įgytos įstatymo pagrindu), bet ir ginčo objektas, todėl nustačius, kad ginčo objektas nėra susijęs su šeimos teisėmis ir pareigomis (santuokos sudarymu, jos galiojimu bei nutraukimu, sutuoktinių turčinėmis ir asmeninėmis neturčinėmis teisėmis, vaikų kilmės nustatymu, vaikų ir tėvų bei kitų šeimos narių tarpusavio teisėmis ir pareigomis, įvaikinimu, globa ir rūpyba, civilinės būklės aktų registravimu) toks ginčas nagrinėtas pagal bendrąsias civilinio proceso taisykles.

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į šeimos teisinių santykių specifiką ir pripažindamas, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė turi būti visokeriopaipai puoselėjamos ir saugomos, LR CPK XIX skyriuje įtvirtino pagrindinius procesinius šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus.

Siekdamas ne tik formaliąja, bet ir materialiąja prasme priimti teisingą sprendimą, įstatymų leidėjas šeimos bylą nagrinėjančiam teismui netaiko *ne procedeat iudex ex officio, iudex iudicet secundum allegata et probata partium* reikalavimų, o suteikia galimybę veikti aktyviai, savo iniciatyva rinkti įrodymus, jei tai, teismo nuomone, reikia bylai teisingai išspręsti¹⁴. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje ne kartą pabrėžta, kad bylų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimas susijęs su viešojo intereso apsauga. Nepriklausomai nuo to, kad šeimos bylos yra nagrinėjamos civiline teise, jos priklauso nedispozityvių bylų grupei¹⁵. Tokiose bylose nagrinėjama daug klausimų, susijusių su viešuoju inte-

resu, taigi pagal CPK 376 straipsnį teismas šeimos byloje privalo būti aktyvus, kad užtikrintų viešojo intereso apsaugą, pirmiausia – nepilnamečių vaikų, labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus¹⁶. Šių bylų specifiška jas nagrinėjant reikalauja ne tik aktyvaus teismo, tačiau ir tiesioginio bei aktyvaus valstybinių įstaigų ir institucijų, atsakingų už vaikų teisių apsaugą, vaidmens. Aktyvus teismo vaidmuo ypač reikalingas tais atvejais, kai sprendžiami klausimai dėl neteisėto vaiko negražinimo, nustatinėjama jo gyvenamoji vieta su vienu iš tėvų separacijos ar santuokos nutraukimo atveju, taip pat sprendžiami kiti klausimai, kurių išsprendimas tiesiogiai turės įtakos tolesnei vaiko raidai – jo gyvenimo sąlygoms, jį supsiančiai socialinei aplinkai, jo teisėms į bendravimą su kitu tėvu, kitais šeimos nariais, taip pat kitiems vaiko interesams¹⁷.

Teismo aktyvumas šeimos bylose pasireiškia įvairiais būdais:

Taikinimo privalomumas. Įstatymų leidėjas, apsisprendęs nustatyti tam tikrus procesinius šeimos bylų nagrinėjimo ypatumus, įtvirtino ir prioritetinį sutaikinimo tikslą. „Kiekvienas teisinis ginčas yra socialinis blogis – civilinis procesas turi tarnauti tam, kad šitas blogis kaip įmanoma greičiau ir be pasekmių būtų pašalintas“¹⁸. Šeimos teisinių santykių byloje kaip įmanoma greitesnis ginčo pašalinimas yra itin aktualus. Šio tikslo gali būti siekiama įvairiomis priemonėmis, spartinant procesą, teismui aktyviai veikiant tokio pobūdžio byloje, pasitelkiant specialistų pagalbą ir pan., tačiau svarbiausia šiose byloje atkurti teisinę ir, jei įmanoma, socialinę taiką.

Teismas privalo imtis priemonių sutaikyti šalis, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos prioritetingos vaikų teisės ir interesai. Pareigą teismui imtis priemonių šalis sutaikyti numato LR CK 3.5 straipsnio 4 dalis, 3.54 straipsnis, 3.64 straipsnis, LR CPK 384 straipsnio 3 dalis. Siekdamas šių tikslų teismas turi teisę paskirti sutuoktiniams terminą susitaikyti. Sutuoktiniams susitaikyti skiriamo termino bendra trukmė negali būti ilgesnė kaip šeši mėnesiai. Paskyrus susitaikymo terminą, bylos nagrinėjimas sustabdomas. Byla atnaujinama praėjus teismo nustatytam terminui vieno iš sutuoktinių prašymu. Atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, teismas vienos iš šalių prašymu turi teisę sutrumpinti paskirtą susitaikymo terminą. Pareiškimas paliekamas nenagrinėtas nekviečiant šalių,

13 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario mėn. 13 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2012.

14 M. Jonaitis *Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująją Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija*, 2003, t. 42(34), p. 125.

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-145/2008.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2008, 2008 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-243/2008, 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2007.

17 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. kovo mėn. 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2011.

18 H. Wietrzyk, S. Zum Geleit in Ferz, A. Lison, E. M. Wolfart *Zivilgerichte und Mediation*. Wien, 2004, s. 6.

jeigu per vienerius metus nuo susitaikymo termino pradžios nėra vienas iš sutuoktinių nereikalauja nutraukti santuoką. Terminas susitaikyti nėra skiriamas, jeigu sutuoktinių taikymas gali pakenkti reikalaujančio nutraukti santuoką sutuoktinio arba sutuoktinio nepilnamečių vaikų interesams. Šios dalies nuostatos taikomos ir sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos) bylose. Pagal to paties straipsnio 4 dalį apie susitaikymą šalys praneša teismui. Rašytinis šalių pareiškimas dėl susitaikymo pridedamas prie bylos, o žodinis pareiškimas įrašomas į teismo posėdžio protokolą. Gavęs šalių pareiškimą dėl susitaikymo, teismas nutartimi bylą nutraukia. Teismo nutartys dėl bylos sustabdymo ir nutraukimo neskundžiamos. Teismo nutartis dėl bylos nutraukimo neužkerta kelio kreiptis iš naujo į teismą dėl santuokos nutraukimo ar sutuoktinių gyvenimo skyrium (separacijos).

Termino susitaikyti nustatymas ne vienintelė taikinimo priemonė, kurios gali imtis teismas šeimos bylose. Pagal LR CPK 213 straipsnio 1 dalį šalių prašymu arba sutikimu, laikantis Teisėjų tarybos nustatyta tvarka, gali būti vykdomas teisminis taikinamasis tarpininkavimas (mediacija). Mediacija¹⁹ – tai ginčų suregulavimo procedūra, kurios paskirtis – padėti šalims išspręsti ginčą taikiai tarpininkaujant vienam ar keliems mediatoriams (tarpininkams). Teisminę mediaciją vykdo mediatoriai – specialiai apmokyti teisėjai, teisėjų padėjėjai arba kiti atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys, kurie yra įtraukti į Teisėjų tarybos sudarytos darbo grupės patvirtintą teismo mediatorių sąrašą²⁰. Šeimos bylose taikinamasis tarpininkavimas vyksta pagal tas pačias taisykles, kaip ir kitose bylose: a) taikinimo tarpininkas negali dalyvauti nagrinėjant bylą iš esmės. Pastarąja nuostata siekiama užtikrinti teisėjo nešališkumą; b) teisminė mediacija vyksta teismo patalpose; 3) teisminė mediacija yra nemokama; 4) teismo mediatoriai laikosi Europos mediatorių elgesio kodekso nuostatų. Ginčo perdavimą teisminei mediacijai gali inicijuoti civilinę bylą nagrinėjantis teisėjas arba bet kuris dalyvaujantis byloje asmuo. Ginčas perduodamas teisminei mediacijai civilinę bylą nagrinėjančio teisėjo nutartimi, kai teisėjas išaiškina šalims teisminės mediacijos proceso esmę ir yra abiejų šalių rašytinis sutikimas arba abiejų šalių rašytinis prašymas perduoti ginčą teisminei mediacijai. Žodinio bylos nagrinėjimo metu išreikštas sutikimas ar prašymas gali būti įrašomas į posėdžio protokolą ir šalių pasirašomas. Ta pačia

nutartimi bylos nagrinėjimas atidedamas nustatant tikslų kito posėdžio laiką.

Vienintelis ypatumas, kurį galime susieti su šeimos bylomis, pagal minėtas taisykles yra tas, kad teismai gali periodiškai organizuoti susitikimus šeimos bei darbo ginčų šalims su teismo mediatoriais teisminės mediacijos privalumams ir galimybėms aptarti.

Šeimos bylų taikinamasis tarpininkavimas tiek pagal galiojantį LR CPK, tiek teisminės mediacijos taisykles atitinka Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl šeimos mediacijos R (98) 1²¹ suformuluotas taisykles bei CEPEJ rekomendacijas²². Lietuvoje įgyvendinamas teisminis tarpininkavimas (mediacija), be abejonės, nėra tik Lietuvai būdingas reiškinys. Tiek Europos, tiek kitos valstybės turi ilgametę patirtį taikant mediaciją.

Ginčo išsprendimas kompromiso keliu, pasinaudojant taikinamuoju tarpininkavimu, naudingas ne tik pačioms ginčo šalims, tuo suinteresuota ir visuomenė (viešojo intereso tenkinimas). Ginčo šalims pačioms susitarus taikiai dėl įvairių šeimos bylose kylančių klausimų išsprendimo, didesnė tikimybė, kad joms bus lengviau laikytis sutartų sąlygų, patvirtintų teismo nutartimi ar sprendimu (nustatytos bendravimo su vaikais tvarkos, vaikų išlaikymo ir kt.). Tarpininkavimu sudaromos palankesnės sąlygos ginčams spręsti ir padedama išvengti su bylinėjimusi teisme susijusių rūpesčių, laiko ir išlaidų praradimo dėl galimos ilgos teismo proceso trukmės, tarpininkavimo būdu pasiektiems susitarimams būdingas ilgaamžiškumas. Nors sutaikinimo tikslas šeimos bylose itin svarbus, tačiau tam tikrose situacijose teismas pritarti taikiam ginčo išsprendimui gali tik įsitikinęs, jos toks susitarimas nepažeidžia nepilnamečių ar kitų socialiai pažeidžiamų asmenų interesų. Kai kurių autorių nuomone, mediacija neturėtų būti taikoma bylose dėl globos nustatymo ar vaikų išlaikymo²³, kadangi tokiose bylose teismas turėtų išsiaiškinti visas bylai spręsti svarbias aplinkybes, neapsiribodamas šalių nuomone.

Tačiau nepaisant minėtų taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) privalumų, Lietuvoje šis institutas nėra itin paplitęs. Tai sietina su daugeliu priežasčių. Valstybėse (Austrija, Vokietija, Šveicarija), kuriose

19 Plačiau skaityti pvz., V. Vėbraitė Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje // *Teisė*, 2008, 69; T. Milašius *Mediacija kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas* // *Teisė*, 2007, 63; N. Kaminskienė *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Vilnius, 2011.

20 Teisminės mediacijos taisyklės, patvirtintos Teisėjų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13P-348, pakeistos Teisėjų tarybos 2011 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 13 P-53-(7.1.2).

21 Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to member States on Family Mediation // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1153972&SecMode=1&DocId=450792&Usage=2>.

22 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) 7 December 2007 Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning family mediation and mediation in civil matters // http://euromed-justice.eu/files/repository/20090123112612_Civil.Guidelinesforabetterimplementationoftheexistingrecommendationconcerningfamilymediationandmediationincivilmatters.Coe.CEPEJ.doc.pdf.

23 H. Heggdal *Norwegian Experiences Related to Mediation* // Conference, „European Day of Civil Justice“, 25th October, 2012, Vilnius.

bandomieji mediacijos projektai pradėti plėtotis prieš daugiau kaip penkiolika metų, taip pat buvo susidurta su panašiomis kliūtimis. Mediacijos paplitimo trikdžiais buvo laikomi informacijos trūkumas, turima patirtis vertinta kaip kliūtis pasitikėjimui mediacija, didesnis pasitikėjimas teismu ir pan. Prie mediacijos nepopuliarumo priežasčių priskirtina visuomenės teisinės sąmonės ir teisinės kultūros stoka, pasitikėjimas tradiciniais ginčų sprendimo būdais.

Teismo teisė peržengti pareikštų reikalavimų ribas. Teismas, atsižvelgdamas į ieškinio pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias bylos aplinkybes, turi teisę viršyti pareikštus reikalavimus, t. y. gali patenkinti daugiau reikalavimų, negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio dalyku ir pagrindu (LR CPK 376 str. 3 d.). Jeigu byloje pareikštas vienas iš įstatymuose numatytų alternatyvių reikalavimų, teismas, nustatęs, jog tenkinti pareikštą reikalavimą nėra pagrindo, gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti įstatymuose numatytą alternatyvų asmens (ar vaiko) teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą (LR CPK 376 str. 4 d.). Šalys nėra visagalės proceso šeiminkės, be apribojimų disponuojančios ginčo dalyku ir pagrindu. Tuo tarpu teismas, civiliniame procesiniame teisiniame santykiyje atstovaujantis valstybinei valdžiai ir besirūpinantis visuomenės intereso užtikrinimu, gali pagal CPK 376 straipsnio 3 ir 4 dalis priimti sprendimą *ultra petita*, t. y. viršyti pareikštus reikalavimus bei taikyti alternatyvų subjektyvių teisių arba teisėtų interesų gynimo būdą²⁴. Šios kategorijos bylose dispozityvumo principas nėra absoliutus. Pačių teisinių santykių prigimtis ir visuomeninė jų reikšmė lemia dispozityvumo principo išimtis, todėl šeimos bylose teismas nėra saistomas šalių pareikštų prašymų dėl pažeistų teisių gynimo būdo. Pavyzdžiui, pripažįstama, kad kokiu būdu priteisti išlaikymo įsiskolinimą, pirmiausia priklauso nuo ieškovo reikalavimo, tačiau įstatymas (CPK 376 straipsnis) leidžia teismui nustatyti ir kitokį būdą nei prašo ieškovas, jeigu tai labiau atitinka vaiko interesus²⁵. Išlaikymo įsiskolinimo dydis, kaip ir išlaikymo dydis, nustatomas remiantis CK

3.192 straipsnio 2 dalyje įtvirtintomis nuostatomis²⁶. Teismo aktyvumas gali pasireikšti ir tokiu būdu, kad teismas savarankiškai sprendžia dėl būtinybės į bylos nagrinėjimą įtraukti trečiuosius asmenis²⁷. Viešojo intereso, kaip sąlygos teismui peržengti bylos nagrinėjimo ribas, sąvoka yra vertinamojo pobūdžio, jos turinys gali būti atskleidžiamas tik analizuojant konkrečios bylos faktines aplinkybes ir aiškinant bei taikant joms konkrečias teisės normas²⁸. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje ne kartą pabrėžta, kad bylų dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo nagrinėjimas susijęs su viešojo intereso apsauga, taip pat siekiant apsaugoti vieno iš sutuoktinių teises ir teisėtus interesus, kurių pastarasis dėl kokių nors objektyvių aplinkybių (liga, nedarbingumas ir kt.) negali pats tinkamai ginti. Tai reiškia, kad tokios kategorijos bylose teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, teismo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1 dalis); atsižvelgdamas į ieškinio (priešieškinio) pagrindą sudarančias ir teismo posėdyje paaiškėjusias aplinkybes, peržengti pareikštų reikalavimų ribas, t. y. patenkinti daugiau reikalavimų negu jų buvo pareikšta, taip pat priimti sprendimą dėl reikalavimų, kurie nebuvo pareikšti, tačiau yra tiesiogiai susiję su pareikšto ieškinio (priešieškinio) dalyku ir pagrindu (CPK 376 straipsnio 3 dalis) ir pan.²⁹

Teismo teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra bū-

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. spalio mėn. 7 d. konsultacija Nr. A3-112, kat. 115; 72.2; Teismų praktika 22.

27 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo mėn. 15 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-111/2010, kat. 124.2.9, nurodoma: Teismas, nagrinėdamas šeimos bylas, turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, jei tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą ir gali viršyti pareikštus reikalavimus (CPK 376 straipsnio 1, 3 dalys). Šeimos bylose teismas, sprenddamas turto padalijimo klausimus, nėra suvaržytas sutuoktinių reikalavimų, nes turi užtikrinti visų bylos dalyvių teisėtų interesų pusiausvyrą, maksimaliai eliminuojant galimybę sutuoktiniams siekti palankesnio turto padalijimo rezultato vienas kito ar kreditorių sąskaita. Šioje byloje nustatyta, kad teismas, sprenddamas santuokinio turto padalijimo klausimą, nustatė sutuoktinių kreditorius. Tokiu atveju teismas, siekdamas užtikrinti, kad byla būtų išspręsta teisingai, vykdydamas jam įstatyme nustatytą pareigą veikti aktyviai, pagrįstai įtraukė kreditorius į bylą trečiaisiais asmenimis, nepareikšiančiais savarankiškų reikalavimų. Kolegija sprendžia, kad, vykdydamas įstatymo reikalavimus, susijusius su sutuoktinių bendrosios jungtinės nuosavybės padalijimu, teismas turėjo pagrindą spręsti apie sutuoktinių prievolių pobūdį, nes tai buvo būtina nagrinėjant turto padalijimo klausimą (CK 3.118 straipsnis). Prievolės pobūdžio klausimo išsprendimas reikšmingas užtikrinant kreditorių teisėtų interesų apsaugą, nes solidariąją prievolę pakeitus į dalinę arba asmeninę kyla grėsmė, kad prievolė bus neįvykdyta visiškai ar iš dalies.

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. liepos mėn. 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2011.

29 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-145/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-520/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. liepos mėn. 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2011.

24 M. Jonaitis Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34), p. 125.

25 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gruodžio mėn. 19 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2011, kat. 78.2.1; 116.1 vertinta, kad esant tokiam teisiniui reguliavimui ir byloje nustačius faktinę aplinkybę, kurią pripažino atsakovas, kad neteikė išlaikymo vaikams nuo 2008 m. balandžio 25 d., teismas turėjo teisinį pagrindą priteisti kasatoriaus nepilnamečiams vaikams išlaikymą kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis po 600 Lt nuo 2008 m. balandžio 25 d., o ne nuo ieškovės nurodytos datos. Esant tokioms aplinkybėms, iš atsakovo buvo priteistas ir didesnis įsiskolinimas nei prašė ieškovė, todėl nepagrįstas kasatoriaus argumentas, kad teismai išėjo už ieškinio reikalavimo ribų, todėl nėra pagrindo naikinti priimtų teismų sprendimų atitinkamą dalį.

tina siekiant teisingai išspręsti bylą (LR CPK 376 str. 1 d.; 160 str. 1 d. 6 p.). Ši įstatymo nuostata yra viena iš dispozityvumo ir rungimosi principų išimčių ir gali būti aiškinama kaip suteikianti teismui galimybę, esant būtinybei, veikti savo iniciatyva. Kiekvienoje byloje teismas turėtų individualizuoti būtinybę pavirtinančias faktines aplinkybes, sudarančias teisinį pagrindą teismui aktyviai veikti, tam, kad ši išimtinė taisyklė būtų taikoma tik konkrečioje byloje ir neaptų taisykle visoms šeimos byloms. Taip teismui suteikiami įgaliojimai siekti apsaugoti nepilnamečių vaikų interesus, ginti labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimos narių interesus, nurodytų asmenų teisių apsauga ir gynimas reiškia kartu ir viešojo intereso gynimą³⁰. Operatyvus ir greitas šeimos bylų nagrinėjimas, be kita ko, reiškia, kad teismas, aktyviai dalyvaudamas renkant įrodymus ir aiškinantis visas bylai svarbias aplinkybes, turi užtikrinti, kad proceso dalyviai nepiktnaudžiautų jiems suteikiamomis teisėmis, jomis naudotųsi atsakingai ir protingai, nepagrįstai neužvilkinėtų bylos nagrinėjimo, kad bendradarbiautų ne tik siekdami išiaiškinti visas bylai svarbias aplinkybes, bet ir užtikrindami, kad tokios bylos bus išnagrinėtos kuo operatyviau³¹. Teismo teisė savo iniciatyva rinkti įrodymus šeimos bylose taip pat nereiškia, kad šalis šiose bylose apskirtai yra atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos ir ji perkeliama teismui. Be to, teismo galimybė įgyvendinti šią teisę priklauso ir nuo to, kokio pobūdžio šeimos teisinių santykių byla nagrinėjama, ar kyla poreikis ginti nepilnamečių vaikų interesus ir pan. Tais atvejais, kai nagrinėjama civilinė byla, kylanti iš šeimos teisinių santykių, tačiau tokioje byloje nesprenžiami su vaiko teisėmis ir teisėtais interesais susiję klausimai ir nėra pagrindo vieno iš sutuoktinių teisių ir teisėtų interesų gynimo tikslu teismui veikti aktyviai galioja dispozityvumo ir rungimosi principai, teismas neturi pareigos veikti savo iniciatyva, t. y. kai sprendžiami bendro sutuoktinių turto padalijimo klausimai, pareigą pateikti visą informaciją apie šalių turimą ir dalijamą turtą (kiekį ir vertę) bei reikalavimą padalyti tokį turtą turi būti sutuoktiniai ir teismui nėra pareigos peržengti bylos nagrinėjimo ribas, teigiant, jog ginamas viešasis interesas (CPK 178 straipsnis, 382 straipsnio 4 punktas)³².

Teismo teisė savo iniciatyva taikyti laikinąsias apsaugos priemones, atsižvelgiant į sutuoktinių

vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus, kol bus priimtas teismo sprendimas (LR CPK 144 str. 2 d., LR CK 3.65 str. 1 d.). Tokios priemonės numatytos LR CK 3.65 str. 2 dalyje: 1) įpareigoti vieną sutuoktinį gyventi skyrium; 2) nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų; 3) įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turto; 4) priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui; 5) areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą; 6) areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti bylinėjimosi išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui; 7) uždrausti vienam sutuoktiniui matyti su nepilnamečiais vaikais ar lankyti tam tikrose vietose. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad šeimos santykių prigimtis ir teisinio reglamentavimo principai lemia, jog CK 3.65 straipsnyje nustatyta teisės norma laikytina bendrąja CK trečiosios knygos „Šeimos teisė“ normų reglamentuojamiems santykiams, kartu – specialiąja kitų įstatymų atžvilgiu, todėl teismas gali joje numatytas priemones taikyti visais atvejais, kai konstatuojama pakankamą pagrindą – aplinkybes, kurios patvirtina, kad nesiėmus laikinųjų apsaugos priemonių bus pakenkta turtinėms ar asmeninėms neturtinėms nepilnamečio vaiko ar vieno sutuoktinio teisėms³³. LR CK 3.65 str. 2 d. įtvirtintas nebaigtinis laikinųjų apsaugos priemonių, kurios gali būti taikomos šeimos bylose, sąrašas. Teismas, gali taikyti ir LR CPK 145 str. 1 dalyje numatytas laikinąsias apsaugos priemones, priklausomai nuo ginčo, kilusio byloje, pobūdžio. Be to, LR CPK 145 str. 1 d. įtvirtintas nebaigtinis laikinųjų apsaugos priemonių sąrašas. Pagal minėtos straipsnio 1 dalies 13 punktą gali būti taikomos ir kitos įstatymuose numatytos ar teismo pritaikytos priemonės, kurių nesiėmus teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti ar pasidaryti nebeįmanomas. Prie tokių priemonių šeimos bylose galima priskirti laikinos bendravimo tvarkos su vaikais nustatymą³⁴. Tokia teismų praktika atitinka prioritetinės vaikų teisių apsaugos principus. Pagal LR CK 3.161 str. 3 dalį, vaikas turi teisę ir bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium.

30 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. vasario mėn. 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-16/2012, kat. 74.1; 121.12.

31 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. kovo mėn. 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2011.

32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. liepos mėn. 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gruodžio mėn. 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-520/2010.

33 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-216/2011.

34 Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. balandžio mėn. 13 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 25-860-178/2012 pasisakyta, kad CK 3.65 straipsnio 2 dalis nenumato laikinosios apsaugos priemonės – laikinos bendravimo tvarkos su nepilnamečiu vaiku nustatymo. Tačiau, apeliacinės instancijos teismo vertinimu, atsižvelgus į tai, kad apylinkės teismas nustatė laikiną nepilnamečio vaiko gyvenamąją vietą kartu su ieškove, vertindamas konkrečią situaciją, apylinkės teismas, siekdamas apsaugoti vaiko interesus, turėjo teisę nustatyti ir tėvo bendravimo su sūnumi tvarką.

***

Civilinio proceso tvarka nagrinėjamos savo teisine prigimtimi ir esme labai skirtingos civilinės bylos, todėl bylų nagrinėjimo procesas, atsižvelgiant į bylos sudėtingumą bei materialinių teisinių santykių specifiką, diferencijuojamas. Pateisinama, kad ir šeimos teisinių santykių bylos, kuriose siekiama apsaugoti

šeimos narių teises ir teisėtus interesus (viešasis interesas), nagrinėjamos taikant procesinius ypatumus, vienas iš kurių – teismo aktyvumas tokiose bylose apertas ir šiame straipsnyje. Tokiu būdu užtikrinamas ir nuostatos, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopa puoselėjamos ir saugomos, įgyvendinimas. ■

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Kazachstano notarės M. Žarmagambetova, A. Žanabilova (Kazachstano notarų rūmų prezidentė), S. Akiltajeva, LNR prezidentas M. Stračkaitis, Ukrainos notarų rūmų prezidentė L. Pavlova, Kazachstano notarė K. Kalabajeva

Notarų rūmų konsultantė L. Mikiparavičienė ir ilgametis Koblenco (Vokietija) notarų rūmų prezidentas H.-D. Lohnesas

dr. Darius Bolzanus

Mykolo Romerio universiteto lektorius, advokatas

UŽSIENIO TEISMŲ SPRENDIMŲ ŠEIMOS BYLOSE PRIPAŽINIMAS IR LEIDIMAS JUOS VYKDYTI LIETUVOJE

Itin intensyvūs visuomeninio gyvenimo pokyčiai turi įtakos ne tik šeimos sampratos kaitai, bet ir di-dina teismo vaidmenį sprendžiant vis įvairesnius klausimus dėl užsienio teismų sprendimų šeimos bylose pripažinimo ir leidimo juos vykdyti Lietuvoje. Šio straipsnio tikslas – atskleisti kai kuriuos tokių bylų nagrinėjimo ypatumus.

1. Bylos, priskirtinos šeimos bylų kategorijai

Vienybė ir įvairovė negali vienas be kito – ar tai nėra mūsų Europos paslaptis?!

Kosmopolitizmas, proritetiškai gvildenantis įvairių asmenų, o ne valstybių tarpusavio santykius, teisėje atsispindi kaip nacionalinių įstatymų, tarptautinių sutarčių bei kosmopolitinių idėjų sintezė. Šiuolaikinės Europos teisėje autoritetingu pripažįstamas ne tik nacionalinis įstatymų leidėjas. Dėl kosmopolitizmo bei pliuralizmo įtakos įstatymai neišvengiamai išsaina už nacionalinės teisės ribų ir yra reglamentuojami tarptautinės teisės taisyklių ir (arba) jiems tiesioginę įtaką daro tarptautiniai teismai.

Šeimos teisė – tai privatinės teisės dalis. Su teisių į šeimos santykius įgyvendinimu susiję klausimai šimtmečiais buvo išimtinai priskirti nacionalinių įstatymų leidėjų prerogatyvai. Šiuolaikinei šeimos teisei, kaip ir apskritai privatinei teisei, būdinga tai, kad ji nėra vien nacionalinio įstatymų leidėjo veiklos rezultatas². Valstybių poreikį vienodinti šios privatinės teisės dalies teisinę reguliavimą nulemia demografinės, ekonominės, socialinės, politinės priežastys. Prioritetinė valstybių funkcija, susijusi su asmens (prigimtinių) teisių maksimalia apsauga, tapo valstybių teisine pareiga prieš tarptautinę bendruomenę. Universaliausiam tarptautiniame dokumente – 1948 m. gruodžio 10 d. priimtoje Visuotinėje Žmogaus teisių deklaracijoje – tiesiogiai nėra pateikiama šeimos samprata, tačiau 16 straipsnio

3 dalyje nurodoma, kad šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės grupė ir turi teisę būti visuomenės ir valstybės saugoma. Tai reiškia, kad šeima, kaip pagrindinė visuomenės ląstelė, turi turėti tokią teisinę apsaugą, kad būtų sudarytos realios sąlygos jai bei šeimos nariams gyvuoti. Ši teisinė apsauga kosmopolitinėje bendruomenėje nebėra siejama tik su teisiniu saugumu valstybės viduje. Šeimą sudarantys nariai yra individai, turintys prigimtines teises, kurias užtikrina bei saugo ir tarptautinės teisės normos. Teisinės valstybės tarptautinei bendruomenei įsipareigoja pasirūpinti ne tik šeimos narių teisių užtikrinimu valstybės viduje, bet ir garantuoti, kad kitose valstybėse esančių šeimų bei jų narių teisės būtų įgyvendinamos nediskriminuojant jų. Tinkamos teisinės apsaugos, šeimos narių teisėtą lūkesčių, nediskriminavimo principų turi būti paisoma ir sprendžiant dėl užsienio teismų ar jiems prilygintų institucijų priimtų sprendimų pripažinimo kitose valstybėse.

Valstybės, tarnaudamos asmenų gerovei, privalo užtikrinti maksimalią asmenų, gyvenančių ne tik tradicinėje santuokoje, bet skirtingomis bendro gyvenimo formomis, kaip antai, skirtingos ar tos pačios lyties asmenų, gyvenančių nesudarius santuokos, teisinę apsaugą. Šie socialiniai reiškiniai jei tiesiogiai ir neatsispindi įstatymuose, vis dėlto neišvengiamai tampa teismų nagrinėjamų ginčų dalyku. XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmėčiais vykstantys demografiniai perėjimai lėmė šeimos formų pliuralizmą. Siekdami atspindėti realijas, atskirų valstybių įstatymų leidėjai ir (ar) nacionaliniai teismai išplėtė šeimos sampratą, pripažindami šeima ne tik santuokos pagrindu sukurtą dviejų asmenų darinį, t. y. grįžo prie šeimos ištakų, kurios atspindi visų pirma faktinius, o ne teisinius asmenų tarpusavio ryšius. Europos Žmogaus Teisių Teismas dar 1986 m. gruodžio 18 d. sprendime byloje „Johnston v Ireland“ nurodė, kad nesusituokę asmenys gali būti laikomi šeima, jei jų santykiai pasižymi stabilumu ir niekuo nesisikiria nuo sutuoktinių gyvenimo, išskyrus tai, kad jie nėra

1 A. Camus *Resistance, rebellion and death*. London, 1974, p. 234.

2 V. Mikelėnas *Šeimos teisė*. Vilnius, 2009, p. 110.

sudarę santuokos³. Vėlesniuose sprendimuose Europos Žmogaus Teisių Teismas įvardijo kriterijus, kuriais remiantis asmenų tarpusavio santykius galima laikyti *de facto* šeima, turinčia tokią pat teisinę apsaugą kaip ir santuokos pagrindu sukurta šeima – poros gyvenimas kartu, santykių ilgalaikiškumas, bendri vaikai ir pan.⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas 2002 m. liepos 11 d. sprendimu byloje „Goodwin v UK“ nusprendė, kad Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintą teisę į šeimos gyvenimo gerbimą turi ir transseksualūs asmenys⁵. 2003 m. liepos 24 d. sprendimu byloje „Karner v Austria“ konstatuota, kad atsisakymas homoseksualų asmens partnerį pripažinti šeimos nariu nepagrįstai diskriminuoja šį asmenį bei pažeidžia jo teisę į šeimos gyvenimo gerbimą⁶.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teisė ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo. Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis). Lietuvos Respublika 1995 m. balandžio 27 d. ratifikavo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją ir atitinkamus jos protokolus, o tai reiškia, kad nacionaliniai teismai, sprenddami bylas, turi vadovautis vadinamojo Strasbūro teismo suformuotomis teisės taikymo bei aiškinimo taisyklėmis.

Be to, Lietuvos Respublika, reikšdama įsitikinimą, kad Lietuvos narystė Europos Sąjungoje prisidės prie žmogaus teisių ir laisvių efektyvesnio užtikrinimo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymu nustatė, jog Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus⁷. Reikia pažymėti, kad Bendrijos lygiu šeimos nario sąvoka buvo pateikta dar 1968 m. spalio 15 d. Reglamente Nr. 1612/68 „Dėl laisvo darbuotojų ju-

dėjimo Bendrijoje“. Šio Reglamento 10 straipsnis įtvirtino teisę gyventi kartu su valstybės narės piliečiu, kuris dirba kitos valstybės narės teritorijoje, ne tik jo sutuoktiniui, vaikams iki 21 metų amžiaus, bet ir jo išlaikytiniams bei išlaikomiems giminaičiams pagal kylančią tokio darbuotojo ir jo sutuoktinio genealogijos liniją. Taigi apibrėžiant šeimos nario, kuriam pagal Reglamentą suteikiama teisinė apsauga, sąvoką, neapsiribojama siaura šeimos – tėvai–vaikai samprata. Europos Sąjungos (toliau – ES) pagrindinių teisių chartijos nuostatos įtvirtina kiekvienam asmeniui teisę į šeimos gyvenimo gerbimą (Chartijos 7 straipsnis), taip pat nustato teisę tuoktis ir kurti šeimą. Kartu valstybėms narėms suteikiama teisė pagal nacionalinius įstatymus reguliuoti teisės tuoktis ir kurti šeimą įgyvendinimą (9 straipsnis); be to, šeimai užtikrinama teisinė, ekonominė ir socialinė apsauga (34 straipsnis)⁸.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ nuostatų atitikties Konstitucijai konstitucinę šeimos sampratą iš esmės grindė gyvenimo realijomis bei Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuotais *de facto* šeimos teisinės apsaugos standartais⁹.

Esant situacijai, kai šiuolaikinėje visuomenėje didelė dalis skirtingų ir net tos pačios lyties asmenų *de facto* sukūrė šeimos santykius, kai kurios valstybės, siekdamos užtikrinti tokių asmenų teisių bei teisėtų interesų teisinę apsaugą, yra įteisinusios tos pačios lyties asmenų registruotą partnerystę bei jų teisę sudaryti santuoką, o kai kuriais atvejais suteikusios jiems teisę įsivaikinti vaikus. Šeimos sampratos teisėje kaita atitinkamai plečia ir bylų, kurios priskirtinos šeimos byloms, sąrašą. Vadinas, galima diskutuoti su tais Lietuvos teisės mokslininkais, kurie mano, jog Lietuvos Respublikos Konstitucija šeimą sieja tik su tradicine santuoka¹⁰. Atitinkamai šeimos sampratos, taigi ir teisėje, kaita turi teisinės reikšmės sprendžiant klausimus dėl šeimos bylose priimtų užsienio teismų sprendimų pripažinimo bei vykdymo Lietuvoje.

Lietuvos įstatymų leidėjas šeimos bylas priskiria prie atskirų kategorijų bylų, jas suskirsto pagal rūšis ir nustato tokių bylų nagrinėjimo ypatumus (CPK IV dalies XIX skyrius). Remiantis įtvirtintu teisiniu reglamentavimu galima išskirti tokias ginčo teiseną na-

3 Johnston and others v Ireland, 18 December, 1986.

4 Keegan v Ireland, 26 May, 1994; X, Y, Z. v The United Kingdom, 22 April, 1997.

5 Christine Goodwin v The United Kingdom, 24 July, 2002.

6 Karner v Austria, 24 July, 2003.

7 Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4123.

8 European Union: Council of the European Union, Charter of Fundamental Rights of the European Union (2007/C 303/01), 14 December 2007, C 303/1 // <http://www.unhcr.org/refworld/docid/50ed4f582.html> [accessed 7 February 2013]

9 Valstybės žinios, 2001, Nr. 118-5564.

10 I. Kudinavičiūtė-Michailovienė Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 31, 185.

grinėjamas šeimos bylų rūšis: 1) bylos dėl santuokos nutraukimo, pripažinimo negaliojančia ir separacijos; 2) bylos dėl tėvystės (motinystės) nustatymo; 3) bylos dėl tėvystės (motinystės) nugincijimo; 4) bylos dėl tėvų valdžios apribojimo. Toks šeimos bylų skirstymas nurodomas ir Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje¹¹. Kartu dalis šeimos bylų priskirta prie ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamų bylų. Tai: 1) bylos dėl nepilnamečio pripažinimo veiksniumi (CPK XXVIII skyriaus Ketvirtasis skirsnis); 2) bylos dėl įvaikinimo (CPK XXIX skyrius); 3) bylos dėl vaiko nuolatinės globos ar rūpybos (CPK XXX skyriaus Pirmasis skirsnis). Manytina, jog tiek ginčo, tiek ypatingą teisena nagrinėjamas šeimos bylas galima sugrupuoti pagal subjektus ir nagrinėjimo dalyką į tris grupes: 1) jose sprendžiami sutuoktinių (sugyventinių) tarpusavio turtiniai ir neturtiniai klausimai, susiję su santuokos (partnerystės) (ne)galiojimu ar nutraukimu; 2) jose sprendžiami tėvų ir vaikų (įvaikių) tarpusavio turtinio bei neturtinio pobūdžio klausimai; 3) jose sprendžiami kiti su šeimos teisiniais santykiais susiję klausimai, pavyzdžiui, artimųjų giminaičių reikalavimai tėvams dėl bendravimo teisių su vaiku užtikrinimo ir kt. Toks šeimos bylų susisteminimas gali būti teisiškai reikšmingas sprendžiant klausimus dėl užsienio teismų sprendimų šeimos bylose pripažinimo ir vykdymo, kadangi bylose, kuriose sprendžiami su vaiko teisėmis susiję klausimai, teismas yra aktyvesnis, turi įsitikinti, ar itin silpnos ir pažeidžiamos šalies – vaiko teisių nepažeidžia užsienio teismo sprendimas. Be to, klausimams dėl atskirų vaiko teisių užtikrinimo, kaip antai, teisės į išlaikymą, yra skirtas atskiras dokumentas, pavyzdžiui, ES tai 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 „Dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje“, taikomas nuo 2011 m. birželio 18 d. (toliau – Reglamentas dėl išlaikymo prievolių).

Suprantama, jog šeimos sampratos kaita neišvengiamai kelia ir kai kurių klausimų, pavyzdžiui, ar tos pačios lyties šeimų teisinė apsauga galioja už teritorijos, kurioje jie gyvena kaip šeima, ribų. Antai, ar tos pačios lyties sudarytos ar nutrauktos santuokos teisiniai padariniai bus pripažįstami kitoje valstybėje, pavyzdžiui, kitoje ES narėje, jeigu tos valstybės nacionalinė teisė leidžia sudaryti santuoką tik tarp tos pačios lyties asmenų. Neabejotina, jog tokie klausimai turi būti sprendžiami taip, kad nepažeistų Lietuvos Respublikos prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų, ES teisės bei Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio nuostatų, kurios, kaip teisingai nurodė

V. Mizaras, užtikrina konstitucinę apsaugą į šeimos gyvenimą ir tos pačios lyties asmenims¹². Su šiais ir kitais klausimais galimai ir netolimoje ateityje, visų pirma, teks susidurti Lietuvos apeliaciniam teismui, turinčiam jurisdikciją pagal nacionalinius civilinio proceso įstatymus spręsti užsienio teismų sprendimų šeimos bylose pripažinimo bei leidimo juos vykdyti Lietuvos Respublikos teritorijoje klausimus.

2. Atvejai, kai užsienio teismų sprendimų pripažinimo klausimai nepriskirti Lietuvos apeliacinio teismo jurisdikcijai

Lietuvos Respublikos CPK 809 straipsnio 3 dalyje, įsigaliojusioje nuo 2011 m. spalio 1 d., nurodyta, kad įsiteisėjusio užsienio teismo sprendimo dėl santuokos nutraukimo, gyvenimo skyrium (separacijos) ar santuokos pripažinimo negaliojančia pagrindais Lietuvos Respublikoje civilinės būklės aktų įrašai keičiami ir atnaujinami netaikant specialios užsienio teismų sprendimų pripažinimo procedūros. Suinteresuoti asmenys per vienerius metus nuo sužinojimo apie tokį civilinės būklės aktų įrašų pakeitimą ar atnaujinimą gali kreiptis į Lietuvos apeliacinį teismą CPK 810, 811 ir 812 straipsnių nustatyta tvarka ir pagrindais su prašymu pripažinti užsienio teismo sprendimo pagrindu padarytą įrašą negaliojančiu. Užsienyje nutrauktų santuokų apskaita vykdoma pagal Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos taisykles. Šių taisyklių X skyriuje nurodyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, po 1990 m. kovo 11 d. užsienio valstybėje nutraukę santuoką, privalo santuokos nutraukimą įtraukti į apskaitą savo gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos įstaigoje. Jeigu Lietuvos Respublikos piliečiai neturi gyvenamosios vietos Lietuvos Respublikoje, santuokos nutraukimas įtraukiamas į apskaitą paskutinės jų gyvenamosios vietos Lietuvos Respublikoje civilinės metrikacijos įstaigoje arba Vilniaus miesto civilinės metrikacijos įstaigoje. Pareiškėjas, norėdamas užsienyje nutrauktą santuoką įregistruoti Lietuvos Respublikoje, turi kreiptis į atitinkamą Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos įstaigą. Jeigu pareiškėjai vis dėlto kreipiasi su tokiu prašymu į Lietuvos apeliacinį teismą, šis prašymą turi atsisakyti priimti, o jį nepagrįstai priėmęs, bylą šioje dalyje nutraukti (CPK 293 str. 1 p.). Net ir po minėtų CPK 809 straipsnio nuostatų pakeitimo teismų praktikoje vis dar pasitaiko atvejų, kai pareiškėjai prašo Lietuvos apeliacinio teismo pripažinti užsienio teismo sprendimo dalį, kuria buvo nutraukta san-

11 A. Driukas, V. Valančius *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. T. 4. Vilnius, 2009, p. 402.

12 V. Mizaras *Teisė į privatų gyvenimą: tos pačios lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimą apsaugos problematika*, in: *Lietuvos Respublikos konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 171.

tuoka, nors teismas ir nebeturi jurisdikcijos spręsti šių klausimų¹³. Kita vertus, civilinės metrikacijos įstaigos praktikoje iš esmės neatlieka išsamesnės patikros ir dar neaišku, ar ateityje nepasitaikys atveju, kai bus paduodami motyvuoti prašymai dėl padarytų įrašų, kuriais keičiamas asmenų teisinis statusas, negaliojimo.

3. Užsienio teismų sprendimų vykdymas be *exequatur* procedūros

Pagal bendrąją taisyklę užsienio teismų sprendimų pripažinimui reikalinga vadinamoji *exequatur* procedūra. Tačiau ES viduje, siekiant užtikrinti realų pagrindinių keturių laisvių veikimą rinkoje, tiesiogiai taikomais ES teisės aktais vis labiau įtvirtinama valstybių pareiga iš esmės panaikinti papildomas tarpines priemones, kurios gali būti naudojamos sprendžiant dėl kitoje valstybėje priimto teismo sprendimo vykdymo.

Bruselio I reglamentas

Nuo 2002 m. kovo 1 d. įsigaliojus 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos Reglamentui dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo bei vykdymo užtikrinimo (EB) Nr. 44/2001 (dar vadinamas „Bruselis I“), (toliau – Bruselio I Reglamentas) ES teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas visose Europos Sąjungos valstybėse vykdomas vieningai pagal šį reglamentą, jei šeimos teisiniai santykiai nepatenka į kitų specialių reglamentų teisinio reguliavimo sritį. Danijai Reglamento nuostatos taikomos nuo 2007 m. liepos 1 d. pagal Europos Bendrijos ir Danijos Karalystės susitarimą dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. Pastebėtina, kad Lietuvoje Bruselio I reglamentas įsigaliojo įstojus į ES, t. y. 2004 m. gegužės 1 d. Iki tol priimti ES valstybių narių teismų sprendimai šeimos bylose pripažįstami ir leidžiama juos vykdyti atitinkamai pagal 1968 m. rugsėjo 27 d. Bruselio konvenciją „Dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo“ (ši konvencija įsigaliojo 1973 m. vasario 1 d.), 1988 m. rugsėjo 16 d. pasirašytą Lugano konvenciją „Dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo“, kuri įsigaliojo 1992 m. (ją, be ES narių, pasirašė Norvegija, Islandija bei Šveicarija), ar 1973 m. Hagos konvenciją dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo.

Bruselio II a reglamentas

Tarptautinėje teisėje pripažįstant žmogaus teisę sudaryti santuoką, negali būti palikta valstybių valiai spręsti klausimą, ar pripažinti užsienio valstybės sprendimą dėl santuokos nutraukimo. Valstybės privalo akceptuoti skyrybų sprendimą ir leisti išsituokuosems vėl susituokti, jeigu priimtas sprendimas dėl santuokos nutraukimo atitiko tarptautinius civilinio proceso standartus: gana glaudus šeimos teisinių santykių ryšys su sprendimo priėmimo valstybe, teismo procesas buvo sąžiningas, užsienio teismo sprendimas nepažeidžia pripažįstančios valstybės *ordre public*. Tokiu būdu norėdamas nuosekliai sekti ES diegiamą tendenciją bei reaguoti į susiformavusią pasauliniu mastu praktinę situaciją, šeimos byloms taikytinas reglamentas, kaip ir Bruselio I reglamentas, įtvirtina užsienio teismų sprendimų šeimos bylose pripažinimą savaime *ipso iure*, o būtent nereikalaujant atlikti jokio ypatingo proceso. Tai Tarybos Reglamentas dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis abiejų sutuoktinių vaikams, pripažinimo bei vykdymo (EB) Nr. 2201/2003, pakeitęs šioje srityje galiojusį Tarybos Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau vadinamas Bruselio IIa reglamentas)¹⁴. Šis Reglamentas visa apimtimi taikomas nuo 2005 m. kovo 1 d. Jis taikomas visoms civilinėms byloms, susijusioms su tėvų pareigų skyrimu, naudojimusi jomis, perdavimu, apribojimu ar atėmimu; byloms dėl vaiko paskyrimo į šeimą ar globos instituciją; apsaugos priemonėms dėl vaikai priklausančio turto. Reglamentas netaikomas sprendžiant dėl sprendimų pripažinimo įvaikinimo, nepilnamečio emancipacijos, vardo ir pavardės vaikui suteikimo bylose, taip pat bylose dėl išlaikymo, kurioms galioja specialus Reglamentas. Pastebėtina, kad pagal Reglamentą teismų sprendimams prilyginami ir institucijų sprendimai, jei pagal nacionalinius įstatymus jos turi jurisdikciją spręsti klausimus, patenkančius į Reglamento taikymo sritį (Reglamento 2 str. 1, 4 d.).

Reglamentas dėl išlaikymo prievolių taikomas nuo 2011 m. birželio 18 d., išskyrus 76 straipsnyje nurodytas nuostatas (netaikomas Danijai). ES valstybių narių teismų sprendimai šeimos bylose dėl išlaikymo, jeigu šios bylos buvo *iškeltos* ir nagrinėjamos ar išnagrinėtos iki Reglamento dėl išlaikymo įsigaliojimo, pripažįstami ir juos leidžiama vykdyti pagal Bruselio I reglamento nuostatas (Reglamento 75 straipsnis). Tai reiškia, kad Lietuvos apeliacinis teismas, spręsdamas dėl kitoje ES valstybėje narėje

¹³ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-66/2012.

¹⁴ L. Gumuliauskienė *Užsienio teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas civilinėje procese*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2008, p. 78.

priimto teismo sprendimo leidimo vykdyti Lietuvos Respublikoje, kiekvieną kartą turi nustatyti civilinės bylos, kurioje prašoma leisti vykdyti sprendimą, iškelimo datą, nes tai lemia ir atitinkamus teisinius padarinius – Briuselio I reglamento arba Reglamento dėl išlaikymo prievolių taikymą. Štai vienoje byloje pareiškėja, remdamasi Reglamento dėl išlaikymo prievolių nuostatomis ir pateikusi šio Reglamento VI priede nurodytą formą, prašė pripažinti Lenkijos teismo 2011 m. birželio 17 d. priimtą sprendimą, kuriuo iš tėvo vaikui priteistas išlaikymas. Lietuvos apeliacinis teismas, konstatavęs, kad Lenkijai yra privalomas 2007 m. Hagos protokolas, o tai reiškia, kad Lietuvos apeliacinis teismas neturi įgaliojimų spręsti prašomo klausimo, o pareiškėja gali tiesiogiai kreiptis į antstolį Lietuvoje pagal CPK taisykles (Reglamento 17 straipsnio 1 dalis), bylą pagrįstai nutraukė¹⁵.

Reikia pažymėti, kad siekiant sudaryti palankesnes sąlygas vidaus rinkai tinkamai veikti, Europos Parlamentas ir Taryba 2012 m. liepos 4 d. priėmė Reglamentą Nr. 650/2012 „Dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo įsakymo sukūrimo“. Nors Reglamente taikymo sritis apima paveldėjimo teisinius santykius, šie klausimai glaudžiai susiję ir su šeimos teise. Reglamentas, išskyrus kelis jo straipsnius, įsigalioja 2015 m. rugpjūčio 17 d. (Reglamento 84 straipsnis), tačiau su klausimais dėl kitose ES valstybėse narėse priimtų sprendimų pripažinimu bei leidimu juos vykdyti Lietuvos teritorijoje susidurs ir Lietuvos teismai, pagal jurisdikciją sprendžiantys šiuos klausimus.

4. Užsienio teismų sprendimų pripažinimas pagal tarptautines sutartis

Lietuvos Respublika yra sudariusi nemažai dvišalių sutarčių dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių šeimos bylose su Armėnija, Baltarusija, Rusija, Kazachstanu, Uzbekistanu, Azerbaidžanu, Moldova, Lenkija, Ukraina, Kinija, Turkija, taip pat trišalę sutartį su Latvija ir Estija. Tarptautinės sutartys su buvusiomis Tarybų Sąjungos respublikomis turiniu viena nuo kitos iš esmės nesiskiria ir apima pripažinimą bei leidimą spręsti klausimus ir šeimos bylose (tiesa, sprendimų nepripažinimo pagrindai nėra identiški). Dažniausiai į Lietuvos apeliacinį teismą ir kreipiamasi šių tarptautinių sutarčių pagrindu šeimos bylose dėl teismų sprendimų dėl alimentų (išlaikymo) pritei-

simo pripažinimo bei leidimo vykdyti sprendimus. Lietuvos apeliacinis teismas patikrina, ar atitinkamoje tarptautinėje sutartyje nėra nustatytų sprendimo nepripažinimo pagrindų. Tiesa, kartu su prašymu pareiškėjas, jei jis gyvena ne Lietuvoje, turi nurodyti atstovo, kuriam bus siunčiami procesiniai dokumentai, adresą, o jei tokio nėra, nurodyti asmenį, gyvenantį Lietuvoje, kur šiam asmeniui galima įteikti procesinius dokumentus (CPK 811 str. 1 d.). Taigi pareiškėjas turi nurodyti tikslų suinteresuoto asmens adresą ar paskirti įgaliotą asmenį, gyvenantį Lietuvos Respublikoje. Šios nuostatos taikomos sprendžiant ir dėl tų užsienio valstybių narių, kurios šiuo metu yra ES narės, tačiau prašomo pripažinti teismo sprendimo priėmimo metu jomis nebuvo, teismų sprendimų pripažinimo. Tuomet pripažinimo klausimas sprendžiamas pirmiausiai pagal tarptautines dvišales ar daugiašales sutartis, o jei jų nėra, remiantis CPK normomis. Lietuvos apeliacinis teismas yra išaiškinęs, jog ir šeimos bylose gali patikrinti viešų registru duomenis apie asmens (atstovo, įgaliotinio) galimą gyvenamąją vietą Lietuvoje, tačiau jis neturi pareigos atlikti asmenų paieškos. Nepavykus įteikti procesinių dokumentų pareiškėjo nurodytam asmeniui ar pastarajam apskritai nenurodžius tokio asmens, skiriamas terminas pašalinti prašymo trūkumus, o jų nepašalinus, procesinis dokumentas su priedais gražinamas jį padavusiam asmeniui¹⁶. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai šeimos bylose bylinėjimosi išlaidas prašo priteisti ir pats bylą nagrinėjęs teismas. Antai Lietuvos apeliacinis teismas vienoje byloje tenkino Ukrainos Respublikos Lugansko srities Severodoncko miesto teismo prašymą pripažinti ir leisti vykdyti sprendimą byloje dėl alimentų priteisimo dalį dėl žyminio teismo mokesčio bei informacinio techninio proceso užtikrinimo išlaidų atlyginimo priteisimo¹⁷. Nevertinant, ar pareiškėjas veikia nepažeisdamas savo kompetencijos, nustatytos jo atitinkamame nacionaliniame įstatyme, tokia pozicija iš esmės yra pagrįsta, nes priteistų bylinėjimosi civilinėje byloje išlaidų atlyginimas yra sudėtinė teismo sprendimo, kuriuo iš esmės išspręsta byla, dalis, kuri vykdoma pagal bendrąsias civilinio proceso taisykles.

Teismų praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kai pareiškėjai, ypač iš Baltarusijos, bylose dėl teismo sprendimų dėl alimentų priteisimo pripažinimo kartu prašo teismo išieškoti sumas iš skolininko bei jas pervesti pareiškėjams. Pareiškėjai tokius prašymus teikia galimai dėl to, jog toje valstybėje teismai, ypač alimentų išieškojimo bylose, yra itin aktyvūs, o išieš-

15 Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. balandžio 17 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-46/2012.

16 Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. liepos 9 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-73/2012; 2012 m. rugpjūčio 1 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-228/2012.

17 Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. liepos 23 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-74/2012.

kojimą vykdo valstybiniai teismo antstoliai. Lietuvos apeliacinis teismas šių pareiškėjų prašymų pagrįstai netenkina, išaiškindamas jiems teismų sprendimų vykdymo Lietuvos Respublikoje tvarką¹⁸.

5. Užsienio teismų sprendimų pripažinimas nesant tarpvalstybinio teisinio reglamentavimo

Pasitaiko ir tokių atvejų, kai užsienio teismo sprendimo pripažinimo klausimo nereglamentuoja nei tarptautinės, nei Europos Sąjungos teisės normos. Tuomet sprendžiama, ar valstybė gali pripažinti kitoje valstybėje priimtą teismo sprendimą, taigi ir šeimos bylose, remdamasi geranoriškumu ir abipusiškumu. Kad tokios užsienio valstybės teismo sprendimas, priimtas šeimos byloje, būtų pripažintas Lietuvoje, nėra būtinas abipusiškumo (ang. *reciprocity*) principas, kaip yra „uždaroje“ sistemose, t. y. toks principas neįtvirtintas tarp CPK 810 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų užsienio teismo sprendimo nepripažinimo pagrindų¹⁹. Antai Lietuvos apeliacinis teismas, sprendžiamas klausimą dėl Belizo teismo sprendimo įvaikinimo byloje pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvoje, nesant tarptautinių valstybių sutarčių, pagrįstai vadovavosi CPK normomis, įtvirtinančiomis sprendimų nepripažinimo pagrindus, ir patikrino, ar nėra procesinių kliūčių leisti vykdyti tokios užsienio valstybės teismo sprendimą²⁰. Tokios pozicijos yra laikomasi, pavyzdžiui, ir sprendžiant dėl JAV atskirų valstijų priimtų teismų sprendimų (ne)pripažinimo²¹.

Tuo tarpu valstybėse, kurios remiasi abipusiškumo principu, yra žymiai suvaržytos asmenų teisės bei šeimos interesai. Antai Rusija neturi tarptautinių sutarčių šeimos bylose su Prancūzija, Vokietija ir šiuo pagrindu nepripažįsta tų valstybių teismų priimtų sprendimų šeimos bylose. Tokia pozicija pagrįstai kritikuojama teisės doktrinoje²².

Viena iš sudėtingesnių ir įdomesnių bylų, kurias neseniai išnagrinėjo Lietuvos apeliacinis teismas, tai

byla pagal Lietuvos Respublikos piliečio prašymą dėl Kanados teismo priimtų tarpinių procesinių sprendimų bei galutinio sprendimo šeimos byloje nepripažinimo Lietuvoje (Kanada su Lietuva nėra sudariusi tarptautinių susitarimų šiais klausimais). Šioje byloje dėl vaiko globos, gyvenamosios vietos nustatymo, išlaikymo priteisimo (Kanados teismas sprendimu taip pat nutraukė ir santuoką), kuri Kanadoje buvo iškelta vėliau nei analogiška byla Lietuvoje pagal pareiškėjo ieškinį, Lietuvos Respublikos pilietis prašė nepripažinti Kanados teismo priimtų procesinių sprendimų *lis pendens* pagrindu bei kitais sprendimo nepripažinimo pagrindais. Priimtoje nutartyje Lietuvos apeliacinis teismas išsprendė kelis svarbius klausimus. Pirma, teismas dar kartą pabrėžė (kaip ir vadinamojoje Rinau byloje – autoriaus pastaba.), jog yra galimas užsienio teismo sprendimo nepripažinimo procedūros inicijavimas, kaip priešingos šalies siekis, jog užsienio teismo sprendimas toje valstybėje, kurioje sprendžiamas jo nepripažinimo klausimas, neįgytų privalomumo, *res judicata*, prejudicinės galios ir nebūtų vykdomas, o nepripažinimui taikytina ta pati procedūra kaip ir pripažinimui. Kaip minėta, jei nėra tarptautinės sutarties, teismas, pripažindamas užsienio teismo sprendimą *ex officio*, patikrina, ar nėra CPK 810 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų teismo sprendimo nepripažinimo pagrindų. Antra, teismas išsamiai išnagrinėjo ir atskleidė Lietuvos teismų išimtinės jurisdikcijos sampratą tėvų ir vaikų teisinių santykių bylose (CPK 785 straipsnio 1 dalis; 810 straipsnio 1 dalies 2 punktą). CPK 785 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai išimtinai nagrinėja tėvų ir vaikų teisinių santykių, įvaikinimo teisinių santykių bylas, jeigu nors viena iš šalių yra Lietuvos Respublikos pilietis arba asmuo be pilietybės ir (paryškinta autoriaus) tos šalies nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje. Nepaisant to, teismas išaiškino, kad išimtinę Lietuvos Respublikos teismų jurisdikciją reikia sieti su vienos iš ginčo šalių *realiu ryšiu* su Lietuva, kuris pasireiškia arba per pilietybę, **arba** per nuolatinę gyvenamąją vietą (paryškinta autoriaus). Šiuo atveju galima diskutuoti, ar teismas neišplėtė Lietuvos išimtinės jurisdikcijos ribų bylose dėl vaikų ir tėvų tarpusavio santykių. Proceso šalies (o ne būtinai vaiko) pilietybės kriterijus savaime neparodo artimo ir itin tvirto tokio asmens ryšio su valstybe, kas lemtų tokių teisinių padarinių, kaip išimtinis teisingumas bei užsienio teismo sprendimo nepripažinimas, atsiradimą. Be to, ES kolizijų teisėje bei jurisdikcijos klausimais nuosekliai „užleidžiama“ vieta asmenų nuolatinės gyvenamosios vietos kriterijui. Juo labiau kad pats teismas šį kriterijų ir analizavo kaip esminį. Tiesa, nagrinėjamoje byloje pareiškėjas atitiko tiek pilietybės, tiek nuolatinės gy-

18 Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. birželio 11 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-67/2012; 2012 m. gegužės 30 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-17/2013.

19 Iki universalios teisės idėjų atsiradimo santykiai tarp valstybių užsienio valstybių teismų sprendimų pripažinimo ir vykdymo srityje buvo grindžiami išimtinai abipusiškumo principu (Plačiau žr. L. Gumuliauskienė *Užsienio teismų sprendimų pripažinimas ir vykdymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2008, p. 50–52; D. V. Litvinskij *Priznanije inostranyh sudebnyh rešenij po graždanskim delam*. Sankt Peterburg, 2005, p. 216–220).

20 Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. rugsėjo 12 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-261/2011.

21 Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-76/2012.

22 Pavyzdžiui, A. E. Sergejevna *Priznanije i privedenije v ispolnenije rešenij inostranyh sudov v sfere bračno-semejnyh otnošenij v Rosiji i vo Fraciji // Arbitražnij i graždanskij process*, 2012, Nr. 10, p. 40–43; Nr. 11, p. 36–40.

venamosios vietos kriterijų, todėl šie pasvarstymai neturi esminės reikšmės išnagrinėtoje byloje. Trečia, teismas, analizuodamas argumentus dėl pareiškėjo teisės būti išklaustamam pažeidimo, pagrįstai nurodė, jog asmeniui negali būti atimta galimybė pateikti savo paaiškinimus dėl ginčo esmės. Sykiu teismas įvardijo atvejus, kai ši pamatinė asmens procesinė teisė gali būti pažeista (neįteikus atsakovui ieškinio ir pan.). Tačiau taip ir neaišku, ar teismo nuomone, sprendžiant klausimą dėl tarpinių procesinių sprendimų pripažinimo bei leidimo vykdyti (nes ir šį klausimą byloje sprendė Lietuvos apeliacinis teismas), šios teisės užtikrinimo apimtis nesiskiria nuo garantijų, kurios turi būti sprendžiant dėl baigiamojo akto (ne) pripažinimo. Ketvirta, teismas tinkamai paskirstė įrodinėjimo našą tarp šalių, nurodydamas, kad ne tik pareiškėjas turi įrodyti, kad jis nebuvo išklaustytas, bet ir priešingą suinteresuotumą bylos baigtimis turintis dalyvaujantis byloje asmuo atitinkamai turi įrodinėjimo našą. Dar daugiau, Lietuvos apeliacinis teismas nustatė, kad bylą nagrinėjęs Kanados teismas, įteikęs pareiškėjui procesinius dokumentus, nepagrįstai nesivadovavo 1965 m. lapkričio 15 d. Konvencijos dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse ir komercinėse bylose įteikimo užsienyje, kurios dalyvės yra tiek Lietuvos Respublika, tiek Kanada, nuostatomis. Penkta, teismas išaiškino CPK 781 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nacionalinio teismo proceso prioriteto taisyklę, kurios taikymui neturi teisinės reikšmės civilinės bylos iškėlimo užsienio valstybėje ar prašomo pripažinti užsienio teismo sprendimo priėmimo laikas (laiko prioriteto taisyklė), jei toks užsienio teismo sprendimas būtų nesuderinamas su Lietuvos Respublikos teismo sprendimu, priimtu byloje tarp tų pačių šalių. Šešta, Lietuvos apeliacinis teismas, nors nutartyje tiesiogiai ir neįvardijo, vis dėlto įvertino tai, kad šeimos bylose, kuriose sprendžiami vaikų ir tėvų tarpusavio santykiai, turi būti užtikrinama prigimtine vaiko teisė matytis su abiem tėvais. Todėl užsienio teismo nemotyvuotas procesinis sprendimas, kuriuo pareiškėjui buvo draudžiama artintis prie savo vaiko 500 metrų atstumu, visiškai suvaržė ne tik jo, bet ir – o tai svarbiausia – minėtą vaiko teisę matytis su tėvu. Manytina, jog vaiko pilietybės vienodumas su pareiškėjo pilietyste šiuo atveju neturėjo turėti esminės teisinės reikšmės sprendžiant, ar Kanados teismo sprendimas atitinka viešąją tvarką. Septinta, teismas pasisakė dėl abipusiškumo principo taikymo tarptautinėje teisėje. Lietuvos apeliacinis teismas pagrįstai pažymėjo, jog tarptautinėje teisėje pripažįstamas valstybės suvereniteto principas suponuoja, jog vienos valstybės teismas negali panaikinti ar pakeisti kitos valstybės teismo sprendimų. Todėl tarptautinės teisės prasme abipusiškumo principo taikymu negali

būti pateisinami neteisėti kitos valstybės suverenitetą pažeidžiantys teismo procesiniai veiksmai²³. Šio Lietuvos apeliacinio teismo nutarties pagrindu atnaujintas santuokos nutraukimo bylos tarp šalių Lietuvoje nagrinėjimas, o tai reiškia, kad ginčo klausimai tarp jų dar bus sprendžiami ateityje.

Vietoj išvadų

Socialinėje tikrovėje vykstantys pokyčiai neišvengimai keičia ir šeimos, kaip socialinio darinio, sampratą. Atsirandant vis įvairesnių bendro gyvenimo formų, plečiasi ir šeimos samprata, atitinkamai sudėtingėja ir šeimos teisiniai santykiai. Tai turės įtakos teismams sprendžiant klausimus dėl užsienio teismų sprendimų šeimos bylose (ne)pripažinimo bei (ne)vykdymo.

Užsienio teismų bei jiems prilygintų institucijų sprendimų dėl santuokos nutraukimo pripažinimo klausimus pagrįstai perduota spręsti civilinės metrikacijos įstaigoms.

ES teisėje atskiriems su šeimos teisiniais santykiais susijusiems klausimams spręsti priimama vis daugiau „specializuotų“ reglamentų. Tad teismams sprendžiant dėl ES teismų sprendimų šeimos bylose (ne)vykdymo be *exequatur* procedūros, kitaip nei anksčiau, reikės aiškintis, kokius ES teisės aktus taikyti. Galimos situacijos, kai vienoje šeimos byloje priimto sprendimo vykdymo klausimas bus sprendžiamas pagal kelis teisės norminius aktus.

Šiuolaikinėje teisėje sprendžiant dėl užsienio teismų sprendimų šeimos bylose (ne)pripažinimo bei (ne)vykdymo abipusiškumo principas turi užleisti vietą „atviroms“ sistemoms. Priešingu atveju nepagrįstai trikdoma visuomenės raida, sudaromos sąlygos pažeisti ne tik suaugusių šeimos narių, bet ir silpnų bei itin jautrių šeimos narių – vaikų teisėtus ir pagrįstus lūkesčius.

Bylose dėl užsienio teismų sprendimų, kuriais išspręsti su vaiko pamatinėmis teisėmis susiję klausimai, nepripažinimo Lietuvos apeliacinis teismas pagrįstai yra aktyvus ir imasi teisinių priemonių, kad įsitikintų, ar nėra pažeistos vaiko teisės ir jo teisėti interesai. ■

²³ Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. gruodžio 5 d. nutartis civ. byloje Nr. 2T-55/2012.

Vyngantas Malinauskas
teisėninkas

PRIGIMTINIAI IR TEISINIAI SANTUOKOS INSTITUTO ASPEKTAI

Pastarojo meto diskusijose dėl šeimos sampratos viena iš aistras keliančių temų yra santuokos ir šeimos tarpusavio ryšys. Visuomenė, politikai ir teisininkai nesutaria, ar santuoka ir šeima turi būti tapatinama¹. Ar jas sieja būtinas ryšys? Į šią diskusiją visu savo autoriteto svoriu įsitraukė ir Konstitucinis Teismas paremdamas poziciją, kad santuoka tėra vienas iš šeimos sukūrimo pagrindų². Tačiau daugelis konceptualių šio klausimo aspektų iki šiol liko išsamiau neišnagrinėta. Dažnai santuokos institutas klaidingai tapatinamas su juridiniu formalizmu valstybės įstai-gose ar religinėmis apeigomis, atliekamomis Bažnyčioje, ir priešinamas su „tikru“ šeimos gyvenimu. Šiuolaikinio šeimos kūrimo pavyzdys galėtų būti situacija, kai kartu gyvenanti pora surengia draugams vakarėlį ir praneša, kad nuo šiol juos galima laikyti šeima. Tačiau tokia „santuoka“ iš esmės mažai kuo skiriasi nuo XIII amžiaus Katalikų Bažnyčios kanonuose nustatytos tvarkos. Pavyzdžiui, popiežiaus Inokento III dekretu sakoma, kad „laisva sutuoktinių valia, o ne formalios apeigos, atliekamos kunigo bažnyčioje, yra vienintelė santuokos esmė. Todėl galiojanti ir saistanti santuoka sukuriama žodiniu sutarimu santuokinio amžiaus vyrui ir moteriai pasikeičiant prisaikos žodžiais, išstartais esamuoju laiku dviejų liudininkų akivaizdoje“³. Kai kam gal tai gali būti netikėta, tačiau tokių pačių nuostatų Katalikų Bažnyčia laikosi iki šiol, pripažindama santuokas sudarytas tokiu „neformaliu“ būdu (nors ir nurodo, kad esant galimybei turi būti tuokiamasi bažnyčioje).

Kad būtų galima prasmingai kalbėti šeimos ir santuokos ryšio klausimus, svarbu suprasti santuokos instituto funkcijas ir paskirtį. Šis klausimas savo ruožtu susijęs su santuokos instituto esminiais bruožais. Ir šiuolaikiniam šeimos kūrimui „libertarišku stiliumi“

ir XIII amžiaus santuokai būdingi tie patys esminiai bruožai: laisvai išreikšta valia sukurti šeimos santykius, tenkinimas tam tikrų privalomų kriterijų (amžius, ne daugiau nei du ir t. t.), dalyvavimas asmenų, galinčių paliudyti šeimos santykių atsiradimą. Jei pabandytume atsiriboti nuo nulemtų kultūrinių ir religinių tradicijų, teisinės sistemos ir teisinio reguliavimo modelių ir paliktume tik tai, kas sudaro pačią santuokos instituto esmę, santuoką galėtume apibrėžti kaip būdą sukurti visuomenės pripažįstamus šeimos ryšius tarp asmenų, kurie nėra susiję artimos giminystės ryšiais. Taip suprantamai santuokos esmė nėra svarbu, kokiu būdu pripažįstami ar formalizuojami santuokos ryšiai – sudarant santuoką bažnyčioje, civilinėje metrikacijoje, pas notarą, ar užregistruojant seniūnijoje. Taip pat nėra svarbu, ar šį institutą vadiname santuoka ar kitokiu pavadinimu. Tačiau santuokos institutui svarbus pats šeimos atsiradimo faktas. Veiksmas, valios pareiškimas ar juridinis faktas iš principo negali būti vadinamas santuoka, jei dėl jo neatsiranda tai, ką įprasta laikyti šeima. Taip apibūdinant santuokos esmę gali atrodyti, kad šeimą ir santuoką siejantis ryšys yra vienos krypties. Populiariai ši mintis išreiškiama pasakymu, kad santuoka negali egzistuoti be šeimos, tačiau šeima gali egzistuoti be santuokos. Bet jei kalbame apie šeimos santykių sukūrimą tarp giminystės ar kraujo ryšiais nesusijusių asmenų, neišvengiamai tenka daryti išvadą, kad tokie šeimos santykiai visuomenėje negalėtų visavertiškai funkcionuoti, jei neegzistuotų santuokos institutas ar jo ekvivalentas. Šeima visuomenėje gali normaliai funkcionuoti, jei ji yra visuomenės atpažįstama ir pripažįstama kaip šeima. Pavyzdžiui, penki kartu gyvenantys giminystės ryšiais nesusiję vyrai gali save laikyti šeima. Tačiau jie visuomenėje nefunkcionuos kaip normali šeima dėl paprastos priežasties – visuomenė jų tiesiog nelaikys normalia šeima. Visuomenės požiūriu egzistuoja tam tikros būtinos sąlygos, kurias turi atitikti giminystės bei kraujo ryšiais nesusiję asmenys, kad juos visuomenė galėtų pripažinti šeima. Nors Konstitucinis Teismas to aiškiai neįvardijo savo nutarime⁴, po jo nutarimo pasirodė konstitucinės teisės ži-

1 „Apklausa: šeimą šeima padaro vaikai, o ne santuoka // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-seima-seima-padaro-vaikai-o-ne-santuoka.d?id=54518471#ixzz2197VqF8P>.

2 „Seimas, koncepcijoje nustatęs, kad šeima laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyrai ir moteris bei jų vaikai (vaikai), ir taip susiaurinęs šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį, nesilaikė iš Konstitucijos kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratos“. LR Konstitucinis Teismas, „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos“, 2011.

3 B. Brian *State Interest and Marriage: The Theoretical Perspective* // Hofstra Law Review, Nr. 93 (2003): 95.

4 LR Konstitucinis teismas *Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos*.

novų komentari⁵ (kurių Konstitucinis Teismas vėliau nepaneigė) netiesiogiai patvirtino, kad Konstitucinis Teismas laikėsi nuostatos, jog kartu gyvenantys asmenys, kad galėtų būti laikomi šeima, vis tiek turi atitikti tam tikrus kriterijus (kurie keliama ir įprastai santuokai, pvz., monogamijos, lyčių skirtumo, amžiaus).

Taip pat kad šeima galėtų funkcionuoti visuomenėje, visuomenė turi būti informuojama apie tai, kad asmenys išreiškė valią tapti šeima, ir prisiimti su tuo susijusias pareigas. Tai gali būti padaroma įregistravus santuokos faktą arba pasitelkus liudininkus. Visuomenės informavimas apie šeimos santykių sukūrimą yra viena iš svarbiausių santuokos instituto funkcijų. Nei valstybė, nei visuomenė negali pripažinti to, ko nežino. Teiginys, kad šeima tėra privatus reikalas, toks pat nesusiipratimas, kaip ir sakyti, kad nuosavybės teisė yra tik privatus reikalas. Nuosavybės teisė gali normaliai funkcionuoti tik tuomet, jei nuosavybės teisė yra žinoma ir pripažįstama visuomenės. Tam savo ruožtu reikalingos nuosavybės įgijimą bei pripažinimą reguliuojančios normos, sudarančios atitinkamus teisės institutus. Konstitucinis Teismas nutarime „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ teigia, kad šeima „gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu“⁶. Konstitucinis Teismas nepaaiškino, kokie gali būti kiti šeimos sukūrimo pagrindai⁷. Atsižvelgiant į visuomenėje vykusią diskusiją galima numanyti, kad Konstitucinis Teismas turėjo omenyje partnerystę arba bendrą gyvenimą neregistravus santuokos⁸. Tačiau net ir pripažįstant partnerystę ar bendrą gyvenimą skirtingais nei santuoka šeimos sukūrimo pagrindais, neįmanoma išsiversti be santuokos institutui būdingų teisės (socialinių) normų. Tai yra normų, nustatančių kriterijus, kas gali sukurti šeimą, ir normų, nustatančių, kaip visuomenė yra informuojama, kad asmenys išreiškė valią sukurti šeimos santykius. Todėl vertinant funkcinę prasmę tiek partnerystę, tiek bendras gyvenimas šeimoje neregistravus santuokos tėra supaprastintos to paties santuokos instituto formos, besiremiančios iš esmės vienodomis teisės (socialinėmis) normomis. Net ir tuo atveju, kai šeima pripažįstami bendrai gyvenantys santuokos neregistravę asmenys, preziumuojama, kad jie išreiškė valią sukurti šeimos santykius (jei valios sukurti ar nesukurti šeimą būtų nepaisoma, valstybė taptų pasibaisėtina tironija). Tokiu valios sukurti šeimos santykius įrodymu bendro

gyvenimo atveju laikomi konkludentiniai veiksmai⁹. Neatsitiktinai, kas pas mus vadinama „neregistruota partneryste“, bendrosios teisės sistemos šalyse turi *common law marriage* pavadinimą. Klausimas, kurio šiame straipsnyje nenagrinėsiu, – ar tam, kad būtų garantuotos piliečių teisės laisvoje demokratiškoje visuomenėje, būtina turėti keletą šeimos santykių sukūrimo variantų? Analogiškas klausimas būtų – ar tam, kad būtų garantuotos piliečių teisės laisvoje demokratiškoje visuomenėje, būtina turėti keletą nekilnojamojo turto perleidimo sutarčių sudarymo variantų (pvz., notariškai patvirtintos sutartys, žodinės sutartys, nuosavybės teisės perleidimas konkludentiniais veiksmais)?

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad atsiskaičius santuokos teisiniam institutui savitų teisiųjų normų valstybės teisinėje sistemoje, šeima nebegalėtų visavertiškai funkcionuoti visuomenėje. Tai paaiškina, kodėl skirtingose pasaulio kultūrose ir visuomenėse (net ir neturinciose valstybės) rasime ne tik šeimą, bet ir santuokos institutą ar jo ekvivalentą. Išnykus santuokai ar jos atitikmeniui, nebeliktų ribos, skiriančios gyvenimą viename kambaryje bendrabutyje nuo gyvenimo šeimoje, arba ribos, skiriančios šeimos narius nuo likusios visuomenės. Šia prasme santuokos ir šeimos institutus sieja būtinas ryšys. Kitaip tariant, be šeimos santuokos institutas praranda prasmę. Be santuokos (ar jai ekvivalentiško instituto) šeimos institutas lieka tik tėvystės ar motinystės institutu.

Būtinio šeimos ir santuokos ryšio supratimas leidžia atskleisti santuokos instituto esminius bruožus bei vaidmenį visuomenėje. Tačiau norint suprasti savitą santuokos instituto normų turinį, reikia papildomai atsakyti į tokius klausimus: kas nustato šeimos teisiųjų santykių turinį, kodėl tiek teisinės, tiek neteisinės socialinės normos nustato tam tikrus apribojimus bei reikalavimus, būtinus, kad kartu gyvenantys asmenys būtų laikomi šeima?

Vienas iš santuokos institutui būdingų bruožų tas, kad sudarius santuoką sukuriama teisės ir pareigos, kurių vykdymas beveik negali būti užtikrinamas teisinėmis sankcijomis ar kitomis poveikio priemonėmis. Bet koks bandymas valstybei įsikišti į šeimą gyvenimą greičiau šeimos santykius sugriauna nei juos pataiso. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 3.27 straipsnio 1 dalis nustato, kad „sutuoktiniai privalo būti vienas kitam lojalūs ir vienas kitą gerbti, taip pat vienas kitą remti moraliai bei materialiai ir, atsižvelgiant į kiekvieno jų galimybes, prisidėti prie bendrų šeimos ar kito sutuoktinio poreikių tenkinimo“. Vargu ar galima šių pareigų vykdymą užtikrinti pasitelkus vals-

5 E. Samoškaitė *Teisininkai: KT apie homoseksualų šeimas nutarime nekalbėjo* // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teisininkai-kt-apie-homoseksualu-seimas-nutarime-nekalbejo.d?id=50295750>.

6 LR Konstitucinio teismo *Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos*.

7 *Ibid.*

8 Kadangi kalbama apie šeimos sukūrimą, manytina, kad turimas omenyje šeimos santykių atsiradimas tarp giminystės ryšiais nesusijusių asmenų, o ne natūralus jų kilimas iš giminystės.

9 Rimtos diskusijos vertas klausimas, ar konkludentiniai veiksmai gali atstoti žodinę valios išraišką prisiimant šeimos pareigas.

tybinės prievartos institucijas. Šios pareigos ir teisės yra labiau moralinio, nei teisinio pobūdžio. Bene vienintelė teisinė sankcija, kurią įmanoma taikyti už šių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą, yra santuokos nutraukimas su nukentėjusiai pusei palankesnėmis pasekmėmis.

Kitas santuokos ypatumas tas, kad nors sudaroma laisvu šalių sutarimu, ji nėra įprasta civilinė sutartis. Nėra įprasta sutartis todėl, kad, kitaip nei sudarant įprastą sutartį, čia nėra galimybių susitarti dėl konkrečių šeimos narių teisių ir pareigų apimties¹⁰. Todėl tiksliau yra sakyti, kad sudarant santuoką prišimamos šeimai būdingos pareigos, o ne susitariama dėl jų. Sutuoktiniai sudarydami santuoką neturi pasirinkimo prišimti ar neprisiimti šeimai būdingas esmines pareigas (pvz., lojalumą, ištikimybę, pareigą rūpintis), nes nuo to, ar asmenys prisieimė laisva valia šias pareigas, priklauso, ar bendrai gyvenančius asmenis galima vadinti šeima. Šia prasme partnerystė gali būti santuokos ekvivalentas tik tuo atveju, jei ją sudarant prisimamos visos (o ne tik dalis) šeimai būdingų teisių ir pareigų. Iš santuokos kylančioms teisėms ir pareigoms būdinga tai, ką H. L. A. Hartas vadina imunitetu valingam keitimui. Šios teisės ir pareigos negali būti keičiamos taip, kaip keičiami įstatymai. Nei Seimas, nei Konstitucinis Teismas negali sukurti naujų šeimai būdingų teisių ir pareigų. Negali jų ir panaikinti. Šeimos narius siejančioms teisėms ir pareigoms būdinga tai, kad jų laikymasis, H. L. A. Harto žodžiais, verčia bendram labui paaukoti svarbius privačius interesus. Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad nors pati santuoka yra teisinis institutas, tai, kas sukuriamą ją sudarius, labiau gali būti apibrėžiama normomis, kurios nėra pavaldžios teisėkūros procesams, bet priklauso moralės sferai.

Trečias santuokos ypatumas tas, kad kaip egzistuoja imunitetą valingam keitimui turinčios šeimos teisės ir pareigos, lygiai taip pat egzistuoja ir imunitetą valingam keitimui turinčios normos, nustatančios apribojimus sudaryti santuoką (santuoka tarp tos pačios lyties asmenų, santuokos tarp artimų giminių ar poligamija). Šie ribojimai, nors ir įtvirtinti šeimos santykius reguliuojančiuose ir reglamentuojančiuose teisės aktuose, negali būti paaiškinami vien įstatymų leidėjo valia. Tai savo ruožtu paaiškina, kodėl teismams sprendžiant klausimą, kas gali sudaryti santuoką arba kas gali būti laikomi šeima, tenka klaustis šaltiniais, kurie ne visuomet yra tai, ką įprasta laikyti teisės šaltiniais. Pavyzdžiui, JAV Kentukio valstijos apeliacinis teismas savo sprendimą byloje „Jones v. Hallahan“ grindė ne valstijos Kons-

titucija ir teisės aktais, bet enciklopedijose ir žodynuose („Websters New International Dictionary“, „The Century Dictionary“ ir „Encyclopedia“) pateikiamais santuokos apibrėžimais. Šioje byloje dvi ilgą laiką bendrai gyvenančios moterys kaip prieštaraujantį Konstitucijai skundė atsisakymą leisti joms sudaryti santuoką. Teismas nusprendė, kad kliūtis susituokti yra ne valstijos įstatymai ar pareigūno atsisakymas sutuokti, bet jų pačių negebėjimas iš principo sudaryti santuoką, pagal apibrėžimą (tai yra kaip vyro ir moters sąjungą)¹¹. LR Konstitucinis Teismas nėra išimtis. Pasisakydamas dėl šeimos sampratos nutarime „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos“, Konstitucinis Teismas taip pat remiasi šaltiniais, neįeinančiais į Konstitucijos tekstą: „Konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prišimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi“¹². Tik kitaip nei Kentukio valstijos apeliacinis teismas, LR Konstitucinis Teismas nenurodė, kokiais žodynais, enciklopedijomis ar kitais jam prieinamais šaltiniais remdamasis padarė savo išvadą.

Pastaruoju metu pasaulyje yra pakankamai atvejų, kai konstituciniai ar aukščiausieji teismai yra nusprendę, kad remiantis konstitucijose įtvirtintu lygybės principu teisę į santuoką turi ne tik skirtingų lyčių, bet ir tos pačios lyties asmenų poros. Tačiau atmetus žodynuose ir enciklopedijose pateikiamą santuokos, kaip vyro ir moters susitarimo sukurti šeimą, sampratą nepasidaro aiškiau, kokiomis teisės normomis remiantis santuoka turi būti apibojama tik dviem asmenims. Arba kodėl atsisakymas leisti tuoktis daugiau nei dviem asmenims nepažeidžia lygybės principo (kaip lygybės principą pažeidžia draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims)?

Minėtas šeimos teisių ir pareigų imunitetas valingam keitimui nurodo, kad šeimos teisės normos kyla ne iš pozityviosios, bet iš prigimtinės teisės. Todėl šioje vietoje verta keletą žodžių tarti apie prigimtinės teisės sampratą. Dažnai prigimtinė teisė painiojama su teologine teisės samprata, pagal kurią teisė aiškinama kaip Dievo duoti įstatymai, kuriems visi turi paklusti. Taip pat dažnai prigimtinė teisė tapatinama su Hobso iškelta idėja, kad žmonės iš prigimties turi teises. Tuo tarpu klasikinė arba paradigmatinė prigimtinės teisės samprata remiasi tuo, ką Tomas Akvinielis vadina pirmuoju praktinio proto principu: „Gėris turi būti

11 A. J. Hawkins, L. D. Wardle, D. O. Coolidge *Revitalizing the Institution of Marriage for the Twenty-First Century: An Agenda for Strengthening Marriage*. Greenwood Publishing Group, 2002, 111.

12 LR Konstitucinis Teismas *Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos*.

10 Vedybinė sutartis nėra išimtis. Ji negali pakeisti esminių šeimos narių teisių ir pareigų.

daromas ir jo siekiama, o blogis vengiamas.“ Gėris, kurio turi būti siekiama vadovaujantis šiuo principu, yra tai, į ką žmogų kreipia jo prigimčiai būdingi polinkiai, kurie savo ruožtu reiškiasi tam tikrais prigimčiai būdingais gebėjimais. Šeima yra vienas iš tokių gėrių. Tačiau tam, kad šis gėris taptų pasiekiamas ir būtų išlaikytas, reikalinga prisiimti tam tikras pareigas (reikalaujančias atsisakyti svarbių asmeninių interesų arba juos apriboti). Kadangi šeimos pareigos ir teisės susijusios su prigimtinio gėrio siekiu, pozityvioji teisė negali šių pareigų sukurti ar pakeisti (ji gali tik jas sankcionuoti). Tačiau jei šeimos teisės ir pareigos nėra pozityviosios teisės padarinys, tuomet galima pagrįstai kelti klausimą, ar ir kiti santuokos bruožai, tokie kaip monogamija ir santuokos sudarymo apribojimas vyro ir moters pora, taip pat yra prigimtiniai?

Prigimtinės teisės požiūriu gėris, kurio siekia prigimtis, yra ne teisių ir pareigų pasekmė, bet priešastis. Todėl atsakymas į klausimą, ar teisė sudaryti santuoka, o kartu ir šeimą, tik su skirtingos lyties asmeniu, gali būti siejama su prigimtimi, priklauso nuo to, ar egzistuoja kokie nors objektyvūs gėriai, kuriems apsaugoti ir puoselėti labiausiai padeda būtent vyro ir moters laisvu sutarimu prisiimamos šeimai būdingos teisės ir pareigos.

Į tokius objektyvius gėrius pagrįstai gali preten-

duoti prigimtinis vaiko poreikis turėti vienas kitam įsipareigojusius ir mylinčius tėvą ir motiną. Jokia kitokia bendro gyvenimo forma (dvių vyrų, dvių moterų, trijų vyrų ir pan.) negali visiškai patenkinti vaiko poreikių turėti tėvą ir motiną. Tai yra racionalus pagrindas, kodėl praktinis protas iš įvairių galimų bendro gyvenimo variantų šeimos kūrimą sieja su vyro ir moters santuoka. Bet koks įstatymų leidėjo bandymas savavališkai pripažinti kitokių bendro gyvenimo konfigūracijų teisę į santuoką, o kartu ir į šeimos statusą, keltų grėsmę prigimtiniam žmogaus gėriui. Kadangi šeima yra prigimtinis ir socialinis gėris, natūralu, kad homoseksualios orientacijos asmenys siekia, kad santuoka būtų prieinama ir jiems. Tačiau, kaip pastebi Josephas Razas, kai žmonės prašo, kad jiems būtų prieinamas santuokos gėris, kartu jie reikalauja, kad tas gėris būtų perkeistas.¹³ Gėjų santuokos ar partnerystės pripažinimas tiek pat transformuoja šeimos sampratą, kiek ją transformuotų poligamijos pripažinimas¹⁴. Todėl valstybei atsisakius pripažinti santuoką ir šeimą, kaip prigimtines institucijas, kuriamas moters ir vyro sutarimu, šeima tiesiog prarastų potencialą tenkinti pamatinius vaiko prigimtinius poreikius. ■

¹³ *Ibid.*, 113.

¹⁴ *Ibid.*

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Svečiai iš užsienio. Iš kairės: Gruzijos notarų rūmų viceprezidentė Lili Gzirišvili, rūmų valdytoja Tea Abramidzė, Ukrainos notarų rūmų prezidentė Liudmila Pavlova

„Notariatas“: įvairių kadencijų politikai Lietuvoje neaplenkia dėmesiu notarų ir kitų teisinių profesijų darbo. Dažna politikų iniciatyvų sritis – siūlymai plėsti arba siaurinti notarų profesinę kompetenciją, didinti arba mažinti atliekamų veiksmų skaičių. Lietuvos notarų rūmų prašymu Vilniaus universiteto profesorius Egidijus Kūris atliko 2008-2012 m. kadencijos Seime užregistruotos vienos įstatymų leidimo iniciatyvos analizę.

Prof. dr. (HP) Egidijus Kūris,
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros vedėjas

ATSAKYMAI Į PATEIKTUS KLAUSIMUS APIE LIETUVOS RESPUBLIKOS NOTARIATO ĮSTATYMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS ADVOKATŪROS ĮSTATYMO PATAISŲ PROJEKTUS

Jūsų prašymu atsakau į man užduotus klausimus apie Lietuvos Respublikos notariato įstatymo ir Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo pataisų projektus, parengtus ir pateiktus Seimo nario Remigijaus Žemaitaičio (atitinkamai Nr. XIP-3866 ir Nr. XIP-3865).

Bendras vertinimas

1. Siūlomų pataisų *esmė* – leidimas notarinius veiksmus atlikti ne vien notarams, bet ir į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą įrašytiems advokatom, turintiems ne mažiau kaip penkiolikos metų nepertraukiamą advokato veiklos stažą ir per pastaruosius penkerius metus nebaustus drausmine tvarka. Tokie advokatai būtų įrašyti į atskirą Lietuvos advokatų, turinčių teisę atlikti notarinius veiksmus, sąrašą. Jie notarinius veiksmus atliktų remdamiesi Lietuvos Respublikos notariato įstatymu.

Siūlymai motyvuojami tuo, kad esą „Lietuvos Respublikai atgavus nepriklausomybę bei gerėjant tiek pačios valstybės, tiek jos gyventojų ekonominei padėčiai, yra padidėjęs notarų paslaugų poreikis“. Tuo tarpu notarai yra monopolizavę notarinių paslaugų teikimą. Notarų Lietuvoje yra nedaug – tik 207. Įstatymų pataisų projektų teikėjo manymu, tokio notarų skaičiaus „sparčiai ekonomiškai besivystančioje

valstybėje“ nepakanka, nes stabdoma ekonominė apyvarta bei „tam tikrų veiksmų“ atlikimas. Todėl siūloma nustatyti, kad notarinius veiksmus galėtų atlikti ir advokatai, atitinkantys nurodytus kriterijus.

2. Iškart pabrėžtina, kad pateiktieji Notariato ir Advokatūros įstatymų projektai bei juos lydintys dokumentai, ypač projektų aiškinamasis raštas (žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_c_1?p_id=411722), turi tą ydą, kuria, deja, pasižymi dauguma teisėkūros iniciatyvų Lietuvoje ir kuriai nė nemėginama užkirsti kelio. SWOT (liet. SSGG) vertinimas neatliktas. Teisinės politikos analizės aspektu toks projektas yra, švelniai tariant, labai kritikuotinas. Aiškinamajame rašte pateikta nuoroda į „Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atgavimą“ (įstatymų pataisų projektų teikėjui turbūt žinoma, kad tai įvyko prieš 22 metus) yra iš politinių klišių srities, o nuoroda apie „valstybės ir jos gyventojų ekonominės padėties gerėjimą“ tėra propagandinis užkalbėjimas, kuris galėtų įtikinti nebent tokį žmogų, kuris neskaito laikraščių, nežiūri televizijos, nesinaudoja internetu, pats nedalyvauja darbo rinkoje ir neturi pažįstamų darbo rinkos dalyvių arba su jais nebendrauja, turi neišsėmiamą banko sąskaitą ir nesidomi, kiek moka už prekes ir paslaugas, kitaip tariant, nieko nežino apie Lietuvą ir pasaulį ištikusią ekonominę krizę.

Be rimtų skaičiavimų teigti, esą dabartinio notarų skaičiaus nepakanka (tiesiog pareikšti, esą nepakanka – ir taškas), negalima. Tai nėra savaime akivaizdus faktas. Bet jokių skaičiavimų, juo labiau pagrįstų – kokia nors solidžia metodika, pareiškėjas neatliko. Valsitybėse, kuriose teisėkūra grindžiama ne lozungais, o *realios situacijos analize* ir į kurias Lietuvos įstatymų leidėjas, matyt, turėtų orientuotis (Vokietijoje, Prancūzijoje, Šiaurės šalyse, Jungtinėje Karalystėje ir kt.), bet atkliausiai nesiorientuoja, toks „pagrindimas“, koks pateiktas Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisų projektų aiškinamajame rašte, keliautų į archyvą ir niekada nebūtų iš jo ištrauktas. Vargu ar įmanoma atsikratyti įspūdžio, kad šie projektai atsirado atstovaujant partikuliarų (Lietuvos advokatūros ar tam tikros jos dalies) interesą įsiskverbti į notarinių paslaugų „rinką“ (apie tai, kad ši „rinka“ nėra rinka tikraja šio žodžio prasme, žr. #8 *infra*). Teisinei akademinėi bendruomenei žinoma, kad pasiūlytas įstatymų pataisas (ar jų „idėją“) ketinama palaikyti tam tikromis advokatų remiamomis „akademinėmis iniciatyvomis“; jei tai būtų daroma, lobistinis pasiūlytų pataisų pobūdis turbūt niekam ne(be)keltų jokių abejonių.

3. Projektų aiškinamojo rašto formuluotės, deja, tipiškose daugumai Lietuvos įstatymų leidybos iniciatyvų, liudija visišką požiūrio į esą sprendžiamą problemą *paviršutiniškumą* ir *neatsakingumą*. Štai citatos: „Teikiamų įstatymų projektų priėmimas nesudaro jokių prielaidų neigiamoms pasekmėms kilti“; „Neigiamos įtakos kriminogeninei situacijai ir korupcijai priimtas projektas neturės“; „Tiesioginės įtakos verslo sąlygoms ir jo plėtrai parengti įstatymų projektai neturės, tačiau užtikrins, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių subjektams (fiziniais ir / ar juridiniais asmenimis) Lietuvos advokatų teikiama teisinė pagalba taps prieinamesnė, kvalifikuotesnė bei pigesnė (tiek laiko, tiek ir finansinių išlaidų požiūriu)“; „Priėmus teikiamus įstatymo projektus kitų įstatymų keisti nereikės“. Tai yra įsisenėję kanceliariniai štamapai, funkcijos, kuriose nėra jokio turinio, geriausiai atveju – *wishful thinking*, kai norimas dalykas pateikiamas kaip esamas. Kaip įstatymų pataisų projektų teikėjas gali teigti, kad nebus sudaryta prielaidų neigiamiems padariniams kilti, jei jis neatliko SWOT vertinimo?! Bet kuris politikos mokslų pirmakursis žino, kad *tam tikrus* neigiamus padarinius *neišvengiamai* sukelia *kiekviena* legislatyvinė inovacija, todėl turi būti numatyta, kaip tie padariniai bus neutralizuoti ar bent sumažinti. Tai yra politikos analizės abėcėlė, kurios nemokama ir nenorima mokyti Lietuvos Respublikos Seime.

Beje, paskutinėje citatoje – „Priėmus teikiamus įstatymo projektus kitų įstatymų keisti nereikės“ – teigiama akivaizdi netiesa. Reikės! Bandant sumažinti projektų, jei jie būtų priimti, daromą žalą reikėtų

iš esmės pertvarkyti daug Notariato ir Advokatūros įstatymų nuostatų (plg. atsakymus į klausimus *infra*). Bet jei siekiama tik sudaryti prielaidas advokatams įsiskverbti į notarinių veiksmų „rinką“, kad ir kokius padarinius tai sukeltų būsimiems klientams, tada, žinoma, „nereikės“.

4. Ne mažiau neįtikina užsienio pavyzdžiai, kuriais projektų aiškinamajame rašte remiasi įstatymų pataisų projektų teikėjas. Jis rašo: „Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, yra tikslinga atsižvelgti ir į Europos Sąjungos valstybių narių praktiką šioje srityje. Daugelyje Europos Sąjungos valstybių teisė atlikti tam tikrus notarinius veiksmus yra suteikiama ir advokatams. Dėl to, Lietuvos advokatams teikiant paslaugas užsienio šalių subjektams, neretai yra sulaukiama nusistebėjimo, kad jiems gauti teisinės paslaugas nepakanka tik advokato, bet yra būtinos ir notaro paslaugos, kas didina klientų išlaidas. Nekilnojamojo turto sandorius advokatai gali tvirtinti Airijoje, Čekijoje, Danijoje, Islandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Kipre, Lichtenšteine, Norvegijoje, Slovakijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Vengrijoje. Testamentus advokatai gali tvirtinti Airijoje, Austrijoje, Danijoje, Islandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Kipre, Lichtenšteine, Norvegijoje, Slovakijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Vokietijoje.“

Komentuojant šiuos teiginius pasakytina:

4.1. Išvardytose ES šalyse (tiesa, nei Islandija, nei Lichtenšteinas, nei Norvegija nėra ES valstybės narės, kaip, atrodo, klaidingai mano teikėjas) atitinkamų santykių reguliavimas yra labai nevienodas; jis skiriasi net atskirose Vokietijos žemėse – vienose *Länder* (mažumoje) advokato ir notaro veiklą derinti leidžiama, kitose (daugumoje) – draudžiama.

4.2. Teikėjas nutyli tai, kad tais atvejais, kai advokatai leidžiama atlikti *tam tikrus* notarinius veiksmus, tas leidimas yra atitinkamos šalies teisės istorinės raidos rezultatas. Lietuvoje notaro ir advokato profesijos (ir funkcijos!) buvo atskirtos ir iki Lietuvos valstybės sukūrimo 1918 m., ir iki 1940 m. sovietų okupacijos, ir per visą okupacijos laikotarpį, ir visą laiką po to, kai buvo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Autentišką Lietuvos teisės tradicijų – juolab pasiteisinusių ir išlaikusių „laiko egzaminą“! – griovimas anaipol nėra vertybė.

4.3. Kad ir kaip teikėjas manipuluotų užsienio pavyzdžiais (o jais jis būtent *manipuliuoja!*), vis tiek akivaizdu, kad daugumoje ES valstybių narių notaro ir advokato profesijos yra atskirtos, o kai kuriose iš šalių, kur advokatams leidžiama atlikti *tam tikrus* notarinius veiksmus, jų atlikimas neretai susaistytas tam tikrų sąlygų arba kitaip apribotas.

4.4. Kas čia per argumentas: „Lietuvos advokatams <...> neretai sulaukiama nusistebėjimo“?! Jei vienas kitas užsienietis pareiškia „nusistebėjimą“ Lietuvos

advokatui, tai jų problema, į kurią Lietuvos Respublikos Seimas neturėtų reaguoti, kaip ir Jungtinės Karalystės Parlamentas arba Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresas neprivalo reaguoti į mūsų „nusistebėjimą“, kad Jungtinėje Karalystėje arba Jungtinėse Amerikos Valstijose tapti notaru galima ir neturint teisinio išsilavinimo. Tačiau teikėjo argumentas „Lietuvos advokatams <...> neretai sulaukiama nusistebėjimo“ šiek tiek atskleidžia, koks ir kieno partikuliarus interesus slepiasi už šio Seimo nario inicijuotų įstatymų pataisų. Esu įsitikinęs, kad tas partikuliarus interesus prieštarauja viešajam.

4.5. Teikėjas visiškai nutyli tai, kad kai kuriose iš jo nurodytų valstybių labai rimtai prieštaraujama tų šalių teisėje įtvirtintam notaro ir advokato įgaliojimų „suliejimui“, be kita ko, siūloma pakeisti teisinį reguliavimą ir neleisti advokatams atlikti notarinius veiksmus, t. y. priartinti jų teisinį reguliavimą prie tos lotyniškojo notariato atmainos, kuri įtvirtinta Lietuvos Respublikos teisėje ir kuri dominuoja Vakarų teisės tradicijoje.

5. Įstatymų pataisų projektų teikėjas aiškinamajame rašte rašo: „Teisės atlikti tam tikrus notarinius veiksmus advokatams nėra naujovė Lietuvos teisės sistemoje, nes advokatų veiklą reglamentuojantys teisės aktai (LR advokatūros įstatymas, LR CPK) suteikia advokatams teisę tvirtinti dokumentų nuorašus. Taigi minėtais aktais advokatams suteikta teisė atlikti vieną iš notarinių veiksmų.“

Išėina, kad jei (ribotai) leidžiamas vienas veiksmas, tai turi būti leidžiami ir visi kiti (ar dauguma jų)?! Pagal tokią logiką verslo subjektas (ne bet kuris, bet tas, kuriam pavyko įtikinti įstatymų leidėją, kad jį „palaikytų“), turintis licenciją verstis vienos rūšies licencijuojama veikla, turėtų automatiškai gauti licenciją verstis ir visų kitų (ar daugumos) rūšių licencijuojama veikla.

Be to, teikėjas akivaizdžiai *blefuoja* (matyt, tikėdamasis, kad kiti neskaitys, kas iš tikrųjų nustatyta jo nurodytuose įstatymuose). Antai pagal Advokatūros įstatymo 44 straipsnio 5 punktą advokatas turi teisę tvirtinti *ne bet kokių dokumentų, o tik bylai nagrinėti teisme reikalingų rašytinių įrodymų nuorašus*, o Civilinio proceso kodekse *išvis nėra jokių nuostatų, kurias būtų galima interpretuoti kaip išplečiančias šių advokato „teisę“*.

Tačiau net ir tokius advokato patvirtintus nuorašus (pasak teikėjo, „dokumentų“, o pagal Advokatūros įstatymą – „įrodymų“) teismas vertina ir gali nepripažinti įrodymais (tai savaime suprantama, nes advokatas atstovauja vienai bylos šaliai prieš kitą šalį), tuo tarpu notarų patvirtintų dokumentų nuorašų įrodomoji galia *prima facie* laikoma *nekvestionuojama*.

6. Net jei darytume prielaidą, kad notarų Lietuvoje

nepakanka (tokia prielaida nėra savaime atmetama kaip neteisinga, tik pareiškėjas nepasivargino ją kaip nors pagrįsti), ji anaipol *neskatina daryti išvados, kad patikėti atlikti notarinius veiksmus reikia ir advokatams*. Vienintelė metodologiškai pagrįsta išvada, kurią galima būtų padaryti iš tokios prielaidos (jei ją patvirtintų solidūs argumentai) galėtų būti ta, kad galbūt reikia padidinti notarų skaičių (bet nebūtinai, nes tą patį rezultatą įmanoma pasiekti kitaip reglamentuojant notarinių veiksmų atlikimo pagrindus ir / arba tvarką ir t. t.). Tik tiek.

Tačiau teisinės prielaidas tokiam notarų skaičiaus padidinimui, jei jo prireiktų, sudarytų Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodikos peržiūrėjimas. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą (kurio atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai kai kurie teisininkai kvestionuoja) Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodiką tvirtina teisingumo ministras. Jos koregavimo iniciatyva (tol, kol nepakeista atitinkama Notariato įstatymo nuostata) nėra priskirta Seimo narių kompetencijai.

7. Minėto įstatymų pataisų projektų teikėjo argumentu, kad notarų paslaugų poreikio padidėjimą lemia „tiek pačios valstybės, tiek jos gyventojų ekonominės padėties gerėjimas“ negalima vertinti bent kiek rimtai. Pagal tokią logiką išeitų, kad kuo labiau gerėja šalies ir jos gyventojų ekonominė padėtis, tuo daugiau reikia notarų. Kur riba? Ji turėtų būti.

Manyti, kad tą ribą gali nubrėžti rinka, nepagrįsta. Reikalas tas, kad notaro profesija yra tokia valstybės kontroliuojama profesija, kuria besiverčiantis asmuo – notaras – iš esmės yra *viešųjų funkcijų vykdytojas, viešosios valdžios patikėtinis ar atstovas*. Notaras vykdo *ypatingas valstybės deleguotas funkcijas*, be kita ko, užtikrina civilinės apyvartos teisėtumą.

Šiuo atžvilgiu *esama daug panašumų tarp notarų ir valstybės tarnautojų; inter alia*: notaro veikla yra prevencinio pobūdžio užtikrinant teisės apsaugą; valstybė riboja notarų profesinę veiklą; valstybė riboja notaro atlyginimą; valstybė vykdo notarų veiklos priežiūrą. (Plačiau žr. E. KÜRIS (sud. ir moksl. red.). Lietuvos teisinės institucijos. Vilnius. 2011, 26 skyrius). Ypač pabrėžtina tai, kad daugumoje lotyniškojo notariato valstybių vertinimas notaro profesija nesuderinamas su buvimu advokatu. Notarinių paslaugų „rinka“ tik su didelėmis išlygomis gali būti vadinama rinka, nes viešųjų paslaugų teikimas nėra rinkos institutas. Už notarų teikiamų paslaugų kokybę plačiąja prasme atsakinga valstybė. Tuo tarpu advokato paslaugų teikimas (nepaisant tam tikrų valstybės nustatytų ribojimų) kur kas labiau priartėja prie rinkos santykių (žr. *Ibid.*, 27 skyrius).

8. Yra *esminė skirtis tarp notaro ir advokato profesii-*

jų. Notaras veikia visų notariniu veiksmu tvirtinamo sandorio, dokumento etc. šalių interesais, maža to, iš jo reikalaujama ypatingo dėmesio palaikant silpnosios šalies interesus. Notaras privalo būti nepriklausomas ne tik nuo valstybės, bet ir nuo klientų. Tarp jo ir kliento *nesusidaro sutartiniai santykiai*. Jis turi būti visų sandorio šalių teisinio saugumo garantas. Valstybė yra įpareigojusi notarą atskleisti tikrąją notarinio veiksmo dalyvių valią, išaiškinti jiems atliekamo veiksmo teisinius padarinius ir kitaip padėti dalyvauti civilinėje apyvartoje, tačiau notaras *negali teikti pirmenybės kuriam nors notariniu veiksmu tvirtinamo sandorio, dokumento etc. dalyviui* tuo atžvilgiu, kad palaikytų jį prieš kitą ar kitus to veiksmo dalyvius. Visa tai nebūdinga advokato veiklai. Be to, kaip minėta, net teismas *prima facie* nekvestionuoja notarų atliktų notarinių veiksmy įrodomosios galios, tuo tarpu advokato pateiktus įrodymus tiria ir vertina.

9. Iš esmės skiriasi ir Lietuvos notariato bei Lietuvos advokatūros formavimo tvarkos. Skiriasi notarų ir advokatų veiklos priežiūra ir atsakomybė. Skiriasi notarų ir advokatų veiklos teritorija, trukmė ir pasibaigimo pagrindai. Skiriasi notarų ir advokatų savivaldos mechanizmai. Skiriasi jų profesionalumo ir profesinės etikos standartai. Kai kurie institutai, susiję su notaro profesijos prigimtimi, išvis neturi analogų advokatūros santykiuose (pvz., notaro perkėlimas).

10. *Būtent fundamentalios notarų ir advokatų profesijų skirties ignoravimas ir yra didžiausia pasiūlytų įstatymų pataisų projektų yda*. Būtent dėl to šie projektai yra *destruktyvūs*. Jais kėsiniama į tai, kas Lietuvoje buvo per du dešimtmečius sukurta pozityvaus reglamentuojant notarinių paslaugų teikimo santykius ir kuriant lotyniškojo notariato sistemą. Jei siūlomi pataisų projektai būtų priimti, gautas rezultatas negalėtų būti kitoks nei *apgailėtinas*. *Sumažėtų teisinio saugumo*, nes civilinės apyvartos teisėtumo užtikrinimas taptų *nepatikimas*: jis negali būti patikimas, jei tai daro *šalies* (vadinasi, *vienos šalies!*) atstovas – advokatas! Būtų paskatinta (kol kas labai ribota) konkurencija notarinių paslaugų „rinkoje“, tačiau *a priori* neabejotina, kad ta konkurencija būtų *iškreipta*, ji būtų sveikos konkurencijos antipodas, nes notari ir advokatai konkuruotų *visiškai skirtingomis sąlygomis*.

11. Įstatymų pataisų projektų teikėjas pažymi (projektų aiškinamajame rašte), kad šiuo metu į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą įrašyta apie 1300 advokatų. Iš tikrųjų advokatų Lietuvoje yra beveik 2000. Jei advokatams reikia naujų veiklos sričių, galbūt vertėtų pagalvoti apie priemones, kurios padėtų išvengti itin spartaus advokatų skaičiaus augimo, pvz., apie tam tikrų reikalavimų, kurie neleistų asmenims taip lengvai tapti advokatais, kaip iki šiol, nustatymą. Teikėjui turbūt žinoma, kad 2004–2005 m.

Lietuvos advokatūra, kurioje tuo metu buvo tik keli šimtai advokatų, pasipildė daugiau nei tūkstančiu narių (!), iš kurių (būsiu atviras) kai kurie pagal savo dalykines ir kitas savybes apskritai neturėtų tapti advokatais. Taip atsitiko dėl nenusisėkusios, žalingos (bet sėkmingai įgyvendintos) įstatymų leidėjo iniciatyvos visiškai supaprastinti asmens tapimą advokatu, kurios ydingumas buvo netrukus suprastas – tačiau jau *post factum* (žr. *Ibid.*, p. 584–585; cituojama atsakyme į 3 klausimą *infra*). Neabejoju, kad jei siūlomos įstatymų pataisos būtų priimtos, jų ydingumas taip pat išryškėtų labai greitai.

Beje, viena siūloma Advokatūros įstatymo novela (dėl advokatų padėjų praktikos trukmės pailginimo) gali būti vertinama ir kaip tokia, kuria siekiama sumažinti konkurenciją tarp jau advokato praktika besiverčiančių asmenų. (Dėl šio dalyko man nebuvo užduota klausimų, todėl toliau jis nebus aptariamasis.)

12. Galiausiai paminėtina tai, kad Lietuvos advokatūros sistemos ir veiklos reglamentavimas šiuo metu yra *visiškai sujauktas*. Jis ydingas net tuo aspektu, kad per aštuonerius metus, praėjusius nuo paskutinės redakcijos Advokatūros įstatymo įsigaliojimo, Lietuvos advokatūra nepanorėjo ar nesugebėjo parengti tokių jos veikimą reglamentuojančių aktų, kurie atitiktų galiojantį Advokatūros įstatymą ir Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą (žr. *Ibid.*, p. 579–580). Jei įstatymų pataisų projektų teikėjas, taip pat *patys* Lietuvos advokatai, kurių partikuliarų interesą, prieštaraujantį viešajam interesui, išreiškia pasiūlytosios įstatymų pataisos, yra tikrai suinteresuoti (pa)gerinti teisinių paslaugų teikimo santykių įstatyminių ir poįstatyminių reguliavimą, jiems galima būtų patarti savo pastangas nukreipti ta linkme, kad Lietuvos advokatūra pagaliau taptų *tokia asociacija, kuri atitiktų Advokatūros įstatymo ir Civilinio kodekso reikalavimus*.

Toliau pateikiami atsakymai į konkrečius man užduotus klausimus (klausimų kalba netaisyta).

1 klausimas

Advokato instituto esmė yra atstovavimas klientams, konsultavimas teisės klausimais bei jų interesų gynimas (teisme, kitose institucijose, įstaigose bei organizacijose ir pan.). Tarp advokato ir jo kliento susiklosto fiduciariniai (pasitikėjimo) santykiai. Šiems santykiams būdingas lojalumas, šalių tarpusavio pasitikėjimas ir pagarba interesams. Advokatą skiria advokatūra. Tuo tarpu notaras privalo būti bešališkas klientų atžvilgiu. Pagal Notariato įstatymo 1, 2 str. notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, kuriam suteikiama teisė juridiskai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinanti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą,

ir užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Pagal Notarų garbės (etikos) kodekso 6 str. notaras visada korektiškas kliento atžvilgiu ir bešališkas jo patarėjas.

Ar advokatas, tarp kurio ir kliento susiklosto fiduciariniai (pasitikėjimo) santykiai, galėtų atlikti notarinius veiksmus, kurie turi būti atliekami bešališkai klientų atžvilgiu, ar siūlomi projektai neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Neabejotinai negalėtų. Advokatas *per definitionem* yra šalies atstovas. Jei jis būtų nešališkas visų šalių atžvilgiu, jis būtų ne advokatas. Paminėtina, kad, kaip savo 2011 m. vasario 14 d. nutarime yra konstatavęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, „advokatoms už teikiamas teisinės paslaugas apmoka klientai, o asmenims, dirbantiems valstybės ar savivaldybių institucijose, už tarnybą valstybei atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto“; kaip minėta (#7 *supra*), esama daug panašumų tarp notarų ir valstybės tarnautojų, nes notaras yra viešųjų funkcijų vykdytojas, viešosios valdžios patikėtinis ar atstovas, jis vykdo ypatingas valstybės deleguotas funkcijas. Paminėtina ir tai, kad, pasak Konstitucinio Teismo, „notaro profesija yra valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų – fizinį ir juridinių asmenų subjektyvų teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo – vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys, o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė kontroliuoja, kaip jos vykdomos“ (Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimas).

Pabrėžtina, kad nustatyti reikalavimą advokatai būti nešališkam pateiktuose įstatymų pataisų projektuose *nė nesūdoma!* Taigi norima gauti nieko neatsisakant!

Tačiau net jei įstatymuose būtų nustatytas formalus reikalavimas advokatai būti nešališkam, tai ne išspręstą problemą, o sukurtą kitą, nes reikštų, jog reikalaujama, kad advokatas taptų savo priešybe, t. y. iš advokato reikalaujama to, kas – atsižvelgiant į visuminį advokatūros ir notariato santykių reguliavimą ir Lietuvos teisės tradiciją – iš principo yra neįmanoma *ar bent nėra įmanoma visais atvejais*. Toks teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas pažeisti mažiausiai vieno iš tokio „advokato-notaro“ klientų (sandorio šalių ar kt.) interesus, kartu – ir iš Konstitucijos kylantį teisinio saugumo reikalavimą.

Šiuo atžvilgiu pasiūlytos Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos laikytinos prieštaraujančiomis konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės

valstybės principams, taip pat oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintai notaro ir advokato profesijų prigimties ir paskirties sampratai.

2 klausimas

Notariato įstatymo 2 str. 1 d. nustato, kad notaras yra valstybės įgaliotas asmuo. Pagal Notariato įstatymo 2 str. 2 d. notarus skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos teisingumo ministras.

Tuo tarpu advokatui taikomas advokato veiklos laisvės ir nepriklausomumo principas (Advokatūros įstatymo 5 str. 1 p.), advokatas nėra valstybės įgaliotas asmuo. Pagal Advokatūros įstatymo 10 str. 2 d. sprendimą dėl pareiškėjo pripažinimo advokatu priima Lietuvos advokatūra. Pagal Advokatūros įstatymo 18 str. 1 d. į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą įrašoma Lietuvos advokatūros sprendimu.

Ar advokatas, kuris nėra valstybės įgaliotas asmuo ir nėra skiriamas teisingumo ministro, galėtų atlikti notarinius veiksmus, kurie pagal savo esmę turi būti atliekami valstybės įgalioto asmens. Ar tai neprieštarauja Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Tai, kad advokatui, kuris pagal įstatymus nėra valstybės įgaliotas asmuo ir nėra skiriamas vykdomosios valdžios pareigūno – teisingumo ministro, siūloma suteikti įgaliojimus atlikti notarinius veiksmus, visiškai pakeistų advokato profesijos prigimtį ir paskirtį (žr. atsakymą į 1 klausimą). Tai sudarytų prielaidas pažeisti mažiausiai vieno iš tokio „advokato-notaro“ klientų (sandorio šalių ar kt.) interesus, kartu – ir iš Konstitucijos kylantį teisinio saugumo reikalavimą.

Todėl pasiūlytos Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos laikytinos prieštaraujančiomis konstituciniam asmenų lygiateisiškumo principui, eventualiai – ir konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintoms notaro ir advokato profesijų prigimties ir paskirties sampratai ir šiuo aspektu.

3 klausimas

Pagal Advokatūros įstatymo 7 str. 1 d. 2 p. asmuo gali tapti advokatu, jeigu jis turi teisės bakalauro arba teisės magistro, arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą).

Tuo tarpu pagal Notariato įstatymo 3 str. 2 d. 2 p. notaru gali būti fizinis asmuo, jeigu jis turi aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą. T. y. norint būti notaru, priešingai nei advokatu, nepakanka turėti tik teisės bakalauro laipsnį, o yra reikalingi teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikaciniai laips-

niai arba vientisosios teisės krypties studijos.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2008 m. vasario 20 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai“ nagrinėjo, ar Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu patvirtintų Kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, kuriuose nenumatyta, kad asmenys, norintys įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas ir neturintys vienpakopio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo, turi būti įgiję ir teisės bakalauro, ir teisės magistro kvalifikacinį laipsnį, atitikties Teismų įstatymo ir Teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo nuostatomis. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad atsižvelgiant į teisėjo profesijos svarbą teisinėje valstybėje (inter alia į tai, kad, kaip minėta, sprendžiant bylas (teisinius ginčus), kuriose šalims paprastai (o sudėtingose bylose – beveik visada) atstovauja profesionalūs teisininkai, paskutinis žodis visuomet priklauso teisėjui, – teisėjų veikla nubrėžia gaires visai teisininko profesijai ir teiseinei praktikai šalyje) konstatuotina, kad asmeniui, pretenduojančiam į teisėjo pareigas, nepakanka vien Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytų pagrindinių – pirmosios pakopos teisės krypties studijų, skirtų tik teoriniams profesijos pagrindams perteikti ir savarankiskam darbui būtiniams profesiniams įgūdžiams suformuoti; iš Konstitucijos reikantis aukštos teisėjo profesinės kvalifikacijos kėlavimas suponuoja tai, kad teisėjais tapti siekiantys asmenys turi būti įgiję tokį aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kurį gali užtikrinti tik Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytos dvipakopės nuoseklios teisės krypties universitetinės studijos (t. y. teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikaciniai laipsniai) arba vientisosios teisės krypties studijos, kai tęstinumu susiejamos pirmosios ir antrosios pakopų universitetinės studijos.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę

advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokatu gali tapti teisės bakalauro laipsnį turintis asmuo, o notaru negali būti asmuo, turintis teisės bakalauro laipsnį (bei atsižvelgiant į 2008 m. vasario 20 d. Konstitucinio Teismo nutarimą), neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Esama pakankamo pagrindo teigti, kad pasiūlytos Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos, jei jų projektai būtų priimti, sudarytų prielaidas pažeisti konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principus ir šiuo aspektu – atsižvelgiant į tai, kad įstatymuose nustatyti nevienodi profesinio išsilavinimo standartai notarams ir advokatams.

Kartu pažymėtina, kad pripažinimo advokatu praktika yra pažangesnė nei modelis, įtvirtintas Advokatūros įstatyme. Tačiau nežinia, ar ta praktika nebūtų pripažinta pernelyg ribojančia *tokio* teismo, kuris itin paisytų įstatymo raidės ir būtų linkęs jai pakauti teisinių institutų esmę.

Šiame kontekste pateikiu savo gana ilgą komentarą iš jau minėtos (mano sudarytos ir redaguotos) knygos „Lietuvos teisinės institucijos“ (p. 583–585):

Šiaip jau Vakarų teisės tradicijos šalyse tradiciškai laikoma, kad teisės studijos yra ypatingos tuo atžvilgiu, jog norint eiti tam tikras teises pareigas (teisėjo, prokuroro, advokato, notaro, antstolio), būtinas ne dalinis, bet visavertis, *baigtinis* teisinis išsilavinimas. Šiuo atžvilgiu teisinis išsilavinimas prilygintinas, pavyzdžiui, mediko išsilavinimui: praktikuoti gali tik visavertį medicininį išsilavinimą įgijęs medicinas – gydytojas, o ne „beveik gydytojas“. Todėl Advokatūros įstatymo 7 straipsnio nuostata, kad norint būti pripažintam advokatu reikia turėti „teisės bakalauro arba teisės magistro, arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį“, yra *kritikuotina*. Ką reiškia „teisės bakalauro arba teisės magistro“? Ji reiškia, kad norint būti advokatu pakanka turėti vien teisės bakalauro arba vien teisės magistro laipsnį. Galbūt ši nuostata sietina su galimybe verstis advokato praktika užsienio valstybių, kurių aukštųjų teisės studijų modelis skiriasi nuo lietuviškojo, piliečiams? Deja, tai tik geranoriška prielaida. Juk ši nuostata suformuluota taip, kad remiantis ja verstis advokato praktika gali pretenduoti ir asmenys, Lietuvos aukštojoje mokykloje įgiję vien teisės bakalauro arba vien teisės magistro laipsnį. Tai negali nešokiruoti. Juk Konstitucija įpareigoja valstybę užtikrinti asmens teisę į gynybą, kuri apima ir teisę turėti advokatą. Vadinasi, tai teisei užtikrinti turi būti nustatomi ne bet kokie, o *aukščiausi* standartai, neišskiriant nė advokatų profesinės kvalifikacijos standartų, siejamų su įgytu išsilavinimu. Čia paminėtina, kad kai kurie Lietuvos universitetai teikia *teisės ma-*

gistro laipsnį ne teisės, bet kitos krypties bakalauro laipsnį turintiems asmenims, baigusiems tris semestrus trunkančias magistro studijas pagal itin siaurą specializuotą programą, pavyzdžiui, jūrų teisės arba bioteisės. Akademiniu žargonu tariant, tokios studijos yra ne gilinamosios, bet plečiamosios. Sunku atsikratyti įspūdžio, kad tokiu perdėm negriežtu Advokatūros įstatymo 7 straipsnyje nustatytu teisiniu reguliavimu (kuris šitaip sušvelnėjo jau įstatymo projekto svarstymo Seime metu) norėta (kažkam?) palengvinti sąlygas tapti advokatais, bet toliau šios „šamokso teorijos“ čia neplėtosime. Kita vertus, Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarime plačiai išaiškinta, *kokios* teisės studijos laikytinos visavertėmis (taigi tokiomis, kurias baigęs asmuo gali tikėtis dirbti tam tikrą teisinį darbą) – kokie dalykai ir kokia apimtimi turi būti studijuojami, o jų žinios įvertinamos. Minėtos plečiamosios teisės magistratūros studijų programos tikrai negalėtų būti laikomos tokių *visaverčių* teisės studijų programomis. Tuo išaiškinimu šiandien vadovaujasi ir Advokatų taryba: „vien teisės bakalaurai“ arba „vien teisės magistrai“ nepraslysta per įstatymo sukurtą landą ir netampa advokatais *faktiškai vien dėl Advokatų tarybos reiklumo*. Be to, tas Konstitucinio Teismo nutarimas buvo priimtas 2008 m., o Advokatūros įstatymas – gerokai anksčiau, 2004 m. O jei tos konstitucinės justicijos bylos (kurioje, beje, nagrinėtas asmenų, siekiančių tapti ne advokatais, o teisėjais, tinkamo išsilavinimo klausimas) niekas nebūtų inicijavęs?! Taigi ką iš tikrųjų *norėjo* nustatyti įstatymų leidėjas 2004 m.? Ir kodėl? Paminėtina ir tai, kad Apeliacinis teismas yra išaiškinęs, jog pagal Advokatūros įstatymą asmeniui, norinčiam tapti *advokato padėjėju*, pakanka būti baigusiam teisės krypties *bakalauro* studijas (2009 m. gruodžio 21 d. nutartis byloje Nr. 2A-683/2009). Bet šis išaiškinimas tikrai neleidžia teigti, kad teisės bakalaurams, neįgijusiems teisės magistro laipsnio (kaip ir teisės magistrams, prieš tai neįgijusiems teisės bakalauro laipsnio), leistina tapti ir *advokatais*, kuriems neabejotinai turi būti keliami aukštesni reikalavimai nei advokatų padėjėjams. Priešingai, galima paklausti, kodėl tokią poziciją užėmusiam Apeliaciniam teismui nekilo abejonių dėl *tos* advokatų padėjėjams skirtos nuostatos atitikties Konstitucijai, ypač atsižvelgiant į Advokatūros įstatyme nustatytus gana nemenkus advokato padėjėjo įgaliojimus <...>? Vis dėlto dabartinis teisinis reguliavimas nėra pats ydingiausias, kokį kada nors yra nustatęs Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas. Antai 2004 m. Advokatūros įstatyme, išdėstyta pirmine redakcija, reikalavimai (taip pat ir teisinio išsilavinimo) buvo sumažinti taip, kad tapti advokatu buvo pasidarę labai lengva: tereikėjo dvejų metų teisinio darbo stažo ir išlaikyti

kvalifikacinio egzamino, o *jei teisinio darbo stažas penkeri metai, tai net kvalifikacinio egzamino nereikėjo laikyti – niekam!* Nereikėjo ir teisės bakalauro laipsnio – kaip minėta, pakako teisės magistro. O dar žinant, *kokį* teisinių pareigybių sąrašą yra nustačiusi Vyriausybė <...>, galima konstatuoti, kad barjerai tapti advokatu buvo nuleisti tiek, kad žemiau lyg ir nebuvo kur. Pasinaudojus tokiu teisiniu reguliavimu vien 2004–2005 m. advokatūra (kurioje tada tebuvo keli šimtai advokatų) pasipildė daugiau nei tūkstančiu žmonių (šiuo metu advokatų yra mažiau nei 2000)! Visuotinai pripažįstama, kad toks nekontroliuojamas naujų advokatų antplūdis labai pakenkė advokatūros kokybei ir prestižui. Gana greitai, 2005 m., Advokatūros įstatymas buvo pataisytas: reikalavimai būti pripažintam advokatu buvo sugriežtinti, *inter alia* vėl buvo įvestas kvalifikacinis egzaminas pretendentes. Beje, Vyriausybė tada pasiūlė nustatyti advokatus griežtesnį teisinio išsilavinimo reikalavimą: jos parengtame ir Seimui pateiktame Advokatūros įstatymo pataisos projekte buvo numatytas teisės bakalauro *ir* magistro arba vienpakopio aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas. Bet svarstant projektą Seime „*ir*“ pavirto „*arba*“. Kita vertus, aptariamoji Advokatūros įstatymo 7 straipsnio nuostata suformuluota taip, kad, aiškinant vien pažodžiui, „universitetinis“ turįs būti tik vienpakopis teisinis išsilavinimas, o teisės bakalauro *arba* teisės magistro laipsnis esą gali būti įgytas ir ne universitete. Jei ir buvo siekiama atverti duris ne universitetus baigusiems asmenims tapti advokatais, taip aiškinti šios nuostatos negalima, nes: (i) tai atvirai prieštarautų Konstitucijai (plg. Konstitucinio Teismo 1996 m. birželio 10 d. nutarimą); (ii) pagal Mokslo ir studijų įstatymą (išleistą 2009 m.), bet iš esmės toks pats principas buvo įtvirtintas ir anksčiau šiuos santykius reguliavusiame Aukštojo mokslo įstatyme) bakalauro ir magistro laipsnį teikia tik universitetai, o kolegijos – tik profesinio bakalauro laipsnį (46 straipsnis). Beje, 1999 m. labai trumpai (tik kelis mėnesius!) galiojo Vyriausybės nutarimas, kuriuo buvo patvirtinti kvalifikaciniai aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimai asmenims, norintiems eiti teisėjo ir notaro pareigas bei verstis advokato praktika: joks „vien teisės bakalauras“ arba „vien teisės magistras“ nebūtų galėjęs tapti advokatu, jam būtų reikėję tapti *ir* teisės bakalauro, *ir* teisės magistro studijas arba turėti vienpakopį teisinį išsilavinimą (tačiau nebuvo nurodyta, kad tas išsilavinimas turėjo būti universitetinis, nors kaip tik tai buvo pabrėžta dar Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarime). Kodėl tas Vyriausybės nutarimas buvo panaikintas, ir dar taip greitai, būtų atskiro tyrimo dalykas. Tiesa, vėliau, 2002 m., atskiru Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinti kvalifikaciniai aukštojo teisinio išsila-

vinimo reikalavimai teisėjams, bet – ne advokatams.

4 klausimas

Pagal Notariato įstatymo 3 str. 2 d. 3 p. notaru gali būti fizinis asmuo, jeigu jis išlaikė notaro kvalifikacinį egzaminą ir atliko ne trumpesnę kaip trijų mėnesių notaro praktiką. Pagal Notariato įstatymo 3 str. 2 d. 6 p. notaru gali būti fizinis asmuo, jeigu jis laimėjo viešą konkursą eiti notaro pareigas. Taigi, norint būti notaru (ne asesoriui), reikalinga išlaikyti notaro kvalifikacinį egzaminą, atlikti ne trumpesnę kaip trijų mėnesių notaro praktiką bei laimėti viešą konkursą eiti notaro pareigas.

Tuo tarpu advokatu, vadovaujantis Advokatūros įstatymo 7 str. 1 d. 6 p., fizinis asmuo pripažintamas, jeigu jis yra išlaikęs advokato kvalifikacinį egzaminą.

Ar galėtų advokatas, išlaikęs tik advokato kvalifikacinį egzaminą, bet neišlaikęs notaro kvalifikacinio egzamino, neatlikęs ne trumpesnės kaip trijų mėnesių notaro praktikos ir nelaimėjęs viešo konkurso, eiti notaro pareigas, vykdyti notaro funkcijas ir ar tai neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Esu įsitikinęs, kad taip neturėtų būti – tai netoleruotina. Atsakant į 2 klausimą jau buvo pažymėta, kad tai, jog advokatui, kuris pagal įstatymus nėra valstybės įgaliotas asmuo ir nėra skiriamas vykdomosios valdžios pareigūno – teisingumo ministro, siūloma suteikti įgaliojimus atlikti notarinius veiksmus, visiškai pakeistų advokato profesijos prigimtį ir paskirtį. Tai sudarytų prielaidas pažeisti mažiausiai vieno iš tokio „notaro-advokato“ klientų (sandorio šalių ar kt.) interesus, kartu – ir iš Konstitucijos kylantį teisinio saugumo reikalavimą, todėl pasiūlytos Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos laikytinos prieštaraujančiomis konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir konstituciniam teisinės valstybės principams, taip pat oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintai notaro ir advokato profesijų prigimties ir paskirties sampratai.

Šią išvadą tik sustiprina tai, kad įstatymo pataisų projekto teikėjas siūlo, kad notarinius veiksmus būtų leidžiama atlikti asmenims, nebuvusiems asesoriumi ir neatlikusiems net trijų mėnesių notaro praktikos.

Šiame kontekste pateikiu fragmentą iš jau minėtos knygos „Lietuvos teisinės institucijos“ (p. 635–636) (teksto autorius prof. V. Nekrošius):

<...> valstybės priedermė užtikrinti notaro veiklos kokybę suponuoją asesoriaus, t. y. kandidato į notarus, instituto svarbą <...>. Tai būdinga visai lotyniškojo notariato sistemai. Notariato įstatyme asesorius apibrėžtas kaip fizinis asmuo, kuris šio įstatymo nu-

statyta tvarka rengiasi notaro profesinei veiklai (56 straipsnis). Asesoriaus institutu siekiama užtikrinti, kad (i) į notariatą patektų tik gerai parengti, aukščiausius kvalifikacinius reikalavimus atitinkantys asmenys, taip pat kad (ii) notariatas nuolat ir nuosekliai būtų atnaujinamas ir nepatirtų sunkumų dėl tinkamų specialistų stygiaus. Kadangi notarų skaičius yra ribojamas, *ribojamas ir asesorių skaičius*. Antai nustatyta, kad asesorių skaičių nustato Teisingumo ministerija, kad asesoriumi gali būti asmuo, laimėjęs asesorių viešą konkursą teisingumo ministro nustatyta tvarka, kad asesorius skiria ir atleidžia teisingumo ministras, taip pat kad asesorius skiriamas atlikti praktiką pas notarą, kurio kandidatūrą ministrui siūlo Notarų rūmų prezidiumas. Praktikos atlikimo tvarką taip pat nustato teisingumo ministras, suderinęs su Notarų rūmų prezidiumu, o jos programą sudaro bei atlikimą organizuoja ir prižiūri Notarų rūmai (56, 57, 59, 61 straipsniai). Lotyniškojo notariato sistemoje kaip tik asesoriams suteikiama neginčijama pirmenybės teisė užimti laisvas notarų vietas, nes (tai visiškai akivaizdu) šie asmenys yra geriausiai pasirengę vykdyti notaro funkcijas. Atlikus praktiką jiems nereikia papildomo laiko įsigilinti į notaro veiklos specifiką. Deja, kaip ir teisinio išsilavinimo standartų atveju, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas pasinaudojo proga nesekti geriausiais lotyniškojo notariato sistemos pavyzdžiais. Minėtos išimtys, kai notaru galima tapti ir neatlikus asesoriaus praktikos, sumenkina asesoriaus instituto reikšmę*. Pirmąją išimtį – palengvintą teisės mokslininkų patekimą į notariatą – dar galima paaiškinti jų profesinės kvalifikacijos pripažinimu (dėl to jiems nereikia laikyti notaro kvalifikacinio egzamino), bet antroji išimtis iš esmės paneigia asesoriaus instituto prasmę.

Taip pat pateikiu savo komentarą žvaigždute (*) pažymėtai teksto vietai:

Antai ta trijų mėnesių praktika pas notarą, numatyta vietoj asesoriaus praktikos, Notariato įstatyme reglamentuota taip, kad nėra nė užuominos apie jos programą, organizavimą ar priežiūrą, kurią vykdytų Notarų rūmai (plg. 3 straipsnio 2 dalies 3 punktą ir 59 straipsnį); tiesa, poįstatyminiam akte – atitinkamose teisingumo ministro patvirtintose taisyklėse Notarų rūmams vis dėlto numatytas gana svarbus vaidmuo. Įgyvendindamas Notariato įstatymą teisingumo ministras yra savo įsakymais patvirtinęs du panašiai pavadintus aktus – Kandidato į notarus (asesoriaus) notaro praktikos atlikimo tvarkos taisykles (įstatymas reikalauja, kad jos būtų suderintos su Notarų rūmų prezidiumu) ir Notaro praktikos atlikimo tvarkos taisykles (kurių neprivaloma derinti su notarų savivaldos institucijomis ir kurios yra netaikomos asesoriams).

5 klausimas

Pažymėtina, kad asmenims yra taikomi mažesni nepriekaištingos reputacijos reikalavimai tampant advokatu, nei tampant notaru. Notaro nepriekaištingos reputacijos reikalavimai nustatyti Notariato įstatymo 3 str. 3 d. Advokato nepriekaištingos reputacijos reikalavimai nustatyti Advokatūros įstatymo 8 str.

Pavyzdžiui:

1) asmuo, norintis tapti advokatu, nelaikomas esąs nepriekaištingos reputacijos tik jeigu jis yra teistas už tyčinę nusikalstamą veiką. Tuo tarpu asmuo, norintis tapti notaru, nelaikomas nepriekaištingos reputacijos, jeigu jis buvo teistas ne tik už tyčinį sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, bet taip pat jeigu buvo teistas ir už neatsargų sunkų ar labai sunkų nusikaltimą.

2) asmuo, norintis tapti advokatu, nelaikomas esąs nepriekaištingos reputacijos, jeigu jis iš teisėjo, prokuroro, advokato, advokato padėjėjo, notaro, kandidato į notarus (asesoriaus), notaro atstovo, teismo antstolio, antstolio, antstolio atstovo, antstolio padėjėjo pareigų už profesinės ar tarnybinės veiklos pažeidimus arba atleistas iš valstybės tarnautojo pareigų pritaikius tarnybinę nuobaudą ar iš darbo už šiurkštų darbo pareigų pažeidimą ir nuo atleidimo nepraėjo treji metai.

Tuo tarpu asmuo, norintis tapti notaru, nelaikomas nepriekaištingos reputacijos, jeigu buvo pašalintas ar atleistas iš teisėjo, prokuroro, advokato, notaro, notaro atstovo, teismo antstolio ar antstolio pareigų už profesinės ar tarnybinės veiklos pažeidimus arba iš pareigų valstybės tarnyboje, įsisteisėjus teismo nuosprendžiui už nusikalstamą veiką valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, jei po šio atleidimo nepraėjo penkeri metai.

3) asmuo, norintis tapti notaru, nelaikomas nepriekaištingos reputacijos, jeigu neatitinka Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodekso reikalavimų. Tuo tarpu norint tapti advokatu, nėra numatyta reikalavimo atitikti Lietuvos Respublikos notarų garbės (etikos) kodekso reikalavimus.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai asmenims, norintiems tapti notaru ar advokatu, galioja skirtingi nepriekaištingos reputacijos reikalavimai, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Kaip ir atsakant į 1–5 klausimus, taip ir šiuo atveju konstatuotina, kad pasiūlytos Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos laikytinos prieštaraujančiomis konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės

valstybės principams ir šiuo aspektu. Be to, konstitucinis lygiateisiškumo principas būtų pažeistas ne vien tuo aspektu, kad nepagrįstai nevienodai būtų traktuojama „tikrųjų“ notarų ir „advokatų-notarų“ klientų teisių ir teisėtų interesų apsauga, bet ir tuo aspektu, kad nevienodi nepriekaištingos reputacijos reikalavimai būtų nustatyti notarams ir advokatams, turintiems įgaliojimus atlikti notarinius veiksmus.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad jau keliskart minėtoje knygoje „Lietuvos teisinės institucijos“ ne vienoje vietoje pabrėžiama, jog įstatymų leidėjas ligi šiol nesugebėjo (nors bandė) nustatyti vienodos nepriekaištingos reputacijos sampratos, kuri būtų taikoma įvairiems pareigūnams ar valstybės kontroliuojamų profesijų atstovams. Pateikiu savo gana ilgą komentarą šios knygos, kur ši problema siejama su nepriekaištingos reputacijos reikalavimu, nustatytu asmenims, siekiantiems būti paskirtais notarams (p. 637–638):

Šiuo atveju, kaip ir kitais, yra nustatyta „sava“ nepriekaištingos reputacijos samprata, šiek tiek panaši į įtvirtintas kituose įstatymuose (skirtuose kitoms teisinėms ir ne tik teisinėms pareigybėms), šiek tiek nuo jų besiskirianti. Ji labai primena nepriekaištingos reputacijos sampratą, įtvirtintą, pavyzdžiui, Advokatūros įstatyme, tačiau pagal aną įstatymą asmens reputacija nelaikoma nepriekaištinga, jei jis buvo „teistas už tyčinę nusikalstamą veiką“, o pagal Notariato įstatymą – jei buvo „teistas už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą“ (abiem atvejais turi būti neatsižvelgiama į teistumo išnykimą, bet atitinkamose klauzulėse nutylėtas jo panaikinimas). Kodėl vienu atveju įrašyta „tyčinę nusikalstama veiką“, o kitu atveju – „sunkus ar labai sunkus nusikaltimas“? Šį skirtumą galima paaiškinti nebent tuo, kad įstatymus rašo vis kiti žmonės, nepaskaitę, ką yra parašę kiti. Kodėl, pavyzdžiui, nė viename iš šių įstatymų nėra kituose įstatymuose nurodyto požymio „asmuo yra įstatymų nustatyta tvarka uždraustos organizacijos narys“? Paminėtina ir tai, kad 2011 m. liepos 1 d. įsigaliojusi Valstybės tarnybos įstatymo pataisa, kuria buvo siekiama subendrinti nepriekaištingos reputacijos sampratą bent valstybės tarnautojams (<...> bet <...> ta samprata taip ir nebuvo subendrinta dėl to, kad buvo paminėta, jog *lex posteriori generalis non derogat legi priori speciali*), nėra taikoma asmenims, siekiantiems notaro pareigų, ar notarams, nepaisant jų tam tikro panašumo į valstybės tarnautojus ir to, kad jie atlieka viešąsias funkcijas. Čia verta dar kartą priminti, kad pagal tą bendrintą, bet taip ir nesubendrintą sampratą asmuo negali būti laikomas nepriekaištingos reputacijos ir eiti valstybės tarnautojo pareigas, jei jis: (i) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymo ir

turi neišnykusį ar nepanaikintą teistumą; (ii) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl nusikaltimo valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams ar korupcinio pobūdžio nusikaltimo padarymo ir turi neišnykusį ar nepanaikintą teistumą; (iii) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl baudžiamojo nusižengimo valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams ar korupcinio pobūdžio baudžiamojo nusižengimo padarymo ir nuo apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos nepraėjo treji metai; (iv) įstatymų nustatyta tvarka pripažintas kaltu dėl nusikaltimų, kuriais padaryta turtinė žala valstybei, ir turi neišnykusį ar nepanaikintą teistumą; (v) yra įstatymų nustatyta tvarka uždraustos organizacijos narys; (vi) atleistas iš valstybės tarnautojo pareigų už šiurkščius tarnybinius nusižengimus ir nuo atleidimo iš pareigų dienos nepraėjo treji metai; (vii) atleistas iš skiriamų arba renkamų pareigų dėl priesaikos ar pasižadėjimo sulaužymo, pareigūno vardo pažeminimo ir nuo atleidimo iš pareigų dienos nepraėjo treji metai; (viii) atleistas iš darbo, pareigų ar praradęs teisę verstis atitinkama veikla už neatitiktą įstatymuose keliamiems neprikaištingos reputacijos reikalavimams ir teisės aktuose nustatytų etikos normų pažeidimą ir nuo atleidimo iš darbo, pareigų ar teisės verstis atitinkama veikla praradimo dienos nepraėjo treji metai. Be to, nustatyta, kad šie reikalavimai *be išlygų* taikomi (nuo 2011 m. liepos 1 d.) ir statutiniams valstybės tarnautojams (Valstybės tarnybos 3¹, 29 straipsniai). [Tačiau atitinkamuose įstatymuose, reglamentuojančiuose statutinių valstybės tarnautojų reputaciją, atitinkamus pakeitimus buvo pamiršta padaryti; žr. p. 361–362.]

6 klausimas.

Notariato įstatymo 23 str. 1 d. 8 p. nustatyta maksimali amžiaus riba (65 metai), iki kada notaras gali vykdyti notaro įgaliojimus. Sukakus 65 metų amžiui notaro įgaliojimai pasibaigia.

Tuo tarpu Advokatūros įstatyme nėra reglamentuotos amžiaus ribos, iki kada advokatas gali vykdyti advokato funkcijas.

Ar galėtų advokatas, kuriam nenustatyta viršutinė amžiaus riba, vykdyti advokato funkcijas, atlikti notarinius veiksmus, jeigu notarams nustatyta maksimali amžiaus riba (65 metai), iki kada notaras gali vykdyti notaro įgaliojimus. Ar tai prieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Įstatymų pataisų projektų teisėjas apie tai, atrodo, nė nemąstė. Toks reguliavimas akivaizdžiai nevienodai traktuotų notarus ir advokatus, kuriems siūloma leisti atlikti notarinius veiksmus. Be to, kad toks regu-

liavimas prieštarautų konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams, jis pažeistų ir iš Konstitucijos kylantį sąžiningos konkurencijos imperatyvą (46 straipsnio 4 dalis), į kurį neišvengiamai turėtų būti atsižvelgiama (bet vis tiek vargu ar būtų įmanoma visais atžvilgiais į jį atsižvelgti) reguliuojant notarinių paslaugų „rinkos“ santykius, nes, kaip minėta (#10 *supra*), leidus suderinti advokato ir notaro veiklą notarinių veiksmų atlikimo srityje būtų paskatinta (kol kas labai ribota) konkurencija (nors tokia konkurencija *a priori* vertintina kaip iškreipta).

7 klausimas

Pažymėtina, kad šiuo metu notaro ir advokato profesinės civilinės atsakomybės esmė, pobūdis, rizika, žalos dydžiai skiriasi. Notarų ir advokatų profesinės civilinės atsakomybės draudimą reglamentuoja skirtingi teisės aktai.

Notarų profesinės civilinės atsakomybės draudimą reglamentuoja Notariato įstatymo 6² str. ir Vyriausybės nutarimu patvirtintos „Notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės“. Advokatų profesinės civilinės atsakomybės draudimą reglamentuoja Advokatūros įstatymo 20 str. ir Vyriausybės nutarimu patvirtintos „Advokatų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės“.

Pažymėtina, kad notarami atlieka teisinį tyrimą, tvirtina sandorius, taigi jie atsako už sandorių (pvz., nekilnojamojo turto perleidimo ir pan.) teisėtumą, todėl dėl neteisėtų notaro, jo atstovo ar notaro biuro darbuotojo veiksmų kilusi žala gali būti labai didelė.

Iš advokatų atliekamų funkcijų tokio dydžio žalos, kaip iš notaro atliekamų notarinių veiksmų, negali kilti, todėl advokato profesinės civilinės atsakomybės draudimo rizika (atitinkamai ir draudimo įmokos) yra maža.

Taigi, notaro profesinės civilinės atsakomybės ir advokato profesinės civilinės atsakomybės draudimai yra du skirtingi draudimai.

Pažymėtina, kad pagal Notariato įstatymo 6² str. 3 d. notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo draudėjas yra Notarų rūmai. Tuo tarpu pagal Advokatūros įstatymo 20 str. 4 d. advokato profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo draudėjas yra advokatas arba advokatų profesinė bendrija.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokatai draustųsi tik advokatų profesinės civilinės atsakomybės draudimu, o notarami turėtų draustis notarų profesinės civilinės atsakomybės draudimu,

neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiatei- siškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Nekartojant argumentų, pateiktų atsakant į anks-tesnius klausimus, taip pat išdėstytų skyriuje „Bendras vertinimas“ (*supra*), atsakymas yra: taip, prieš-
tarautų.

8 klausimas

Lotyniškojo notariato, kuriam priklauso ir Lie-
tuvos notariatas, vienas esminių principų yra nu-
merus clausus principas, kuris reiškia, kad notarų
skaičius yra ribojamas.

Notariato įstatymo 6 str. 1 d. nurodyta, kad no-
tarų skaičių, jų buveinę ir veiklos teritoriją nustato
Lietuvos Respublikos teisingumo ministras pagal
savo patvirtintą Notarų gyventojams teikiamų teisi-
nių paslaugų poreikių vertinimo metodiką.

Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų
poreikių vertinimo metodikos 2 p. numatyta, kad
šios metodikos tikslas yra objektyviai nustatyti
Lietuvos Respublikos notarų skaičių ir jų veiklos
teritoriją, notaro (notarų) biurų buveinių steigimo
vietovę. Metodikos 4.2 p. numatyta, kad vieno no-
taro aptarnaujamų gyventojų skaičius savivaldy-
bėje turi būti ne didesnis kaip 15 tūkst. ir ne ma-
žesnis kaip 10 tūkst. gyventojų.

Tuo tarpu Advokatūros įstatymo 3 str. 2 d. nusta-
tyta, kad advokatų skaičius Lietuvos Respublikoje
neribojamas.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstaty-
mo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę
advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advoka-
tų skaičius nėra ribojamas, o notarų skaičius
yra ribojamas, neprieštarauš Notariato įstatyme
įtvirtintam lotyniškojo notariato numerus clausus
principui ir ar tai neprieštarautų Konstitucijoje
įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės
principams? Ar nebus pažeidžiamas notaro ekono-
miško nepriklausomumo principas, nes konkretūs
notarinių veiksmų atlikimo atlyginimo dydžiai nu-
statyti atsižvelgiant į fiksuotą notarų skaičių?

Atsakymas:

Tai vienas ryškiausių, plika akimi iškart pamato-
mų konstitucinių asmenų lygiateisiškumo ir teisinės
valstybės principų pažeidimų. Pasiūlytas teisinis re-
guliacijimas taip pat pažeistų iš Konstitucijos kylantį
sąžiningos konkurencijos imperatyvą (plg. atsakymą
į 6 klausimą *supra*).

Dėl notaro ekonominio nepriklausomumo prin-
cipo pasakytina, kad jis taip pat būtų pažeidžiamas,
tačiau šis teisės principas (bent kol kas) nebuvo
plėtotas konstitucinėje jurisprudencijoje ir yra trak-
tuojamas kaip ordinarinės, o ne konstitucinės teisės

principas. Tačiau akivaizdu, kad į notarinių veiksmų
„rinką“ įsiliejus dideliame skaičiui advokatų (dides-
niam nei dabar yra notarų), notarų ekonominiams ne-
priklausomumui, taigi ir jų bei „advokatų-notarų“ kli-
entų teisėms ir teisėtiems interesams, kiltų reali grėsmė.

9 klausimas

Notariato įstatymo 6 str. 1 d. nurodyta, kad no-
tarų buveinę ir veiklos teritoriją nustato Lietuvos
Respublikos teisingumo ministras pagal savo pa-
tvirtintą Notarų gyventojams teikiamų teisinių
paslaugų poreikių vertinimo metodiką. Notarai
skiriami eiti notaro pareigas konkrečioje savival-
dybėje.

Tuo tarpu pagal Advokatūros įstatymą advokatų
veiklos teritorija nėra ribojama.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstaty-
mo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę
advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advoka-
tų veiklos teritorija nėra ribojama, o notarų bu-
veinė bei veiklos teritorija nustatoma teisingumo
ministro, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtin-
tiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės prin-
cipams?

Atsakymas:

Nekartojant argumentų, pateiktų atsakant į anks-
tesnius klausimus (*inter alia* 8 klausimą), taip pat
išdėstytų skyriuje „Bendras vertinimas“ (*supra*), at-
sakymas yra: taip, akivaizdžiai prieštarautų ir šiuo
aspektu. Toks teisinis reguliacijimas *neabejotinai keltų
grėsmę notarų ir „advokatų-notarų“ klientų teisėms ir
teisėtiems interesams.*

10 klausimas

Pagal Advokatūros įstatymo 26 str. 1 d. advoka-
tas veikia individualiai, įkūręs advokato darbo vie-
tą. Reikalavimai advokato darbo vietai reglamen-
tuoti Advokatūros įstatymo 22 straipsnyje.

Tuo tarpu pagal Notariato įstatymo 6 str. 3 d.
reikalavimus, keliamus notarų biurams ir notarų
darbo laikui, nustato Lietuvos Respublikos teisin-
gumo ministras, atsižvelgdamas į tai, kad notaro
biuro patalpose turi būti sudarytos sąlygos kultū-
ringai aptarnauti gyventojus ir užtikrinti notarinių
veiksmų paslapties išsaugojimą. Tačiau notaro biu-
rui keliami žymiai griežtesni reikalavimai nei advoka-
to darbo vietai, kurie reglamentuoti teisingumo
ministro įsakyme „Dėl reikalavimų, keliamų notarų
biurams ir notarų darbo laikui, patvirtinimo“.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstaty-
mo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę
advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notaro
biurui keliami žymiai griežtesni reikalavimai nei
advokato darbo vietai, neprieštarautų Konstituci-

joje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Ir šiuo atveju matyti, kad įstatymų pataisų projektų teikėjui tai visiškai nerūpi. O juk toks nevienodas darbo vietos reglamentavimas ir šiuo aspektu *akivaizdžiai* prieštarautų konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams, Konstitucijoje įtvirtintam sąžiningos konkurencijos imperatyvui.

11 klausimas

Pagal Notariato įstatymo 19 str. 1 d. už notarinio veiksmo atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas bei technines paslaugas notaras ima atlyginimą, kurio dydį (įkainius) nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, suderinusi su Lietuvos Respublikos finansų ministerija. Ir tik vadovaudamasis Notariato įstatymo 19 str. 2 d., atsižvelgdamas į kliento turtinę padėtį, notaras gali iš viso ar iš dalies atleisti jį nuo atlyginimo mokėjimo.

Pagal Advokatūros įstatymo 50 str. 1 d. advokatai už pagal sutartį teikiamas teises paslaugas klientai moka šalių sutartą užmokestį. O pagal Advokatūros įstatymo 4 str. 5 d. advokatas turi teisę teikti teises paslaugas nemokamai, t. y. teikti teisinę pagalbą. Siūlomame Advokatūros įstatymo pakeitimo projekte numatyta, kad už notarinių veiksmų atlikimą ir su jais susijusias technines paslaugas advokato atlyginimo dydis būtų nustatomas vadovaujantis Lietuvos Respublikos notariato įstatymo nuostatomis.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokatų atlyginimo dydis už notarinių veiksmų atlikimą ir su jais susijusias technines paslaugas būtų nustatomas vadovaujantis Lietuvos Respublikos notariato įstatymo nuostatomis, tačiau advokatams būtų suteikta teisė už kitas notarų funkcijas bei teises konsultacijas imti su klientu sutartą užmokestį, o notaro konkrečius atlyginimo dydžius (dėl jų dydžio negalima tartis su klientu) už notarinių veiksmų atlikimą nustato tik Teisingumo ministerija, suderinusi su Finansų ministerija, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams bei Notariato įstatyme įtvirtintam notaro ekonominio nepriklausomumo principui?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 10 klausimą.

12 klausimas

Pagal Advokatūros įstatymo 4 str. 4 d. advokatas

taip pat turi teisę už atlyginimą teisės aktų nustatyta tvarka teikti bankroto, restruktūrizavimo, turto ir palikimo administratoriaus, lobisto, likvidatoriaus, kuratoriaus, testamentą vykdytojo, turto patikėtinio, patentinio patikėtinio paslaugas, būti arbitru, tarpininku, taikintoju ar teisės ekspertu, kai sprendžiami komerciniai ginčai. Advokatas gali būti juridinio asmens valdymo ar priežiūros organo nariu, tačiau už tai negali gauti jokio atlyginimo, išskyrus tantjemas.

Tuo tarpu pagal Notariato įstatymo 20 str. 2 d. notaras negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus notaro atlyginimą, kompensaciją už darbą Notarų rūmuose, užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokatams suteikiama teisė atlikti ir kitas Advokatūros įstatymo 4 str. 4 d. išvardintas funkcijas bei už jas gauti atlyginimą, o notarams draudžiama gauti kitą atlyginimą, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 10 klausimą.

13 klausimas

Pagal Notariato įstatymo 15¹ str. 1 d. notaro profesinės veiklos metu sudarytų dokumentų archyvas yra Lietuvos archyvų fondo dalis. Notaro profesinės veiklos metu sudarytų dokumentų archyvas saugomas notaro biuro patalpose, jeigu jis nėra perduotas šio straipsnio trečiojoje dalyje nurodytam archyvui. Notaras atsako už savo veiklos metu sudarytų dokumentų tvarkymą, saugojimą ir naudojimą. Pasibaigus notaro įgaliojimams arba sustabdžius notaro įgaliojimus, už jo veiklos metu sudarytų dokumentų saugojimą ir naudojimą atsako Notarų rūmai.

Specialią notaro profesinės veiklos metu sudaromų dokumentų tvarkymo, saugojimo ir perdavimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, suderinęs su Lietuvos archyvų departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Notaro dokumentų speciali tvarkymo, apskaitymo ir saugojimo tvarka nustatyta teisingumo ministro 2007 m. rugsėjo 17 d. įsakymu Nr. 1R-360 patvirtintoje „Notaro dokumentų tvarkymo taisyklėse“.

Tuo tarpu pagal Advokatūros įstatymą advokato dokumentų archyvui nėra keliami kažkokie specialūs reikalavimai, priešingai nei notaro dokumentų archyvui. Pagal Advokatūros įstatymo 39 str. 1 d. 6 p. advokato veiklos dokumentai saugomi Lietuvos

Respublikos archyvų įstatymo nustatyta tvarka.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notarų dokumentų archyvui keliami specialūs ypatingi jo tvarkymo, saugojimo ir naudojimo reikalavimai, o advokatų archyvui tokie reikalavimai nėra keliami, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Nekartojant argumentų, pateiktų atsakant į ankstesnius klausimus, taip pat išdėstytų skyriuje „Bendras vertinimas“ (*supra*), konstatuotina, kad pasiūlytas teisinis reguliavimas *akivaizdžiai* prieštarautų konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams, Konstitucijoje įtvirtintam sąžiningos konkurencijos imperatyvui ir šiuo aspektu.

Kartu paminėtina, kad kai kuriuose įstatymuose (ne Notariato įstatyme!) vis dar daroma nuoroda į Archyvų įstatymą. Bet Archyvų įstatymo jau seniai nėra. Vietoj jo yra Dokumentų ir archyvų įstatymas. 2010 m. pakeitus Dokumentų ir archyvų įstatymą buvo pakeistas ir atitinkamos institucijos pavadinimas: nuo 2011 m. sausio 1 d. vietoj buvusio Archyvų departamento yra Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba; jos nuostatus yra patvirtinusi Vyriausybė. Tačiau Notariato įstatyme (ne vien jame!) vis dar daroma nuoroda į nebeegzistuojančią instituciją ir jos vadovą. Tai eilinis atvejis, kai įstatymų leidėjo kairė nežino, ką daro dešinė.

14 klausimas

Pagal Notariato įstatymo 7 str. 1 d. notarų ir jų savivaldos institucijų veiklos tarnybinę priežiūrą atlieka Lietuvos Respublikos teisingumo ministro paskirti asmenys.

Tuo tarpu advokatų tarnybinės priežiūros Teisingumo ministerija neatlieka.

Ar Notariato įstatymo projekte siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notarų veiklos tarnybinę priežiūrą atlieka Teisingumo ministerija, o advokatų veiklos tarnybinės priežiūros Teisingumo ministerija neatlieka, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Nekartojant argumentų, pateiktų atsakant į ankstesnius klausimus, taip pat išdėstytų skyriuje „Bendras vertinimas“ (*supra*), konstatuotina, kad pasiūlytas teisinis reguliavimas *akivaizdžiai* prieštarautų konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams, Konstitucijoje įtvirtintam sąžiningos konkurencijos imperatyvui, taip pat oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintoms notaro ir

advokato profesijų prigimties ir paskirties sampratai ir šiuo aspektu.

15 klausimas

Pagal Advokatūros įstatymo 6 str. advokatas turi teisę pasirinkti teisės sritį, kurioje jis teikia teisinę paslaugas (advokato specializacija).

Notarams įstatymai nesuteikia teisės atlikti notarinius veiksmus tik tam tikroje srityje. Pagal Notariato įstatymą notaras turi atlikti notarinį veiksmą į jį besikreipusiam asmeniui, ir pagal Notariato įstatymo 40 str. 1 d. notaras gali atsakyti atlikti notarinį veiksmą, tik jeigu tokio veiksmo atlikimas prieštarauja įstatymams ar neatitinka jų reikalavimų.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokatams suteikiama teisė pasirinkti sritį (specializaciją), kurioje jie gali teikti teisinę paslaugas, o notarai privalo atlikti visus numatytus notarinius veiksmus, neleidžiant specializuotis atskirose notarinių veiksmų atlikimo srityse, ir gali atsakyti atlikti notarinį veiksmą tik jeigu jis prieštarauja įstatymams, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 14 klausimą.

16 klausimas

Pagal Notariato įstatymo 8 str. 2 d. kiekvienas notaras yra Notarų rūmų narys.

Tuo tarpu pagal Advokatūros įstatymo 56 str. 3 d. kiekvienas advokatas yra Lietuvos advokatūros narys.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notaras privalo būti Lietuvos notarų rūmų nariu, o advokatas turi būti tik Lietuvos advokatūros nariu, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 14 klausimą.

17 klausimas

Pagal Advokatūros įstatymo 48 str. 1 d. klientas su advokatu, advokatais ar advokatų profesine bendrija dėl teisinių paslaugų susitaria pasirašydami sutartį.

Tuo tarpu pagal Notariato įstatymą 37 str. 1, 3 ir 4 d. visi notariniai veiksmai registruojami viename notariniame registre. Notarinio veiksmo registra-

cijos numeris įrašomas notaro tvirtinamame, liudijamame ar išduodamame dokumente. Įrašas registre yra įrodymas, kad notarinis veiksmas buvo atliktas.

Taigi, pagal notariato įstatymą visi notariniai veiksmai privalo būti registruojami notarinio registro knygoje.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai advokato ir jo kliento santykiai įforminami sutartimi, o notarų atliekami notariniai veiksmai turi būti registruojami notarinio registro knygoje, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 14 klausimą.

Kartu primintina, kad, kaip minėta (#8 *supra*), tarp notaro ir kliento, kitaip nei tarp advokato ir jo kliento, *nesusidaro sutartiniai santykiai*. Įstatymų pataisų projektų teikėjas ignoruoja šią fundamentalią notaro ir advokato profesijų skirtį.

18 klausimas

Pagal teisingumo ministro įsakymu patvirtintų Reikalavimų, keliamų notarų biurams ir notarų darbo laikui, 10 p. notaras privalo turėti bent vieną darbuotoją, kuriam pavedama atlikti darbus, susijusius su notarinių veiksmų atlikimu.

Advokatui nenustatytas minimalus reikalingas darbuotojų skaičius.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notariui yra nustatytas reikalavimas turėti bent vieną darbuotoją, o advokatams tokio reikalavimo nėra, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 10 klausimą.

19 klausimas

Pagal teisingumo ministro įsakymu patvirtintų Reikalavimų, keliamų notarų biurams ir notarų darbo laikui, 12 p. notaras privalo dirbti bei priimti asmenis ir atlikti notarinius veiksmus darbo dienomis: pirmadieniais, antradieniais, trečiadieniais, ketvirtadieniais, penktadieniais. Notaro darbo laikui ir asmenims priimti per vieną savaitę turi būti skirta ne mažiau kaip keturiasdešimt valandų, o darbo laikui ir asmenims priimti per vieną darbo dieną – ne mažiau kaip 6 valandos. Notaras gali dirbti bei priimti asmenis ir atlikti notarinius veiksmus taip pat ir kitomis savaitės dienomis. Kasdie-

nio darbo bei asmenų priėmimo pradžią ir pabaigą, kasdienio ir kas savaitinio poilsio laiką notaras nustato suderinęs su Lietuvos notarų rūmais ir apie tai informuoja raštu Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją.

Advokatų veiklai nėra nustatytų reikalavimų dėl darbo dienų, klientų priėmimo laiko ar darbo laiko derinimo.

Ar Notariato įstatymo ir Advokatūros įstatymo pakeitimų projektuose siūlymas suteikti teisę advokatams atlikti notarinius veiksmus, kai notariui yra nustatyti reikalavimai priimti klientus atitinkamomis darbo dienomis, taip pat klientų priėmimo laiko, darbo laiko derinimo reikalavimai, o advokatams tokių reikalavimų nėra nustatyta, neprieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams?

Atsakymas:

Identiškas atsakymui į 14 klausimą.

Baigiamosios pastabos

Pasiūlytosios Notariato ir Advokatūros įstatymų pataisos – ypač atsižvelgiant į visuminį advokatūros ir notariato santykių reguliavimą ir Lietuvos teisės tradiciją – prieštarauja konstituciniams asmenų lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams, Konstitucijoje įtvirtintam sąžiningos konkurencijos imperatyvui, taip pat oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintoms notaro ir advokato profesijų prigimties ir paskirties sampratai ir kitais aspektais, apie kuriuos man užduotuose klausimuose tiesiogiai neužsimenama, pvz., susijusiuose su advokato ir notaro veiklos formomis, profesinės etikos reikalavimais, atsakomybe ir kt.

Neabejotina, kad jei pasiūlyti įstatymų pataisų projektai būtų priimti, Lietuvos teisinei sistemai, eventualiai – ir asmenų teisėms bei teisėtiems interesams būtų padaryta *didžiulė žala, kurios padarinius būtų nelengva atitaisyti*. ■

Dalija Svirbutienė

Vilniaus raj. 1 notarų biuro notarė

ASMENS VEIKSNUMO NUSTATYMO TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

LR civilinio kodekso (toliau – LR CK) 2.5 str. 1 d. veiksnus apibrėžiamas gana lakoniškai – tai asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir sukurti civilines pareigas, nedetalizuojant nei „galėjimo“, nei „savo veiksmų“, nei „teisių“, nei „pareigų“. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – EŽTK), Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje, Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijoje, Europos psichikos sveikatos apsaugos deklaracijoje, LR Konstitucijoje įtvirtintos pamatinės žmogaus teisės – orumas, privatus gyvenimo neliečiamumas (sąvoka apimanti asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę), lygybė prieš įstatymą ir kitos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės, taip pat draudimas piktnaudžiauti asmenis neveiksniumu. Veiksnus teisiskai užtikrina aktyvų individo dalyvavimą civilinėje apyvarčioje, ūkinėje veikloje, savo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių bei interesų įgyvendinimą. Veiksnus atsiradimas siejamas su amžiumi, t. y. gebėjimu išreikšti savo tikrąją valią ir tapti civilinių teisių santykių subjektu. LR CK 2.6 str. numatytas neleistinumas apriboti fizinį asmenų civilinį teismumą ar veiksnumą įstatymuose nenumatytais pagrindais. Asmens veiksnus prezumpcija¹ reiškia, kad asmuo laikomas veiksniumi tol, kol neįrodyta kitaip. Įstatyme numatyta išskirtinė teismo teisė pripažinti asmenį neveiksniumu. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2008 m. E. B. France byloje pabrėžė, kad

bylos, kuriose analizuojami asmens veiksnus klausimai, laikomos prioritetinėmis. Bet koks asmens teisės į privatus gyvenimo gerbimą apribojimas pažeidžia EŽTK 8 str., nebent jis būtų atliktas „įstatymų nustatyta tvarka“, turėtų teisėtą tikslą ir būtų „būtinai demokratinėje visuomenėje“. Teismas ne sykį yra pastebėjęs, kad psichinis sutrikimas, netgi rimtas, negali būti vienintelė priežastis, pateisinanti veiksnus apribojimą. Būtinai „kokybinis“ tokio sutrikimo reikalavimas, t. y. negebėjimas orientuotis, dirbti, integruotis, būti ekonomiškai savarankiškam, pačiam daryti sprendimus ir už juos atsakyti.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl Pilnamečių neveiksnų asmenų teisinės apsaugos principų įtvirtintas sutrikusios psichikos asmenų veiksnus maksimalaus išsaugojimo principas³. Pasak VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“ direktorės D. Juodkaitės juo vadovaujantis turėtų būti pripažinta, jog egzistuoja skirtingi asmenų veiksnus (sugebėjimų) lygiai, kurie laikui bėgant gali keistis. Todėl taikant apsaugos priemones neturėtų būti automatiškai panaikinamas asmens veiksnus, taip pat neturėtų būti iš asmens atimama teisė balsuoti, sudaryti testamentą, duoti sutikimą, atsakyti gydymo ar priimti kitokį asmeninio pobūdžio sprendimą, kai tai leidžia asmens galimybės². Įstatymais garantuojama pagarba privačiam asmens gy-

1 Prezumpcija (lot. *presumption*) – tai fakto pripažinimas tikru, kol neįrodyta kitaip // <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/p/prezumpcija>.

2 R. Valentukevičius, D. Juodkaitė, A. Dumčius ir kiti *Neveiksnus problematika Europos Sąjungos deklaruojamų vertybių kontekste*. Vilnius, 2007.

venimui apima jo teisę kurti ir plėtoti ryšius su kitais žmonėmis privačiame ir viešame gyvenime, turi būti paisoma asmens teisė, valios ir pageidavimų.

LR CK 2.10 str. įtvirtinta galimybė asmenį, dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės negalintį suprasti savo veiksmų ar jų valdyti, pripažinti neveiksniu, nenustatant galimybės iš dalies apriboti jo veiksnumą, ir atsižvelgti į negebėjimo suprasti ar valdyti savo veiksmų laipsnį ir ligos pasekmes asmens socialiniam gyvenimui, sveikatai, turkiniams interesams ir pan. 2010 m. Lietuva ratifikavo 2006 m. priimtą Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvenciją, kurioje skelbiama principinė nuostata, kad valstybės, konvencijos šalys, pripažįsta, jog neįgalieji turi teisinį veiksnumą lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse³. Svarstomame įstatymo pakeitime numatyta pagrindinė naujovė: fizinių asmenų pripažinimas neveiksniu ir veiksnumo apribojimas tik konkrečiose srityse. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai (taip pat ir 2012 02 14 sprendimas byloje D. D. prieš Lietuvą) taip pat suponuoja tam tikrus reikalavimus nacionalinei teisei, kurioje turėtų būti įtvirtinta tarpinė padėtis tarp veiksnumo ir neveiksnumo. R. Valentukevičiaus nuomone, riboto veiksnumo galimybės nebuvimas psichikos ar proto negalią turintiems asmenims neproporcingai apriboja LR Konstitucijos 22 str., tarptautiniuose dokumentuose nustatytą teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą⁴.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse ne kartą pažymėjo, kad asmens pripažinimas neveiksniu yra ypač sunkus teisės į privatų gyvenimą ribojimas, teisinėmis pasekmėmis iš esmės prilygtantis žmogaus, kaip asmens ir piliečio, eliminavimui iš kitų visuomenės narių tarpo, pradimu daugelio prigimtinių ir pilietinių teisių⁵. Neveiksniu gali būti pripažįstamas tik toks asmuo, kuriam konstatuoti patys sunkiausiai ir nuolat egzistuojantys jo psichinės sveikatos sutrikimai, ribojantys galimybę dirbti, integruotis, būti ekonomiškai savarankiškam, pačiam daryti sprendimus ir už juos atsakyti⁶.

Notaro, kaip sandorių teisėtumo „sergėtojo“, statusas įtvirtintas ne tik Notariato įstatyme, apie jį pasisako ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „Notaras atlieka teisinio pobūdžio veiklą, teikia teisinės paslaugas,

todėl jas turi suteikti tinkamai <...>. Notaras privalo nustatyti faktinę padėtį, kurioje esant šalys ketina sudaryti sandorį, asmenų pageidaujamas ar prognozuojamas pasekmes, jų pageidaujamas sąlygas ir tikėtinas pasekmes. Taip yra nustatomi tikrieji asmenų ketinimai ir jų laisva valia dėl sandorio sudarymo.“⁷

Notariato įstatyme įtvirtinta lakoniška nuostata, kad notaras privalo įsitikinti fizinių asmenų veiksnumu, niekur kitur nedetalizuojama ir nepaaiškinama, kaip, kokiomis priemonėmis ir būdais įvertinti kliento faktinę psichinę būseną. Notaro vertinimas yra subjektyvus ir priklauso ne tik nuo jo gyvenimiškos patirties, turimų žinių, asmeninių sugebėjimų, bet ir paties kliento psichinių, fizinių savybių, kūno, verbalinės kalbos, išvaizdos, sandorio metu susiklosčiusių aplinkybių ir pan. Šiaulių apygardos teismas savo sprendime konstatavo, kad jei žmogus yra sąmoningas, t. y. kontaktuojantis su žmonėmis, orientuojasi laike ir erdvėje, atrodo normaliai, tai dar nereiškia, kad jo psichika nėra sutrikusi. Proceso šalys (taip pat ir notaras) neturi specialių psichologijos ir psichiatrijos žinių, todėl joms sunku spręsti apie kito asmens psichinę būklę⁸. Šiuo sprendimu teismas pripažino, kad notaro, kitaip nei teismo, galimybės nustatant asmens veiksnumą yra ribotos. Notaras, bendraudamas su klientu, remdamasis savo įgaliojimais ir profesionalumu įvertina asmens psichinę ir fizinę būklę, išsiaiškina tikruosius jo ketinimus būtent tuo metu, o ne tam tikru jo gyvenimo metu. Daugelio klientų pageidaujimų veiksmų (pvz., nekilnojamojo turto perleidimo sandorių) notaras negali atlikti tuoj pat, ir su klientu susitinka ne vieną, o kelis kartus. Taip notaras gali įsitikinti dėl asmens ketinimų pastovumo, jo elgesio stabilumo ir t. t.

Vien teisinis asmens veiksnumas ne visada gali būti laikomas gebėjimo tinkamai suvokti ir įvertinti aplinkybes įrodymu pagal LR CK 1.89 str. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kad net nesant sprendimo asmenį pripažinti neveiksniu, nustatomas faktinis asmens neveiksnumas: „Tai, kad V. C. teismo sprendimu nėra pripažintas neveiksniu, nesuponuoja išvados dėl faktinės V. C. neveiksnumo būsenos. Byloje pateiktų įrodymų visuma liudija V. C. neveiksnumą“⁹. Tokiu atveju supainiojami sandorio negaliojimo pagal CK 1.84 str. ir CK 1.89 str. pagrindai. Europos Žmogaus Teisių Teismo nuomone, psichinis sutrikimas, netgi rimtas, negali būti vienintelė priežastis, pateisinanti veiksnumo apribojimą, taip pat Teismas byloje „Winterwerp prieš Olandiją“ konstatavo, kad psichikos ligoniui negalima laikyti asmens, kurio elgesys ar požiūris

3 ³2012 m. pateiktas LR CK 1.16, 1.84, 1.85, 2.10, 2.11, 2.11¹, 2.25, 2.26, 3.15, 3.38, 3.55, 3.58, 3.72, 3.144, 3.152, 3.157, 3.212, 3.213, 3.216, 3.241, 3.242, 3.243, 3.246, 3.269, 4.80, 5.16, 5.17, 5.64, 6.48, 6.56, 6.268, 6.856, 6.723, 6.765 straipsnio pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 2.137¹, 2.237², 2.137³, 3.279¹, 3.279², 3.279³ straipsniais 5 statymo projektas // <http://www.lrs.lt>.

4 D. Pūraitė-Andriekienė *Kai kurie Lietuvos teisės aktuose įtvirtinto neveiksnumo instituto probleminiai aspektai* // Teisės problemos, 2012, Nr.3(77)

5 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis 3K-3-328/2007, 2008 m. liepos 11 d. nutartis 3K-3-370/2008.

6 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis 3K-3-370/2008.

7 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 13 d. nutartis 3K-3-645/2002.

8 Šiaulių apygardos teismo 2010 m. gruodžio 6 d. Sprendimas 2A-3-267/2010

9 Vilniaus apygardos 2008 m. birželio 12 d. sprendimas 2A29-536/08.

skiriasi nuo daugumos visuomenėje pripažintų normų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, „asmens elgesio racionalumas, ekscentriškas elgesys ar elgesys, nukrypstantis nuo vyraujančių normų, taip pat nėra reikšmingi bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl asmens pripažinimo neveiksniu. Vertinant asmens veiksnumą turėtų būti atsižvelgiama į pakankamą šio asmens supratimą dėl sprendimo pasekmių svarbos“¹⁰.

CK 3.279 str. numato atvejus, kai veiksnas fizinio asmens, kuris dėl sveikatos būklės negali savarankiškai įgyvendinti savo teisių ar atlikti pareigų, prašymu jam gali būti nustatyta rūpyba. Tačiau šia įstatymo nuostata gali pasinaudoti tik asmenys, turintys lengvesnio pobūdžio fizinę negalią ar kitokį sveikatos sutrikimą. O asmenims, turintiems psichikos sutrikimų ar sergantiems silpnaprotyste, ši nuostata netaikoma. D. Pūraitės-Andriekienės nuomone, „silpnaprotystės“ sąvoka yra pasenusi ir žeidžia žmogaus orumą, todėl keistina į proto negalios sąvoką¹¹. Europos Žmogaus Teisių Teismas minėtoje byloje „Winterwerp prieš Olandiją“ pasisakė, kad sąvoka „žmonės su proto negalia“ yra platesnė, ji apima ir žmones, turinčius psichikos sveikatos problemų (kuriems diagnozuota „psichinė liga“, pavyzdžiui, depresija ar šizofrenija), raidos sutrikimų (dar vadinama „mokymosi negalia“, „intelektu sutrikimu“, pasenusiu terminu „protiniu atsilikimu“). Kiekvienas psichikos liga sergantis žmogus turi tokias pačias teises kaip ir kiti asmenys. Lygiateisiškumo ir nediskriminavimo principas įtvirtintas LR Konstitucijos 29 str., Europos Žmogaus Teisių Teismo konvencijos 14 str., ES pagrindinių teisių chartijos 21 str., Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos 11 str., Amsterdamo sutarties 13 str.

Vienoje paskutinių savo nutarčių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konstatavo, jog „notarė turėjo įsitikinti, kad ieškovė iš tikrųjų suvokė, kokius konkrečius teisinius padarinius sukels pasirinktas palikimo priėmimo būdas <...> Vien įstatymo normos pacitavimas pareiškime ir asmens pasirašymas nėra nepaneigiamas įrodymas, kad asmuo, atliekantis notarine tvarka tvirtinamą veiksmą, suprato jo sukeltimus padarinius“¹². Pasak gydytojo D. Pūro, net psichiatrijos mokslui nepavyksta objektyviai apibrėžti psichikos ir elgesio sutrikimų kriterijų¹³. Dažniausiai sunku pasakyti, ar tam tikras žmogus turi dvasinių negalavimų, ar jis tiesiog kitaip supranta pasaulį (prie tokių asme-

nų priskiriami vadinamieji keistuoliai). Žinoma, kad daugelis genialių žmonių (Salvadoras Dali, Johnas D. Rockefelleris) buvo laikomi keistuoliais, psichikos ligoniais, todėl kartais daroma prielaida, kad dalis vadinamųjų psichikos ligonių – tiesiog prie visuomenės neprisitaikę žmonės, mąstantys logiškai, bet kitaip nei dauguma. Racionalus politinis, religinis, seksualinis elgesys, nukrypstantis nuo vyraujančių normų, nėra reikšmingi veiksniai sprendžiant klausimus dėl asmens pripažinimo neveiksniu¹⁴.

Pripažindamas sandorį negaliojančiu CK1.89 str. pagrindu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas daro išvadą, kad asmuo sudarydamas sandorį buvo tokios būsenos, jog nesuvokė veiksmų reikšmės ar negalėjo jų valdyti. Ši išvada daroma iš asmens sveikatos, psichikos būklės, sudaromo sandorio pobūdžio ir reikšmės, asmens konkretaus elgesio, rodančio, jog atliekamų veiksmų jis nesupranta, nepriklausomai nuo to, kodėl tokia būseną atsirado: liga, susijaudinimas, vaistų poveikis, nuolatinė nerimo būseną ir t. t.¹⁵ CK nekelia jokių reikalavimų dėl priežasčių, lėmusių tokią asmens būseną. Nagrinėjant sandorio pripažinimą negaliojančiu CK 1.89 str. vertinama ne tik asmens fizinė būseną, bet ir sandorio turinys. Vienu pagrindinių sandorio galiojimo vertinimo kriterijų laikomas sandorio naudingumas: būtina atsižvelgti į sudaryto sandorio turinį (jo naudingumą ar žalingumą, pagrįstumą, protingumą ir kt.) Žalos sau nepadarymas laikomas savo veiksmų reikšmės suvokimu¹⁶. Tuomet kyla klausimas, ar reikia vertinti asmens psichinę būseną, jei jis sudarė sau naudingą sandorį, ir kokie taikomi kriterijai naudingumui nustatyti? Kaip reikėtų vertinti, ar testamentas naudingas testatoriui, kai ginčai kyla po jo mirties ir (ne)nauda galima tretiesiems asmenims? Atsižvelgiant į asmens gebėjimą suvokti aplinką ir reikšti savo valią taip pat turi būti įvertinama, ar sudaromas sandoris atitinka protingumo ir teisingumo kriterijus, ar kiti asmenys negalėjo pasinaudoti sandorį sudariusio asmens būseną, ar buvo abipusio pasitikėjimo, giminystės ar priklausomybės santykiai.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (byla „Štukaturov prieš Rusiją“), Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje byloje pabrėžė, kad liga nėra pagrindas sandorį pripažinti negaliojančiu remiantis CK1.89 str. Pagal CK 2.10 str. ir Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo nuostatas būtini du kriterijai: medicininis – nustatomas ar patvirtinamas teismo psichiatrinės

10 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis 3K-3-328/2007.

11 D. Pūraitė-Andriekienė *Kai kurie Lietuvos teisės aktuose įtvirtinto neveiksnumo instituto probleminiai aspektai* // Teisės problemos, 2012, Nr.3 (77).

12 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 12 d. nutartis 3K-3-373/2012.

13 D. Pūras *Etika ir psichiatrija* // <http://bioetika.sam.lt>.

14 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis 3K-3-443/2010.

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutartis 3K-3-1022/2003, 2002 m. rugsėjo 9 d. nutartis 3K-3-993/2002, 2009 m. birželio 29 d. nutartis 3K-3-279/2009.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis 3K-3-443/2010, 2005 m. spalio 5 d. nutartis 3K-3-451/2005.

ekspertizės, ir juridinis – ligos ar negalios nulemtas asmens negalėjimas suprasti savo veiksmų ar juos valdyti. Beje, pagal Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 466 str. teismo psichiatrijos ekspertizės išvada būtina¹⁷ asmens psichinei būklei nustatyti, tačiau pagal CPK 218 str. ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą teisės aiškinimo ir taikymo praktiką ekspertizės išvada teismui neturi iš anksto nustatytos galios, nėra privaloma ir vertintina laikantis bendrųjų įrodymų vertinimo taisyklių¹⁸. Tokia išvada pateikta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendime „Štukaturov prieš Rusiją“, kuriame nurodyta, kad ekspertizės išvada ir mokslinio tiriamojo pobūdžio rašytiniai įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, neprivalomi ir vertinami laikantis bendrųjų įrodymų vertinimo taisyklių. Teismo psichiatrijos ekspertizė gali patvirtinti asmens būseną kaip juridinį faktą, tačiau vertintini ir kiti įrodymai, patvirtinantys ar paneigiantys tam tikrą būseną sandorio metu. Teisėjų kolegija¹⁹ konstatavo, kad psichinė liga ar proto negalia, dėl kurios asmuo negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, pagal teismo psichiatrijos ekspertizės išvadą nereiškia teisinio veiksnio neturėjimo. Pomirtinės psichiatrijos ekspertizės dažniausiai atliekamos net nesant įrašų apie asmens psichinę ligą, vadovaujantis pavieniais įrašais. Pasak K. Daškevičiaus, atliekant pomirtines ekspertizes psichikos būseną įvertinama retrospektyviai, kai tiriamojo asmens nėra tarp gyvųjų, todėl liudytojų parodymai įgauna svarbią reikšmę, nors, kita vertus, jie beveik visada prieštaringi (51,7 proc.), mažai informatyvūs ir blankūs (4,1 proc.). Dėl prieštaringų liudytojų parodymų 25,5 proc. bylų ekspertai nevertino. Pomirtinei psichiatrijos ekspertizei pateikti medicininiai dokumentai 16,5 proc. buvo neišsamūs ir neinformatyvūs²⁰. Deja, atliekant pomirtines ekspertizes daugiausia remiamasi liudytojų, kurie nedalyvavo sudarant sandorį, negirdėjo ir nematė notaro ir kliento pokalbio, parodymais. Liudytojai dažniausiai išdėsto savo požiūrį nei objektyvius pastebėjimus. Notaro patvirtinti dokumentai dažnai ginčijami, teigiant, kad asmuo sirgo hipertonišne, onkologine ar kitomis ligoms, kurių gydymas paveikė asmens psichinę būklę. Hipertonišne liga dar nereiš-

kia, kad asmuo atvyko pas notarą patyręs hipertonišnę krizę, diagnozuota onkologinė ar kita liga dar nereiškia asmens valios sutrikimų. Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos direktorius K. Daškevičius atkreipė dėmesį²¹, kad pomirtinės ekspertizės dėl testatoriaus veiksnio sudaro 4 proc. visų ekspertizų civilinėse bylose. Pagal pomirtinių psichiatrijos ekspertizų analizės duomenis²² iš 22 tirtų asmenų, sergančių onkologine liga, tik 4 pripažinti neveiksniais dėl psichikos sutrikimų, kurie išsivystė kaip lėtinio skausmo sindromo pasekmė, iš 9 sergančių šizofrenija tik 2 pripažinti neveiksniais. Darytina išvada, kad nėra realaus pagrindo sunkia liga sergančio asmens laikyti neveiksniumi ar negaliniu valdyti savo veiksmų. Gana dažni atvejai, kai žmogus susirgo sunkia liga po sandorio sudarymo. Todėl, K. Daškevičiaus manymu, argumentai, kad prieš insultą testatoriaus sprendimus galėjo „paveikti“ dar nepasireiškusios ligos požymiai – absurdiška. Notaras turi teisę paprašyti medicininės pažymos (o ne ekspertizės išvados), kad galėtų įsitikinti asmens gebėjimu suvokti veiksmus ir jų padarinius. Kaip teisingai pastebi V. Majūtė²³, notaro reikalavimas pateikti pažymą apie savo sveikatos būklę galimas tik su asmens sutikimu, todėl įstatymo norma labiau suprantama kaip paprašyti, o ne pareikalauti. Viename savo sprendimų Kauno apygardos teismas pažymėjo, kad notaras, tvirtindamas sandorį, įsitikina asmens veiksniumu, tačiau tai nereiškia, kad notaras turi pareigą reikalauti pateikti gydančio gydytojo ar psichiatro pažymą, patvirtinančią asmens, ketinančio sudaryti sandorį, veiksnumą²⁴. Reikėtų pakalbėti apie medicininių pažymų informatyvumą ir realią naudą notarui, o ne tik apie jas kaip formalią sandorio galiojimo užtikrinimo priemonę. Joks gydytojas neduos pažymos, kad asmuo yra veiksnus, t. y. veiksnumas preziumuojamas, jei pažymą išduoda šeimos gydytojas ir joje paprastai būna nurodytas ligos kodas, bet jokių duomenų apie asmens psichinę būseną. Pažymoje notarui turėtų būti nurodytas ne ligos kodas, o gydytojo (specialisto) išvada, kad asmens liga ir jo vartojami vaistai neturi įtakos jam suvokiant veiksmus, kad jis adekvačiai reaguoja į aplinką ir yra pakankamai sąmoningas savarankiškai priimti sprendimus. Visada kyla klausimas, kaip notarui elgtis, jei sandoris tvirtinamas ne jo biuro patalpose, o reikia vykti pas klientą su parengtu sandorio tekstu (keliais jo variantais). Išnagrinėjus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis darytina išvada, kad, esant galimybei, pats klientas turėtų bent

17 „Nesant teismo psichiatrinės ekspertizės išvados, teismas neturi teisės, remdamasis papildomomis įrodinėjimo priemonėmis <...> konstatuoti, kad asmuo yra neveiksnus“. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 26 d. nutartis 3K-3-311/2009.

18 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 27 d. nutartis 3K-3-54/2009, 2009 m. lapkričio 4 d. nutartis 3K-3-421/2009, 2010 m. gegužės 27 d. nutartis 3K-3-253/2010.

19 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. liepos 11 d. nutartis 3K-3-370/2008.

20 K. Daškevičius, J. Marcinkevičienė, Z. Kazėnienė *Pomirtinių ekspertizų civilinėse bylose dėl sandorio sudarymo teismo psichiatrinė ekspertinė analizė (2002-2006 m.)* // Sveikatos mokslai, Nr.1.

21 A. Bareišis *Dėl palikimo kariauja ir savi, ir svetimi* // Lietuvos žinios, 2011 08 30.

22 Ten pat.

23 V. Majūtė // Notariatas, 2009, Nr. 7.

24 Kauno apygardos 2012 m. kovo 28 d. sprendimas 2A-69-390/2012.

telefonu (jei nėra galimybės raštu) išdėstyti notarui savo pageidavimą. Dokumento projektas rengiamas asmeniui nedalyvaujant ir gali ne visiškai atitikti jo valią. Dažniausiai, ypač jei sandoris tvirtinamas slaugos, onkologinėse ligoninėse, notaras turėtų gauti gydančio gydytojo informaciją apie asmens būseną. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdama bylą dėl testamento pripažinimo negaliojančiu, konstatavo, kad notarė nepasiteiravo gydytojų apie po patirto insulto ligoninėje gydomo asmens sveikatos būklę, nors, vadovaujantis sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principais bei Notariato įstatymo 31 str., tai darytina²⁵. Pomirtinių ekspertizių apžvalgoje²⁶ teigiama, kad beveik nėra sunkių somatinių ligų, kurios nesukeltų psichikos nukrypimų, kaip nėra ir psichikos sutrikimų, nesusijusių su somatiniais simptomais. Notaro veiklos sudėtingumą galima įvertinti pateikus keletą Sveikatos apsaugos ministerijos duomenų: 2011 m. 100 tūkst. gyventojų diagnozuoti 6198 psichikos ir elgesio sutrikimo²⁷ atvejai, 248,5 kraujotakos sutrikimo, 98 nervų sistemos ligų atveju, iš viso yra daugiau nei 88 tūkst. onkologinių ligonių. Beje, dažnai artimieji, daug metų žinoję apie asmens „neveiknumą“, nesiiima priemonių, kad toks asmuo ir jo turtas būtų apsaugoti, ir tik po mirties prisimena buvusias negalias ir pradeda ieškoti kaltų.

Asmuo, net ir teisiškai būdamas veiksnus, laikytinas negalinčiu suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, jei negali išreikšti savo valios (žodžiu, raštu, iš dalies gestais), nesugeba įvertinti savo padėties, nepriima (nesupranta) pateikiamos informacijos, nesugeba įvertinti savo sprendimo pasekmių, jo sprendimas neatitinka tokio, kurį panašiomis aplinkybėmis priimtų racionalus žmogus. Notaras negali laikyti kliento „neveiksniu“ vien todėl, kad, jo manymu, kliento veiksmai nėra racionalūs ar jo apranga, elgesio manieros neatitinka visuotinai priimtų standartų. Įvairiomis, ne tik psichinėmis, ligomis sergantys žmonės dažnai būna užsislendę, liūdni, irzlūs, kartais pikti. Notaro elgesys su klientu visada turi būti korektiškas ir mandagus, užduodami klausimai neturi žeminti žmogaus garbės ir orumo. Bet nėra jokių rekomendacijų, kokio pobūdžio klausimai turėtų būti užduodami, kaip profesionaliai vertintini atsakymai. Pavyzdžiui, pagal Protinės būklės tyrimo formą²⁸ klausiama, kurie dabar metai, kada gimėte, koks yra namo, kuriame yra ligonis šiuo metu, numeris, prašoma pasakyti žodžio raides iš antro galo, iš 100 at-

imti 7 ir t. t. Be abejo, notaras nebūtinai turi pateikti tokių klausimų. Jis neturi užduoti klausimų, į kuriuos būtų atsakoma tik „taip“ arba „ne“. Jam visada derėtų pasidomėti, kaip asmuo įsivaizduoja savo gyvenimą (jo pokyčius) po sandorio sudarymo, kokio elgesio jis laukia iš kitos šalies ir pan. Derėtų pamąstyti apie bendrą Notarų rūmų ir psichologų, psichiatrų parengtą pavyzdinį klausimų ir atsakymų vertinimo rinkinį, kuris padėtų nustatyti asmens gebėjimą suvokti aplinką, vertinti savo veiksmus ir pan. Tai nebūtų panacėja, bet reali pagalba notaro darbe. Kiekvienas mūsų – nepakartojamas. Bendraudami žmonės jaučia kitų vidinę būseną, jos nepaslėpsi drabužiais ar kalbomis. Valstybė suteikė notarams didelius įgaliojimus ir pasitiki jais, todėl stabilūs ir patikimi notaro dokumentai bus tada, kai kiekvieno jų preambulėje bus įžvelgiamas notariato institucijos pagrindas – *lex est quod notamus*. ■

25 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis 3K-3-443/2010.

26 Ten pat.

27 Duomenys iš www.lsic.lt.

28 Protinės būklės mini tyrimo forma, patvirtinta 2008 m. vasario 8 Respublikinės Vilniaus psichiatrijos ligoninės direktoriaus įsakymu Nr.VI-15.

Eglė Atutienė
Teisininkė, asesorė

NOTARO FUNKCIJA ARBITRAŽE IR JO VAIDMUO ŠALIMS SUDARANT ARBITRAŽINĮ SUSITARIMĄ

Notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, kuris įgyvendina Lietuvos Respublikos notariato įstatyme¹ (toliau – Notariato įstatymas) nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Viena iš neseniai Notariato įstatyme atsiradusių notaro funkcijų – atlikti arbitro funkcijas, ją įgyvendindamas notaras gali būti arbitru tokiaame ginče, dėl kurio šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą².

Nors nacionalinėje teisėje įtvirtinta paprasta rašytinė arbitražinio susitarimo forma, notaras gali tvirtinti ir tuos sandorius, kuriuos įstatymai leidžia sudaryti žodžiu arba kuriems sudaryti įstatymai nustato paprastą rašytinę formą. Taigi notaras gali patvirtinti pagrindinę sutartį, kurioje yra įformintas kaip arbitražinė išlyga šalių susitarimas tarpusavio ginčus spręsti arbitraže arba patį arbitražinį susitarimą. Tuo tarpu tais atvejais, kai fizininiai ir / arba juridiniai asmenys kreipiasi į notarą prašydami padėti parengti arbitražinį susitarimą, notaras, kaip aukštos kvalifikacijos teisininkas, galėtų ne tik supažindinti šalis su arbitražinės išlygos esminiais formulavimo kriterijais, bet ir padėti joms parengti turinio ir formos trūkumų neturinčią arbitražinę išlygą.

Šiame straipsnyje bus nagrinėjami du klausimai. Pirmiausia atkreipsime dėmesį į notaro ir arbitražo

santykį, kuris reglamentuojamas aktualioje Notariato įstatymo redakcijoje. Toliau nagrinėsime notaro vaidmenį šalims sudarant arbitražinį susitarimą, kuris yra nacionalinių teismų jurisdikcijos atsisakymo pagrindas.

Notaro ir arbitražo santykis

2012 m. birželio 30 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo (toliau – Komercinio arbitražo įstatymas) naujai redakcijai³, buvo panaikintas prieš tai įstatymo 14 straipsnio 2 dalyje galiojęs netiesioginis draudimas notarams, kaip asmenims, kuriems Lietuvos Respublikos įstatymai draudžia dirbti kitą apmokamą darbą, verstis nuolatine arbitravimo praktika. Šiuo metu galiojančiame Komercinio arbitražo įstatyme tokio draudimo notarams nėra, nes arbitru gali būti paskirtas bet kuris veiksnus fizinis asmuo, jeigu ginčo šalys nesusitaria kitaip.

Kita vertus, draudimas notarams verstis arbitravimo praktika netiesiogiai egzistavo ir iki 2012 m. birželio 21 d. galiojusiame Notariato įstatyme. Jame buvo įtvirtinta nuostata, kad notaras negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus notaro atlyginimą, kompensaciją už darbą Notarų rūmuose, užmokestį

1 Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. I-2882.

2 Išskiriamos dvi šio susitarimo rūšys – arbitražinė išlyga ir šalių sudaryta atskira sutartis, kuri literatūroje dar įvardijama kaip „kompromisas“.

3 Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 76-3932.

už pedagoginę ar kūrybinę veiklą.

Siekiant užtikrinti aiškesnį teisinį reguliavimą, sistemiskumą ir galimybę komercinių ginčų sprendimą perduoti konkrečių sričių specialistams, buvo siūloma pakeisti ir papildyti Notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnius. Juos pakeitus ir papildžius notarams ir asesoriams būtų suteikta teisė atlikti arbitro funkcijas.

Tuo tikslu 2012 m. birželio 21 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas⁴, kuriame reglamentuojamas notaro ir arbitražo santykis. Vadovaujantis šiuo įstatymu notarui suteikta teisė būti arbitru, t. y. fiziniu asmeniu, ginčo šalių jų susitarimu arba įstatymo nustatyta tvarka išrinktu ar paskirtu šalių ginčui spręsti.

Pagal šiuo metu galiojančią Notariato įstatymo redakciją, išlygos, kai notaras negali gauti jokio kito atlyginimo, buvo papildytos. Tokiu būdu notaras gali gauti ne tik notaro atlyginimą, bet taip pat ir: i) *atlygį už arbitro funkcijų atlikimą*, ii) atlyginimą už darbą visų lygių rinkimų ir referendumo komisijose, iii) kompensaciją už darbą Notarų rūmuose, iv) užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą.

Kita vertus, Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatyme buvo įtvirtintos ne tik teisės, bet ir pareigos: notaras, atlikdamas arbitro funkcijas, privalo vengti interesų konflikto ar kitų aplinkybių, kurios galėtų kelti abejonių jo objektyvumu ir nešališkumu atliekant įstatymų nustatytas funkcijas. Papildomai nustatytas draudimas notarui būti arbitru ginčiuose, kylančiuose iš santykių, dėl kurių jis jau yra atlikęs įstatymų nustatytas funkcijas, ir atlikti įstatymų nustatytas funkcijas dėl tų santykių, iš kurių kilusiam ginče jis buvo arbitru⁵. Šie draudimai galioja ne tik notarams, bet ir kandidatams į notarus (asesoriams), kurie taip pat kaip ir notarai turi teisę atlikti arbitro funkcijas.

Taigi notarams ir kandidatams į notarus (asesoriams), atliekantiems arbitro funkcijas, keliami nešališkumo ir objektyvumo reikalavimai. Reikėtų pažymėti, kad notaras (arba asesorius) atlikdamas arbitro funkcijas privalo būti visiškai neutralus ginčo šalių atžvilgiu ir vadovautis arbitražo proceso principais. Be to, notarui, kaip ir bet kuriam kitam arbitru, galioja Komercinio arbitražo įstatymo nuostatos, reglamentuojančios arbitrų skyrimą, jų įgaliojimų nutraukimą, nušalinimo pagrindus ir tvarką.

Galime daryti hipotetinę prielaidą, kad nacionalinis įstatymų leidėjas galiausiai atsižvelgė į Tarptautinės notariato sąjungos (toliau – UINL), kurios nare nuo 1994 metų yra ir Lietuva, rekomendacijas. Šios nevyriausybinės organizacijos tikslas yra skatinti, koordinuoti ir plėtoti notarų funkcijas ir veiklas visame pasaulyje. Arbitro funkcijų atlikimo kontekste UINL nacionalinius ir tarptautinius įstatymų leidėjus skatino: i) gerbti pagrindinius konsultavimo, mediacijos ir arbitražo principus bei ypatumus, jeigu šios funkcijos atliekamos notarų, ir ii) į nacionalines ir tarptautines teises sistemas įtraukti ir sustiprinti nuostatas dėl privalomo arba rekomendacinio pobūdžio notarų įsikišimo pirmiau nurodytais klausimais⁶.

Dar 2001 metais įvykusiame kongrese UINL pažymėjo, kad notaro atliekama arbitro funkcija neturėtų būti suprantama kaip papildoma notaro funkcija. UINL požiūriu, tai – ypatinga veikla, kuri dažniausiai derinama su kitais notariniais veiksmais, įprastinėmis notaro funkcijomis ir su pagrindiniu notaro profesijos tikslu – konfliktų ir ginčų prevencija⁷.

Apibendrinami norime pažymėti, kad Notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnių pakeitimas ir papildymas gali būti vertinamas ypač teigiamai, kadangi Lietuvos notarai, kaip kompetetingi aukštos kvalifikacijos teisininkai, šiuo metu gali pasiūlyti ir arbitro paslaugas šalims, nusprendusioms tarpusavio ginčą spręsti arbitražiniame teisme.

Notaro vaidmuo šalims sudarant arbitražinį susitarimą

Notarai ne tik atlieka notarinius veiksmus, tvirtina sandorius, bet taip pat daug kitų funkcijų, pavyzdžiui, teikia teisės konsultacijas įvairiais klausimais ir rengia sutarčių projektus⁸. Paprastai sandorių projektuose notarai į baigiamąsias sustarties nuostatas (arba kitas nuostatas) įtraukia sutarties sąlygą, jog sandorio šalys sutaria, kad bet kokie ginčai, nesutarimai ar reikalavimai, kylantys iš šios sutarties ar susiję su ja, bus sprendžiami derybomis. Tokiose nuostatose taip pat pažymima, kad šalims nepavykus ginčo išspręsti derybų būdu, ginčas bus sprendžiamas Lietuvos Respublikos teismuose, vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta

⁴ Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 76-3934.

⁵ *Ibid.*

⁶ International Union of Latin Notaries. The Notarial Function in Avoiding Disputes: Notarial Advice and Mediation Techniques // XXIII International Congress of Latin Notaries material, Athens (Greece), October 2001, p. 1.

⁷ *Ibid.*, p. 5.

⁸ L. Gumuliauskienė, D. Dumčivienė *Kas yra tikrasis notaro paslaugos įkainis* // Notariatas, 2007, 1(20-38), p. 22.

tvarka. Tačiau sandorio šalys, pageidaujanti tarpusavio ginčą pirmiausia bandyti išspręsti arbitraže, gali paprašyti notaro į pagrindinę sutartį įtraukti arbitražinį susitarimą, pagal kurį šalių tarpusavio ginčai, galintys kilti ateityje, turės būti sprendžiami arbitražu.

Tokiu atveju notariškai tvirtinama sutartis iš esmės turi pasikeisti, nes joje atsiranda atskiras šalių susitarimas tarpusavio ginčus spręsti arbitraže. Taigi pirmiau minėta ir dažnai notaro tvirtinamuose sandoriuose egzistuojanti sutarties nuostata dėl ginčų sprendimo derybų būdu, o nepavykus Lietuvos Respublikos teismuose, nėra ir negali būti įtraukiama į sutarties projektą.

Kita vertus, arbitražinė išlyga gali būti įtraukiama ne į visas notaro tvirtinamas sutartis. Pagal nacionalinės ir tarptautinės teisės normas bei dokumentus arbitražu galima spręsti gana platų spektrą ginčų, susijusių su veikla, kuria siekiama pelno, pavyzdžiui, ginčus dėl pirkimo- pardavimo, nuomos, paslaugų teikimo ar kitų sutarčių pažeidimų, jų nutraukimo, pripažinimo negaliojančiomis, dėl padarytos žalos atlyginimo. Tačiau ne visi ginčai gali būti arbitražinio nagrinėjimo dalyku, o tik tie, kurie kyla iš komercinių ūkinių santykių⁹. Ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių, ginčai dėl patentų, prekių ženklų ir dizaino registracijos, taip pat ginčai, kylantys iš darbo ir vartojimo sutarčių, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas buvo sudarytas po to, kai kilo ginčas, negali būti perduoti arbitražui¹⁰. Todėl notaras, įvertinęs, ar šalių susitarimas sudaromas dėl arbitruotinų ginčų, gali padėti suformuluoti arbitražinę išlygą ir įtraukti ją į pagrindinę šalių sutartį. Tokiu atveju rekomenduotina šalims išaiškinti arbitražinio susitarimo sukeliamas teises pasekmes ir Komercinio arbitražo įstatymo 12 straipsnyje įtvirtintas nuostatas, kurios reguliuoja nearbitruotinus ginčus. Atkreiptinas dėmesys, kad tuo atveju, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, taip pat valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija, notaras privalo paprašyti pateikti išankstinį šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimą dėl arbitražinio susitarimo.

Notaras taip pat turėtų žinoti Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse¹¹ įtvirtintus imperatyvus, kada jis turėtų atsisakyti tvirtinti arbitražinį susitarimą. Tokie atvejai yra:

kai viena iš arbitražinio susitarimo šalių yra as-

muo, kurio veiksnumas apribotas ir nėra gautas jo rūpintojo sutikimas sudaryti arbitražinį susitarimą;

kai viena iš arbitražinio susitarimo šalių yra nepilnamečio vaiko atstovas pagal įstatymus ir nėra gautas išankstinis teismo leidimas sudaryti arbitražinį susitarimą nepilnamečio vaiko vardu.

Kita vertus, nei nacionaliniai, nei tarptautiniai teisės aktai nereikalauja, kad arbitražinis susitarimas būtų patvirtintas notaro. Todėl Lietuvoje notarai, atlikdami notarinius veiksmus, retai susiduria su atvejais, kai sandorio šalys prašo padėti joms parengti arbitražinį susitarimą arba patvirtinti sutartį su arbitražine išlyga.

Tuo tarpu, žvelgiant į užsienio notariato praktiką, pažymėtina, kad notaras ne tik tvirtina arbitražinius susitarimus ir turi pareigą supažindinti sandorio šalis su ginčo nagrinėjimo arbitraže privalumais ir trūkumais (pavyzdžiui, Vokietijoje), bet taip pat dalyvauja šalims rengiant arbitražinį susitarimą (pavyzdžiui, Kanados provincijoje Kvebeke). Musų manymu, tokia užsienio šalyse notarų formuojama praktika nėra ydinga. Juk priešingi atvejai, kai kito asmens parengtą sutarties projektą šalys pateikia tvirtinti notarui (pavyzdžiui, kai šalys pateikia advokato parengtą arbitražinį susitarimą), tikrai nepašalins notaro darbo ir nesutrumpina jo darbo laiko sąnaudų¹².

Todėl toliau aptarsime bendras arbitražinės išlygos formulavimo gaires, kurios galėtų būti naudingos notarams, jeigu į juos kreipiasi fiziniai arba juridiniai asmenys, norintys sudaryti arbitražinį susitarimą ir įtraukti jį į pagrindinę notariškai tvirtinamą sutartį.

Pažymėtina, kad dažnai arbitražinės išlygos būna nedidelės apimties. Taip yra todėl, kad, sudarant arbitražinę išlygą, dar neegzistuojančio tarp šalių ginčo dalykas, jo tinkamiausi sprendimo būdai ir apskritai, ar toks ginčas kils ateityje, nėra šalims žinomi. Paprastai šalys, sutartyje numatydamos arbitražinę išlygą, dažnai tikisi, kad ateityje jos taikyti nereikės.

Kadangi daugumoje arbitražinių išlygų yra nuoroda, kuri dažniausiai daroma į kokias nors arbitražo taisykles, įvairių valstybių nuolatinės arbitražo institucijos pateikia tipines arbitražines išlygas. Lietuvos Respublikos notarai, į pagrindinę šalių sutartį įtraukdami arbitražinę išlygą, gali vadovaudis Vilniaus komercinio arbitražo teismo rekomenduojama arbitražine išlyga, kurioje šalys nurodo, kad kiekvienas ginčas, nesutarimas ar reikalavimas, kylantis iš šalių tarpusavio sutarties ar susijęs su šia sutartimi, jos pažeidimu, nutraukimu ar galiojimu,

⁹ Pagal 1985 m. UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme pateikiamą nuorodą terminas „komercinis“ apima komercinius santykius plačiausia prasme ir iš esmės sutapatina juos su bet kokiais ūkiniais santykiais.

¹⁰ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. *supra* note 3.

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

¹² L. Gumuliauskienė, D. Dumčiuvienė *supra* note 8, p. 23

visiškai bus sprendžiamas arbitražu Vilniaus komercinio arbitražo teisme pagal šio teismo reglamentą¹³. Notaras papildomai turėtų šalis informuoti, kad išlygoje šalys taip pat turi pasirinkti arbitrų skaičių, arbitražinio posėdžio vietą ir arbitražiniame procese vartojamą kalbą.

Kita vertus, esant sandorio šalių pageidavimui, notaras gali į sutartį įtraukti ne Vilniaus komercinio arbitražo teismo rekomenduojamą, bet tarptautinę tipinę arbitražinę išlygą. Tokios išlygos formuluojamos panašiai, kaip nurodyta aukščiau, skiriasi tik taisyklės, pagal kurias bus sprendžiamas ginčas.

Pažymėtina, kad notarai, kurie padeda šalims rengti arbitražinę išlygą, turėtų atkreipti dėmesį, kad išlyga turi būti nei per trumpa, nei per ilga ir sudėtinga. Tam, kad būtų efektyvi, ji turi būti aiški. Buvęs ICC Tarptautinio arbitražo teismo generalinis sekretorius F. Eisemannas suformulavo keturis kriterijus, kurių neatitinkanti arbitražinė išlyga turi trūkumų ir yra vadinama „patologine“ išlyga¹⁴ (arbitražinė išlyga su trūkumais – aut. past.).

F. Eisemanno kriterijai:

- 1) bendras visoms arbitražinių susitarimų rūšims – šalims sukurti privalomus teisinius padarinius;
- 2) pašalinti valstybių teismų kišimąsi sprendžiant ginčą, bent kol bus priimtas sprendimas;
- 3) suteikti teisę arbitrams spręsti tarp šalių kylančius ginčus;
- 4) sudaryti sąlygas efektyviam ir greitam procesui, kurio metu priimtus sprendimus būtų galima įvykdyti.

Šie kriterijai suformuoja esmines arbitražinių išlygų funkcijas¹⁵, todėl notarai, rengiantys arbitražinę išlygą, turėtų ne tik stengtis, kad šios būtų tikslios ir nedviprasmiškos, bet taip pat vadovautis aukščiau aprašytais arbitražinių išlygų kriterijais.

Praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kad arbitražinė išlyga turi trūkumų, netikslumų arba yra neišsami. Tačiau galima pažymėti, jog teismų praktika laikosi pozicijos, kad yra tikslinga siekti minėtas ydas pašalinti aiškinant sutartį ir esant abejonių jas šalinti arbitražinės išlygos galiojimo naudai. Kaip iliustruojantį pavyzdį galima pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtą bylą Nr. 3K-3-612/2004¹⁶, kai

ginčo šalių sudarytoje arbitražinėje išlygoje konkretaus arbitražinio teismo pavadinimas nebuvo tiksliai suformuluotas. Ginčo šalių rusų kalba sudarytos sutarties 8 punkto, pavadinto „Ginčų sprendimo tvarka“, antra dalis numatė, jog šalių ginčai, dėl kurių nebuvo pasiektas susitarimas, bus sprendžiami pagal Lietuvos įstatymus Tarptautiniame komerciniame arbitraže. Tarp šalių kilusį ginčą išsprendė arbitražinis teismas. Tačiau ginčo šalis, nesutikusi su arbitražinio teismo sprendimu, kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą teigdama, kad ginčą išnagrinėjo nekompetentingas arbitražo teismas, nes arbitražinė išlyga nenumatė galimybės nagrinėti ginčą arbitražo teisme prie asociacijos „Tarptautiniai prekybos rūmai–Lietuva“. Teismas atmetė šį argumentą kaip teisiškai nepagrįstą, nes šalis neginčijo, kad buvo sudarytas arbitražinis susitarimas, tačiau, teismo nuomone, šis arbitražinis susitarimas neįvardijo konkrečios nuolatinės arbitražo institucijos, todėl ginčas negalėjo būti nagrinėjamas instituciniame arbitraže.

Arbitražinio susitarimo paskirtis nėra sukurti teisinius padarinius notarui, padėjusiam parengti arbitražinį susitarimą arba patvirtinusiui pagrindinę sutartį, kurioje yra arbitražinė išlyga. Tačiau, kaip matyti iš aukščiau aprašyto pavyzdžio, netinkamai sudarytas arbitražinis susitarimas gali sukelti neigiamas teises pasekmes jį pasirašiusiems šalims. Taigi atsižvelgiant į tai, kad notaras yra sandorio rengimo ekspertas, jis gali atlikti prevencinę funkciją padėdamas šalims parengti arbitražinį susitarimą be trūkumų.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad nors nei tarptautiniuose, nei nacionaliniuose teisės aktuose nėra įtvirtinta pareiga notarams tvirtinti arbitražinį susitarimą, notaras turi teisę patvirtinti arbitražinį susitarimą arba pagrindinę sutartį su arbitražine išlyga. Taigi notaro vaidmuo šalims sudarant arbitražinį susitarimą gali pasireikšti kaip: i) aukštos kvalifikacijos teisininko, kuris šalims išreiškus autonomišką valią tarpusavio ginčus spręsti arbitraže, padeda suformuluoti tinkamą ir šalių valią atitinkantį susitarimą dėl arbitražo; ii) kaip tiesioginę funkciją įgyvendinančio valstybės įgalioto asmens, tvirtinančio sandorius su arbitražinėmis išlygomis, arba arbitražinius susitarimus, kurie sudaromi kaip atskira sutartis ir kuriems taikomi įprasti sutarčių principai.

¹³ Oficialaus Vilniaus komercinio arbitražo teismo internetinio puslapio pateikiama informacija // <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.ar.islyga> (prisijungta 2012 08 05).

¹⁴ Pagal: B. G. Davis (Pathological Clauses: Frédéric Eisemann's Still Vital Criteria). Arbitration International, 1991(4), p. 365.

¹⁵ *Ibid.*, p. 367.

¹⁶ 2004 m. lapkričio 17 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004.

NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Notariato jubiliejaus proga notari ir svečiai buvo sukviešti į gala koncertą Nacionaliniame operos ir baletų teatre

Atminimo dovaną Lietuvos notarų rūmams teikia Tarptautinės notariato sąjungos prezidentas Jean-Paul Decorps

Lietuvos notarų sveikina Kazachstaną notarių rūmų prezidentė Asel Žanabilova

9 771822 812003

Literatūra

- B. G. Davis Pathological Clauses: Frédéric Eismann's Still Vital Criteria // Arbitration International, 1991(4).
- L. Gumuliauskienė D. Dumčiuvienė Kas yra tikrasis notaro paslaugos įkainis? // Notariatas, 2007, 1(20-38).
- International Union of Latin Notaries. The Notarial Function in Avoiding Disputes: Notarial Advice and Mediation Techniques // XXIII International Congress of Latin Notaries material, Athens (Greece), October 2001.

Šaltiniai

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-612/2004 „A. Vaičio individuali įmonė“ v. Kazimierz Czarniecki firma „Schwarz“, 2004 m. lapkričio 17 d. Vilnius.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
- Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 76-3932.
- Lietuvos Respublikos notariato įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. I-2882.
- Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 20 ir 62 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 76-3934.
- Oficialaus Vilniaus komercinio arbitražo teismo internetinio puslapio pateikiama informacija // <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.ar.islyga5>. ■

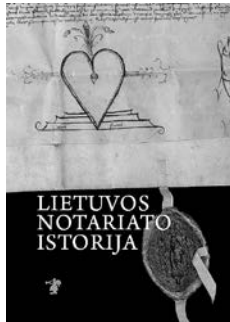
NOTARIATO 20-MEČIO MINĖJIMO GALERIJA

Šiltas padėkos žodis ir puokštė – notaras įgaliojimus baigiančiai buvusiai LNR prezidentei Janinai Girnienei

„LIETUVOS NOTARIATO ISTORIJA“

2012 metų gruodį R.Paknio leidykloje Notarų rūmų iniciatyva bei lėšomis išleista knyga „Lietuvos notariato istorija“, kurioje nagrinėjama valstybės raštinės, raštininko ir notaro atsiradimo Lietuvoje istorija, notaro profesijos raida ir ją lėmusios istorinės, teisinės ir politinės aplinkybės nuo vėlyvųjų viduramžių iki mūsų dienų. Leidinys skirtas LR notariato įstatymo įsigaliojimo 20-sioms metinėms.

Mokslininkas iš Vokietijos dr. Norbertas Kerskenas atskleidžia lotyniškojo notariato atsiradimo ir raidos viduramžiais Europoje procesą. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas prof. dr. Rimvydas Petrauskas aptaria rašto ir raštinių kultūros ištakas ir plėtrą pirmaisiais LDK istorijos šimtmečiais. VU Istorijos fakulteto mokslininkė prof. dr. Irena Valikonytė, nagrinėdama Lietuvos Metriką, Lietuvos statutus ir kitus istoriografijos šaltinius, atskleidžia notariato instituto raidą iki XVI a. vidurio. Mokslininkė doc. dr. Jolanta Karpavičienė nagrinėja notariato kultūros sklaidą LDK miestuose ir sąsajas su Magdeburgo teise. Istorijos instituto mokslininkė doc. dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė analizuoja LDK pavieto žemės ir pilių teismų veiklą, jų kanceliarijų raidą ir notariato raidą po Liublino unijos. Doktorantas Adamas Stankevičius nagrinėja XVIII a. pabaigoje Lietuvos Vyriausiajame Tri-

bunole svarstyta dviejų kilmingų šeimų ginčą dėl turto paveldėjimo. M. Romerio universiteto profesorius, habil. dr. Mindaugas Maksimaitis analizuoja notariato raidą XIX-XX a. pr., Lietuvai būnant Rusijos imperijos dalimi, bei lietuviškojo notariato, jį reglamentuojančių įstatymų atsiradimą ir raidą 1918-1940 metais. Notariato istorikas Vytautas Gaivenis pasakoja apie sovietinio režimo represuotų arba emigravusių notarų likimus. Akademikas Vytautas Nekrošius apibūdina notariato veiklos ypatybes galiojant Sovietų Sąjungai primestai teisei sistemai, o kitame

straipsnyje, kartu su notaru Mariumi Stračkaičiu, išsamiai analizuoja notariato reorganizavimą 1992 metais, pristato dabartinę notariato veiklą reglamentuojančius įstatymus, aptaria notariato raidos perspektyvas.

Knygą recenzavo Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės prof. dr. (HP) Jevgenij Machovenko.

LR kultūros ministerijos surengtame knygos meno konkurse 2012 m. knygos „Lietuvos notariato istorija“ dailininkui Jokūbui Jacovskui kategorijoje „Mokslinės, dalykinės knygos ir aukštųjų mokyklų vadovėliai“ skirtas diplomatas.

Knygos „Lietuvos notariato istorija“ teiraukitės knygynuose!

LNR ir Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmai 2013 m. vasario 28 d. surengė leidinio pristatymą. Knygos bendraautoriai (iš kairės): doc. dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (Lietuvos istorijos institutas), prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas), akad. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas), doc. dr. Jolanta Karpavičienė (Nacionalinis muziejus LDK valdovų rūmai), prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas).